

NB

**ONDERWIJSDEELNAME VAN
WOONWAGEN- EN ZIGEUNERKINDEREN
IN DE TWINTIGSTE EEUW**

Een trendstudie

Ria Timmermans
Astrid van den Hurk

©KPC Groep

December 2001

CB1.01I.0105a (P01520)

VOORWOORD

1 INLEIDING	5
2 ONDERWIJSHISTORIE	7
2.1 Situatie voor 1950	7
2.2 Jaren vijftig tot zeventig	7
2.3 De jaren zeventig en begin jaren tachtig	8
3 PROJECTEN 'ONDERWIJS AAN WOONWAGEN- EN ZIGEUNERKINDEREN' (OWWZ)	10
3.1 Onderwijssituatie vanaf 1985	10
3.2 Begin jaren negentig: uitbreiding met primair onderwijs	11
3.3 Midden jaren negentig: integratie in ovg	11
3.4 Eind jaren negentig: inbedding in goa	11
4 ONDERWIJSSITUATIE BEGIN JAREN TACHTIG	13
4.1 Onderwijsdeelname begin jaren tachtig	13
4.2 Verzuim begin jaren tachtig	15
4.3 Voortijdig schoolverlaten begin jaren tachtig	16
4.4 Doelstellingen en activiteiten begin jaren tachtig	17
4.5 Knelpunten begin jaren tachtig	18
5 ONDERWIJSSITUATIE MEDIO JAREN TACHTIG	19
5.1 Onderwijsdeelname medio jaren tachtig	19
5.2 Verzuim medio jaren tachtig	21
5.3 Voortijdig schoolverlaten medio jaren tachtig	21
5.4 Doelstellingen en activiteiten medio jaren tachtig	21
5.5 Knelpunten medio jaren tachtig	23
6 ONDERWIJSSITUATIE BEGIN JAREN NEGENTIG	24
6.1 Onderwijsdeelname begin jaren negentig	24
6.2 Verzuim begin jaren negentig	25
6.3 Voortijdig schoolverlaten begin jaren negentig	26
6.4 Doelstellingen en activiteiten begin jaren negentig	26
6.5 Knelpunten begin jaren negentig	27
7 ONDERWIJSSITUATIE MEDIO JAREN NEGENTIG	29
7.1 Onderwijsdeelname medio jaren negentig	29
7.2 Verzuim medio jaren negentig	31
7.3 Voortijdig schoolverlaten medio jaren negentig	33

7.4 Doelstellingen en activiteiten medio jaren negentig	35
7.5 Knelpunten medio jaren negentig	38
8 ONDERWIJSSITUATIE AAN HET EINDE VAN DE 20E EEUW	41
8.1 Onderwijsdeelname aan het einde van de 20e eeuw	41
8.2 Verzuim aan het einde van de 20e eeuw	43
8.3 Voortijdig schoolverlaten aan het einde van de 20e eeuw	46
8.4 Doelstellingen en activiteiten aan het einde van de 20e eeuw	47
8.5 Knelpunten aan het einde van de 20e eeuw	49
9 TRENDS IN DE ONDERWIJSSITUATIE VAN WOONWAGEN- EN ZIGEUNERKINDEREN	51
9.1 Deelname aan voor- en vroegschoolse activiteiten	51
9.2 Deelname aan primair onderwijs	51
9.3 Deelname aan voortgezet onderwijs	53
9.4 Aansluiting onderwijs - arbeid	54
9.5 Verzuim	55
9.6 Voortijdig schoolverlaten	56
9.7 Knelpunten	57
10 VERKLARINGEN VOOR DE ONDERWIJSTRENDS	59
10.1 Maatschappelijke context	59
10.2 Cultuurverschillen	60
10.3 Groepen woonwagenbewoners	60
10.4 Verschillen tussen woonwagenbewoners en Sinti en Roma (zigeuners)	61
10.5 Speciale beleidsimpulsen onderwijs	61
11 AANBEVELINGEN	63
12 LITERATUURLIJST	64

VOORWOORD

Voor het uitvoeren van deze trendstudie hebben we allereerst de beschikbare literatuur en evaluatierapporten geraadpleegd. Onze bevindingen over de afgelopen 20 jaar hebben we vervolgens voorgelegd aan verschillende ervaringsdeskundigen. Allereerst hebben we een aantal owwz-consulenten die al jaren in het werk zitten bereid gevonden om kritisch naar de trendstudie te kijken en zij hebben de huidige situatie anno 2001 geschetst. Wij bedanken Wim Brouns, Ria Dekker, Ger Haas, Aty Kuipers, Inge Straten voor hun bijdrage.

Daarnaast hebben we de gegevens van de trendstudie besproken met twee personen die al jaren vanuit hun werk (in)direct bij het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen betrokken zijn. Jos Overbekking (onderzoeker) en Jan van der Zandt (Landelijk Woonwagenpastoraat) hebben hun kritische blik op de trendstudie laten schijnen, waarvoor wij hen dankbaar zijn. Een laatste woord van dank richten we aan Mieke Kalee, die op accurate wijze het cijfermateriaal heeft gecontroleerd en heeft gefungeerd als tegenlezer, en aan Renée Bettonvil, die de beschikbare literatuur heeft geïnventariseerd.

Ria Timmermans
Astrid van den Hurk

1 INLEIDING

In de afgelopen decennia zijn door KPC Groep (voorheen het KPC) vele activiteiten uitgevoerd, gericht op de verbetering van de onderwijspositie van woonwagen- en zigeuner kinderen in Nederland.

In de jaren zeventig lag het accent op de afbouw van het categoriaal onderwijs en de integratie van woonwagen- en zigeunerleerlingen in het regulier primair onderwijs.

In 1982 is een studie verricht naar de deelname van woonwagen- en zigeuner kinderen aan het voortgezet onderwijs (Timmermans en Peterink, 1983).

In 1985 is in drie projectgebieden gestart met het zogenaamde VOWWZ-project (Voortgezet Onderwijs aan WoonWagen- en Zigeuner kinderen), uitgevoerd door speciaal daartoe aangestelde consultants. Vanaf 1985 is het aantal projectgebieden uitgebreid tot een bijna landelijk dekkend netwerk. Na enige jaren zijn bovendien de projectdoelstellingen verbreed van uitsluitend voortgezet onderwijs naar de onderwijspositie van kinderen van 4 tot 18 jaar. Vanaf de beginperiode zijn de (v)owwz-projecten gemonitord. Er zijn daarbij zowel gegevens verzameld over het proces dat de projecten doorlopen, als kwantitatieve gegevens over de schoolloopbanen van de woonwagen- en zigeuner kinderen in de projectgebieden.

In 1990 heeft het KPC een studie verricht naar de integratie van woonwagen- en zigeuner kinderen in het basisonderwijs (Timmermans en Winnubst, 1990).

In de projectgebieden werden zowel woonwagenleerlingen als Sinti-leerlingen begeleid. De begeleiding van Roma-leerlingen was in handen van de diverse opvanggemeenten van buitenlandse zigeuners. Deze projecten en de schoolloopbanen van de Roma-kinderen zijn slechts sporadisch meegenomen in het evaluatiesysteem van de owwz-projecten. Waar in deze trendstudie gesproken wordt over zigeunerleerlingen worden derhalve over het algemeen de in Nederland in de projectgebieden woonachtige Sinti-kinderen bedoeld.

Deze trendstudie is een analyse van de monitoring gegevens die in de afgelopen twee decennia zijn verzameld met betrekking tot de onderwijspositie van woonwagen- en zigeuner kinderen. In deze trendstudie wordt allereerst stilgestaan bij de onderwijshistorie vóór 1950 (hoofdstuk 2) omdat vanuit deze periode de geringe deelname aan het onderwijs verklaard kan worden. Vervolgens worden in hoofdstuk 3 de ontwikkelingen geschetst in de (v)owwz-projecten die vanaf 1985 zijn gestart. Daarbij wordt zowel gekeken naar de ontwikkelingen binnen de projectgebieden, de organisatie als het aantal leerlingen dat werd begeleid.

In de hoofdstukken 4 tot en met 8 wordt telkens een beeld gegeven van de ontwikkelingen in de owwz-projectgebieden. Het gaat daarbij steeds om een tijdsperiode van ongeveer vijf jaar.

We starten in de begin jaren tachtig (hoofdstuk 4), vervolgen met midden jaren tachtig (hoofdstuk 5), het begin van de jaren negentig (hoofdstuk 6), midden jaren negentig (hoofdstuk 7) en eindigen bij de situatie aan het eind van de twintigste eeuw (hoofdstuk 8).

In elk hoofdstuk wordt achtereenvolgens stilgestaan bij de onderwijsdeelname aan voorschools onderwijs, primair onderwijs en voortgezet onderwijs, verzuim en voortijdig schoolverlaten door de woonwagen- en zigeunerleerlingen. Daarnaast wordt gekeken naar de doelstellingen en activiteiten in deze tijdsperiode en de knelpunten die door de consultants van de owwz-projecten zijn gesignaleerd.

De trends die te herleiden zijn uit de afgelopen twintig jaar worden beschreven in hoofdstuk 9. In hoofdstuk 10 wordt een verklaring voor de geschetste trends gegeven.

Op basis van de analyse van de gegevens en de geconstateerde trends worden in hoofdstuk 11 tenslotte aanbevelingen geformuleerd.

We hopen met deze trendstudie een bijdrage te leveren aan het toekomstig beleid voor het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen. Objectief lijkt het soms of er maar weinig wordt bereikt in een tijdsbestek van enkele jaren. Als het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerleerlingen echter in het juiste perspectief wordt geplaatst, is zichtbaar dat enorme stappen vooruit zijn gezet in de afgelopen 20 jaar. Van de ervaringen uit de afgelopen decennia kan veel worden geleerd. Zowel de lokale als landelijke overheden kunnen deze ervaringen betrekken bij het formuleren van toekomstig beleid.

2 ONDERWIJSHISTORIE

Om de onderwijssituatie van woonwagen- en zigeunerkinderen aan het begin van de 21e eeuw te kunnen begrijpen en verklaren, is het van belang inzicht te hebben in de onderwijshistorie van deze bevolkingsgroep.

In dit hoofdstuk wordt deze historie (zie Hutjens, Wilmink en Heidweiller, 1989) kort geschetst.

2.1 Situatie voor 1950

2.1.1 *Toenemend isolement*

Aan het begin van de 20e eeuw viel het toenemend isolement van woonwagenbewoners samen met een toenemende emancipatie (c.q. onderwijs) van de rest van de bevolking. Waar woonwagenbewoners voorheen welkome gasten waren, werden ze nu steeds meer als de oorzaak van allerlei problemen beschouwd, en geweerd in hun participatie aan dezelfde onderwijsontwikkelingen als de rest van de bevolking.

De bemoeienis van de overheid is miniem en uitsluitend gericht op het beperken van de overlast van deze bevolkingsgroep die door de samenleving wordt ervaren.

De verwijdering tussen de woonwagen-/zigeunerbevolking enerzijds en de burgerbevolking anderzijds, neemt steeds verder toe. Niet vanuit de overheid, maar vanuit het particuliere (vooral R.K.) initiatief wordt de schrijnende situatie (h)erkend en worden pogingen ondernomen om de woonwagen-/zigeunerbevolking een menswaardiger bestaan te verlenen.

2.1.2 *Onderwijssituatie vóór 1950*

Ondanks het bestaan van de leerplichtwet sinds 1900, hebben woonwagenbewoners en zigeuners tot aan 1950 nauwelijks onderwijs genoten. Ook de Wet op de Woonwagens en Woonschepen van 1918, die de ouders verplichtte hun kinderen naar school te sturen als zij langer dan 28 dagen in één gemeente verbleven, had niet tot gevolg dat werd deelgenomen aan het onderwijs. Noch de ouders (die zelf analfabeet waren), noch de scholen en gemeenten (die deze bevolkingsgroep als niet gewenst bestempelden) zagen het nut ervan in om aan te dringen op deelname van woonwagen- en zigeunerkinderen aan het onderwijs. Het was vooral het particulier initiatief dat incidenteel voor een onderwijsaanbod zorgde en steeds sterker aandrang op een verbetering van de onderwijssituatie. In 1947 pleitte de 'R.K. Vereniging van Woonwagenliefde werken' bij de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor het 'rangschikken van het onderwijs aan de kramerskinderen onder het Buitengewoon Lager Onderwijs'. Daarbij tekende de Vereniging aan, dat 'het aantal debielen en moeilijk opvoedbare kinderen onder de kramerskinderen buitengewoon hoog is'.

2.2 Jaren vijftig tot zeventig

2.2.1 Concentratie in grote woonwagencentra

De bemoeienis van de overheid met de woonwagenbevolking wordt steeds groter.

De initiatieven zijn nog steeds vooral gericht op het treffen van maatregelen om de overlast van woonwagenbewoners en zigeuners binnen de samenleving te beperken. Van integratie met de burgerbevolking is geen sprake. Integendeel: er worden grote woonwagencentra ingericht met eigen, categorale, voorzieningen, die zelfstandig functioneren (geïsoleerd van de rest van de samenleving) bevorderen. Vanuit de samenleving wordt nog steeds met argwaan gekeken naar deze bevolkingsgroep.

Woonwagenbewoners en zigeuners hebben inmiddels een 'overlevingsstrategie' ontwikkeld, die hen niet afhankelijk doet zijn van het deelnemen aan onderwijs. Onderwijs is voor de meeste van hen dan ook niet belangrijk.

2.2.2 Onderwijssituatie vanaf 1950: buitengewoon, categoriaal onderwijs

In 1949 werd aan artikel 1 van het Besluit Buitengewoon Onderwijs een lid toegevoegd, waarin het onderwijs aan de trekkende bevolking werd geregeld. In 1950 werd, op grond daarvan, de eerste gesubsidieerde woonwagencentrumschool opgericht. In datzelfde jaar werd de inspecteur in algemene dienst speciaal belast met het toezicht op het woonwagenonderwijs. Vijf jaar later (1955) werd de Centrale Leerplan Commissie (CLC) opgericht, die tot taak kreeg een gemeenschappelijk leerplan te ontwikkelen voor alle woonwagencentrumscholen in Nederland.

Tot aan de jaren zeventig waren in Nederland in totaal 53 woonwagencentrumscholen aanwezig, gevestigd op het woonwagencentrum in het kader van het concentratiebeleid. In het begin van hun bestaan verzorgden de woonwagencentrumscholen zowel het begin- als eindonderwijs voor alle woonwagenkinderen. Aanvankelijk kregen ze slechts leerlingen die nog nooit eerder een school hadden bezocht. Sommige van hen kwamen pas op twaalfjarige leeftijd voor het eerst naar school. In de latere jaren van het bestaan van de woonwagencentrumscholen deden zich aanzienlijke verschillen tussen de scholen voor in termen van inhoud, aanbod en kwaliteit van het onderwijs.

In de tweede helft van de jaren zestig werd onder leiding van K. Sietaram (1968) een onderzoek verricht onder de woonwagenbevolking. In het onderzoek werd aangetoond, dat het percentage debiele woonwagenkinderen niet hoger is dan bij de rest van de Nederlandse bevolking. De ontwikkelingsachterstanden bij veel woonwagenkinderen konden eerder worden verklaard door het ontbreken van deelname aan het onderwijs dan door debiliteit. Naar aanleiding van dit onderzoek is een compensatieprogramma ontwikkeld, gericht op

het opheffen van de achterstanden van woonwagenkinderen op onderwijsgebied.

2.3 De jaren zeventig en begin jaren tachtig

2.3.1 Van gedwongen concentratie naar gedwongen integratie

Het beleid van de overheid richt zich steeds meer op integratie van woonwagenbewoners en zigeuners in de samenleving. Dit impliceert een drastische herziening van het beleid dat werd gevoerd tot aan de begin van de jaren zeventig. Alle categorale voorzieningen worden afgebouwd en op alle gebieden wordt gestreefd naar integratie, waarbij woonwagenbewoners en zigeuners zoveel mogelijk gebruik maken van reguliere voorzieningen. Dit geldt ook voor het onderwijs. De woonwagencentrumscholen worden afgebouwd en de kinderen worden geplaatst op reguliere scholen. In de jaren tachtig worden verschillende beleidsmaatregelen getroffen om de overgang van categoriaal naar regulier onderwijs te ondersteunen. Woonwagenbewoners en zigeuners ervaren de wijzigingen in het beleid als de zoveelste maatregel van bovenaf, die zonder overleg met hen wordt genomen, en waarover geen enkele vorm van overleg met hen heeft plaatsgevonden. Voor hen is het -wederom- een bevestiging van hun diepgewortelde opvatting dat de overheid en overheidsinstanties (en dus burgers) niet te vertrouwen zijn en hen kennelijk niet als volwaardige gesprekspartners beschouwen om het beleid vorm te geven. De onderwijsintegratie met de burgerbevolking verloopt dan ook niet zonder slag of stoot. Niet alleen de woonwagenbewoners en zigeuners worstelen met een diepgeworteld wantrouwen naar de overheid en burgers, maar ook de burgers (leerkrachten, ouders en kinderen) worstelen op hun beurt met een diep wantrouwen naar de groep van woonwagenbewoners en zigeuners, die zo lange tijd geïsoleerd heeft geleefd en waartegen een arsenaal aan vooroordelen is opgebouwd. Tegen deze achtergrond vinden vanaf de jaren tachtig de ontwikkelingen in de deelname van woonwagen- en zigeunerkinderen aan het onderwijs plaats.

2.3.2 Onderwijssituatie vanaf de jaren zeventig: streven naar integratie

Begin jaren zeventig komt er steeds meer aandacht voor samenwerking van woonwagencentrumscholen met reguliere scholen in de buurt. Deze ontwikkeling loopt nagenoeg parallel met de steeds groter wordende kritiek op het concentratiebeleid.

Medio jaren zeventig richt het beleid zich steeds meer op integratie van woonwagen- en zigeunerkinderen in het regulier onderwijs. De taakstelling van de CLC wordt dienovereenkomstig aangepast. Tegelijkertijd wordt een aantal cruciale knelpunten voor integratie gesignaleerd:

- de geringe acceptatie van woonwagenbewoners en zigeuners door de burgerbevolking;
- onvoldoende mogelijkheden tot opvang in het regulier onderwijs;

- het ontbreken van een samenwerkingsverband op school-, inspectie- en bestuursniveau;
- de rechtspositie van onderwijsgeevenden;
- het ontbreken van voldoende mondigheid van de woonwagenbevolking;
- de geringe motivatie voor onderwijs van de woonwagenbevolking;
- terwijl de breuklijn kleuter- lager onderwijs in de toekomst wordt opgeheven, wordt in de overgangssituatie voor de woonwagenjeugd een nieuwe breuk geschapen: zij moeten de overstap maken van kampschool naar burgerschool;
- de situering van de woonwagenkampen.

In 1977 wordt de Woonwagenwet herzien. Het beleid richt zich voortaan op de totstandkoming van kleine woonwagencentra en de afbouw van grote regionale centra. Dit impliceert tevens de geleidelijke afbouw van categorale voorzieningen, zoals onder meer de woonwagencentrumscholen. In 1976 wordt gestart met de afbouw van de eerste woonwagencentrumscholen.

De overgang van categoriaal naar regulier onderwijs wordt in 1981 beleidsmatig uitgewerkt in de conceptnota 'Onderwijs aan en huisvesting voor kinderen van de trekkende bevolking'. Op verzoek van de CLC wordt een aantal maatregelen genomen om de overgang van categoriaal naar regulier onderwijs te vergemakkelijken. Zo wordt symbiose-onderwijs voor oudere leerlingen mogelijk en worden maatregelen getroffen om na opheffing van de woonwagencentrumschool een dependance voor zeer jeugdigen mogelijk te houden.

In 1980 wordt de inspectie in algemene dienst opgeheven en komt het toezicht op de scholen in handen van de inspecteurs van het buitengewoon onderwijs.

3 PROJECTEN 'ONDERWIJS AAN WOONWAGEN- EN ZIGEUNERKINDEREN' (OWWZ)

3.1 Onderwijssituatie vanaf 1985

3.1.1 *Regulier basisonderwijs in plaats van buitengewoon/speciaal en categoriaal onderwijs*

Op 1 augustus 1985 treedt de Wet op het Basisonderwijs in werking. Vanaf dat moment valt het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen onder de regelgeving van het regulier basisonderwijs. Het categoriaal onderwijs wordt door middel van een AMvB op grond van artikel 115 geregeld. Het toezicht op de scholen komt in handen van de inspecteurs van het Basisonderwijs.

In 1987-1988 treft het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen de zogenaamde integratieregeling, bedoeld voor die woonwagencentrumscholen die zich vrijwillig opheffen vóór het tijdstip waarop ze onder de instandhoudingsnorm dalen. Deze regeling voorziet onder meer in begeleiding van leerlingen, ouders en reguliere scholen bij de overgang van categoriaal naar regulier onderwijs.

3.1.2 *De eerste schreden op het voortgezet onderwijs pad*

In de eerste helft van de jaren tachtig ontstaat er aandacht voor deelname van woonwagen- en zigeunerkinderen aan het voortgezet onderwijs. Na een analyse van de problematiek (Peterink en Timmermans, 1982; Timmermans en Peterink, 1983; Timmermans en Poels, 1985) worden in 1985 de eerste projecten 'Voortgezet Onderwijs aan woonwagen- en Zigeunerkinderen' (VOWWZ) in het leven geroepen.

Deze projecten zijn vanaf hun ontstaan gemonitord. De projecten registreerden projectmatige gegevens zoals doelstellingen en gewenste resultaten voor een schooljaar, tijdsbesteding aan activiteiten en gesignaleerde knelpunten. Daarnaast zijn vanaf het begin gegevens verzameld over de schoolloopbaan van de woonwagen- en zigeunerkinderen binnen de projecten. Daarbij werd gekeken naar gevolgde onderwijssoort, schooltype, verzuim, voortijdig schoolverlaten en het al dan niet behalen van een diploma. In de hoofdstukken 4 tot en met 8 worden deze monitoringgegevens nader geanalyseerd en geïnterpreteerd. Daarbij wordt steeds, met een tussenpoos van 5 jaar, gebruik gemaakt van de gegevens van een schooljaar.

Alvorens hiertoe over te gaan worden in dit hoofdstuk de ontwikkelingen geschetst die zich tussen 1985 en 2000 in de projecten hebben voorgedaan.

In 1985 worden 3 specifieke trajecten gestart om de deelname aan het voortgezet onderwijs van woonwagen- en zigeunerkinderen te stimuleren. In de jaren daarna groeit het aantal specifieke projecten en daarbinnen het aantal scholen en leerlingen dat participeert.

Er wordt gestart met 2 projecten voor woonwagenkinderen en 1 project voor zigeunerkinderen, met in totaal 31 leerlingen.

Alle projecten zijn gekoppeld aan een school voor voorbereidend beroepsonderwijs. Een leerkracht van de school is vrijgesteld om het onderwijs van de woonwagen- of zigeunerleerlingen op de eigen school mogelijk te maken en begeleiden.

In 1989 wordt de Landelijke Stuurgroep voor het Onderwijs aan WoonWagen- en Zigeunerleerlingen (LSOWWZ) ingesteld door het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. De LSOWWZ is een onafhankelijk adviesorgaan dat (on)gevraagd advies kan geven over hoe het beleid voor en onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen van 4 tot 8 jaar kan worden vormgegeven. De LSOWWZ beoordeelt onder andere de aanvragen voor (continuering van) de owwz-projecten.

3.2 Begin jaren negentig: uitbreiding met primair onderwijs

In 5 jaar tijd groeit het aantal projecten en zijn er in schooljaar 1990-1991 elf projecten met daarbinnen 178 scholen met in totaal 504 leerlingen die begeleid worden. In 1990 wordt de taakstelling uitgebreid van het voortgezet onderwijs met het primair onderwijs. In eerste instantie zijn het vooral activiteiten die vanuit de vrijgestelde leerkrachten (consulenten owwz) van de voortgezet onderwijsscholen worden verricht om kinderen van groep 8 te begeleiden bij de schoolkeuze en te begeleiden in het voortgezet onderwijs. Omdat blijkt dat veel kinderen een te laag onderwijsniveau hebben om te kunnen functioneren in het regulier voortgezet onderwijs wordt in de jaren negentig ook steeds meer aandacht besteed aan de kwaliteit van het primair onderwijs. Mede door de inspanningen van de LSOWWZ komen er extra middelen beschikbaar zodat nieuwe owwz-projecten kunnen worden gestart. Tot 1993 functioneren de inmiddels 26 owwz-projecten als zelfstandige projecten die zijn ondergebracht bij een school voor voortgezet onderwijs, basisonderwijs, schoolbegeleidingsdienst of (in 1 geval) de gemeente. Begeleiding en evaluatie van de projecten is in handen van het KPC in opdracht van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.

3.3 Midden jaren negentig: integratie in ovg

In 1993 moeten de projecten integreren in het onderwijsvoorrangsbeleid. Het zijn niet langer zelfstandige projecten, maar ze functioneren onder (inhoudelijke en organisatorische) aansturing van de ovg- (onderwijsvoorrangsgebieds)coördinator. Daarnaast ontvangen de projecten specifieke ondersteuning van het KPC en voert deze instelling de verplichte evaluatie uit. De onderwijsvoorrangsgebieden moesten de owwz-projecten in hun bestaande vorm binnen hun organisatie opnemen. Er was sprake van oormerking van de gelden die voor het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen moesten worden besteed. In deze periode is er wel sprake van een verschuiving in de verdeling

van de middelen. Op basis van het aantal gewogen leerlingen in het primair onderwijs in de schoolbegeleidingsdienstregio kwamen projectgebieden in aanmerking voor middelen. Met de integratie in het onderwijsvoorrangsbeleid werden de projectgebieden ook uitgebreid tot alle scholen met woonwagen- en zigeunerleerlingen in de regio van de schoolbegeleidingsdienst. Dit stond weliswaar op gespannen voet met de activiteiten die in het kader van ovg werden uitgevoerd. Die activiteiten waren namelijk beperkt tot de scholen met een hoge concentratie gewogen leerlingen en die kwamen met name voor in de centrumgemeenten in de wijken waar veel Turkse en Marokkaanse leerlingen waren gehuisvest. De woonwagen- en zigeunerleerlingen zijn door het deconcentratiebeleid voornamelijk gevestigd in de randwijken en regiogemeenten. Hierdoor konden zij niet profiteren van de specifieke ovg-activiteiten die werden uitgevoerd op de ovg-scholen.

In 1995-1996 is het aantal projecten gegroeid tot 36 projecten die 3217 leerlingen in het basisonderwijs begeleiden, 1534 leerlingen in de eerste fase voortgezet onderwijs begeleiden en 331 leerlingen in de tweede fase voortgezet onderwijs.

3.4 Eind jaren negentig: inbedding in goa

Op 1 augustus 1998 wordt het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid (GOA) ingevoerd. De LSOWWZ wordt met ingang van deze datum opgeheven. Met de komst van het goa-beleid verdwijnt de oormerking van de gelden voor de owwz-projecten. De centrumgemeenten waar tot deze periode de middelen voor de projecten terecht kwamen, bleven weliswaar over deze middelen beschikken, maar mochten deze binnen de kaders van het geformuleerde Landelijk Beleidskader GOA in overleg met de schoolbesturen voor andere doelgroepen dan woonwagen- en zigeunerleerlingen aanwenden. Een aantal gemeenten was van mening dat het niet langer noodzakelijk was om specifieke projecten in stand te houden voor het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerleerlingen. Deze kinderen konden, naar hun mening, worden opgevangen binnen de reguliere activiteiten voor onderwijsachterstandenbestrijding. Mede door de invoering van het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid doet zich een aantal veranderingen voor. Sommige projecten verdwijnen. Andere projectgebieden worden gesplitst in 2 of 3 aparte gebieden. In 2000 zijn er nog 30 projecten. Door 26 projecten zijn gegevens aangeleverd over 2702 leerlingen in het primair onderwijs, 1299 leerlingen in de eerste fase van het voortgezet onderwijs en 167 in de tweede fase van het voortgezet onderwijs. In vijf gebieden worden slechts beperkt activiteiten verricht; er is niet langer een owwz-consulent aangesteld en er worden geen schoolloopbaangegevens meer gevolgd. Bij de projecten die nog bestaan zijn de werkzaamheden vaak veranderd en een aantal consulenten is voortaan werkzaam als aandachtsfunctionaris voor risicogroepen binnen de gemeente.

Niet in alle regio's wordt het nog toegestaan om werkzaamheden te verrichten voor regiogemeenten die binnen de grenzen van de schoolbegeleidingsdienst vielen. Daardoor kan niet voor alle leerlingen in de regio nog adequate begeleiding worden gegeven. Terwijl juist in de regiogebieden de onderwijssituatie van de woonwagen- en zigeunerkinderen nog vaak te wensen overlaat. De evaluatie van de projecten is niet langer verplicht. De consulenten werken vaak vrijwillig mee aan het bijhouden van gegevens. Eind jaren negentig is er door KPC Groep gewerkt aan een nieuw schoolloopbaansysteem, waarin naast gegevens over de gevolgde school en schooltype en het schoolverzuim als nieuw item de zorgindicatie is opgenomen. Consulenten kunnen beschikken over het computersysteem als ze gegevens aanleveren voor de landelijke evaluatie.

Ook de begeleiding van de projecten is met de invoering van het GOA-beleid veranderd. KPC Groep voert vanaf 1998 de Landelijke Ondersteuning Onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen uit. Via een nieuwsbrief, artikelen en een website wordt informatie gegeven aan scholen, consulenten owz en gemeenten over het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen. Daarnaast is er een informatiecentrum, met achtergrondinformatie en literatuur, dat te bezoeken is. Op verzoek wordt ondersteuning verleend in een regio of gemeente. Tenslotte wordt jaarlijks een evaluatierapport opgesteld op basis van de gegevens die door de nog bestaande projecten owz beschikbaar worden gesteld, aangevuld met een beperkt aantal gegevens van diverse gemeenten die zonder consulent activiteiten uitvoeren.

4 ONDERWIJSSITUATIE BEGIN JAREN TACHTIG

4.1 Onderwijsdeelname begin jaren tachtig

4.1.1 Deelname voorschools onderwijs

In de jaren zeventig en tachtig, namen veel woonwagen- en zigeunerkinderen deel aan voor- en vroegschoolse educatie. Het betrof echter altijd categorale activiteiten, zoals de opvang van zeer jeugdigen, die kinderen vanaf 3 jaar opving als onderdeel van de woonwagencentrumschool. Er was bijna geen sprake van deelname aan reguliere activiteiten zoals de peuterspeelzaal.

4.1.2 Deelname primair onderwijs

In 'Woonwagenkinderen en Voortgezet Onderwijs: Deelnota 2' (Timmermans en Peterink, 1983) zijn voor de schooljaren 1978-1979 tot en met 1982-1983, aantallen leerlingen vermeld die in deze jaren deelnamen aan regulier dan wel categoriaal lager onderwijs. Op basis van de responsgegevens is een schatting gemaakt van het totaal aantal leerlingen dat in deze schooljaren deelnam aan het primair onderwijs. Deze cijfers zijn weergegeven in onderstaande tabel.

Tabel 4.1: Aantal woonwagen-/ en zigeunerkinderen in het categoriaal en regulier primair onderwijs tussen 1978-1979 en 1982-1983

schooljaar	Categoraal		regulier		totaal
	absoluut	%	absoluut	%	
1978-1979	1780	72%	682	28%	2462
1979-1980	1692	67%	864	33%	2538
1980-1981	1508	65%	809	35%	2317
1981-1982	1330	52%	1248	48%	2578
1982-1983	1129	49%	1167	51%	2296

Uit deze tabel blijkt, dat in 1978-1979 bijna driekwart (72%) van de woonwagen-/ en zigeunerkinderen deelneemt aan categoriaal onderwijs en iets meer dan een kwart aan regulier onderwijs (28%). De deelname aan het regulier onderwijs is in de daarop volgende schooljaren bijna verdubbeld (tot 51% in 1982-1983).

Binnen het regulier primair onderwijs varieert het deelnamepercentage aan speciaal (i.c. buitengewoon) onderwijs in de schooljaren die zijn weergegeven in de tabel, tussen 2% en 4%. Bij de overgang van categoriaal naar regulier onderwijs wordt er kennelijk in eerste instantie van uitgegaan dat vrijwel alle leerlingen binnen het regulier (niet speciaal) onderwijs kunnen worden opgevangen. In deze situatie komt relatief snel verandering (zie 5.1.2).

4.1.3 Deelname voortgezet onderwijs

In 1982 is door het KPC, namens de Vereniging de Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra (Timmermans en Peterink, 1983)

een onderzoek verricht naar de deelname van woonwagen- en zigeunerkinderen aan het voortgezet onderwijs. Hierbij blijkt dat er een groot verschil is in het aantal leerlingen dat zegt te gaan deelnemen aan een vorm van voortgezet onderwijs en de leerlingen die dat ook daadwerkelijk doen.

Uit deelnota 2 (Timmermans en Peterink, 1983) blijkt dat meer dan 60% van de 1173 kinderen die in de periode 1979-1982 het lager onderwijs verlaten geen vervolgonderwijs kiezen. Als ze een keuze hebben gaat deze vooral uit naar een vorm van LTO/ITO (ruim 10%, 120 leerlingen) of LHNO/IHNO (13%, 149 leerlingen). Dit zijn de lagere vormen van voortgezet onderwijs waarbij vaak gekozen wordt voor een school waar individuele hulp geboden wordt.

Opvallend is dat de schoolkeuze voor symbioseonderwijs toeneemt van 5,2% (13 leerlingen) in schooljaar 1978-1979 tot 14,7% (47 leerlingen) in schooljaar 1981-1982. Dit is onderwijs dat leerlingen vanuit de woonwagencentrumschool voor een beperkt aantal uren volgen op een school voor voortgezet onderwijs. De kwaliteit van het symbioseonderwijs en het aantal uren dat er wordt doorgebracht is heel wisselend.

Bij controle blijkt, dat het percentage van 60% dat geen voortgezet onderwijs gaat volgen nog te rooskleurig is. Veel leerlingen melden zich aan, maar verschijnen nooit op de school voor voortgezet onderwijs of leerlingen zeggen zich te hebben aangemeld maar de school heeft er nog nooit van gehoord.

Tabel 4.2: Overgang leerlingen van primair onderwijs naar voortgezet onderwijs

overgang PO - VO	1981-1982	
	abs	%
aantal schoolverlaters primair onderwijs	320	100%
leerlingen die beweren deel te gaan nemen aan vo	147	(45,9%)
leerlingen die feitelijk deelnemen aan vo*	66	20,6%
leerlingen die geen onderwijs volgen	255	79,4%

* op het aantal leerlingen is een correctie van 15% toegepast in verband met aantal niet gereageerde scholen. Het daadwerkelijke aantal leerlingen waarvan gegevens bekend zijn is 57.

Er is dus een groot verschil tussen het aantal leerlingen dat zegt te gaan deelnemen aan het voortgezet onderwijs (45,9%) en het aantal leerlingen dat ook daadwerkelijk op een school is aangemeld (20,6%).

Uit bovenstaande tabel blijkt dat in deze jaren voor gemiddeld 80% van de leerlingen het primair onderwijs eindonderwijs is.

Dit betekent dat een groot deel van de ouders van de kinderen die op dit moment deelnemen aan het voortgezet onderwijs, zelf geen voortgezet onderwijs heeft gevolgd. Het is voor hen dus moeilijk om hun kinderen daarbij de ondersteunen.

Tabel 4.3 bevat een aantal gegevens over de feitelijke schoolkeuze van de leerlingen.

Tabel 4.3: Aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs

schoolkeuze	1978-1979		1979-1980		1980-1981		1981-1982	
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
regulier voortgezet onderwijs	24	54,5%	34	51,5%	27	72,9%	39	68,4%
voortgezet buitengewoon ond.	1	2,3%	4	6,1%	3	8,1%	8	14,0%
symbiose	8	18,2%	13	19,7%	5	13,5%	5	8,8%
vormingsonderwijs	11	25,0%	15	22,7%	2	5,4%	5	8,8%
Totaal	44	100,0%	66	100,0%	37	100,0%	57	100,0%

Opvallend is dat in de eerste schooljaren ongeveer de helft van de leerlingen deelneemt aan regulier voortgezet onderwijs. Dit loopt aanvankelijk op tot driekwart van de leerlingen en is in het laatste schooljaar gedaald tot tweederde. Opmerkelijk daarbij is dat de deelname aan voortgezet buitengewoon onderwijs eveneens toeneemt. De deelname aan symbiose- en vormingsonderwijs neemt in de laatste twee schooljaren af. Meer leerlingen vinden blijkbaar hun weg naar het regulier (en buitengewoon) voortgezet onderwijs.

Relatie houding ten opzichte van en deelname aan voortgezet onderwijs

Aan het begin van de jaren tachtig blijkt van de ouders 35,6% afwijzend, 40% neutraal en 25,5% positief te staan ten opzichte van het voortgezet onderwijs. Bij de kinderen staat 46,6% afwijzend, 19,1% neutraal en 34,4% positief ten opzichte van het voortgezet onderwijs.

Er is een sterke samenhang tussen de houding van ouders en deelname van kinderen aan het voortgezet onderwijs. Ook al staan kinderen zelf afwijzend ten opzichte van het onderwijs, maar zijn ouders neutraal of positief dan gaan de meeste kinderen toch naar school. Het omgekeerde geldt eveneens.

Samengevat

In de eindjaren '70 en beginjaren '80 was het lager onderwijs voor de meeste woonwagen- en zigeunerkinderen eindonderwijs. Dat zijn de 30 tot 35-jarige ouders van nu. Gemiddeld is voor 80% van de leerlingen lager onderwijs eindonderwijs. Voor 60% van de leerlingen is het lager onderwijs al bij voorbaat het eindstation. De overige 20% onderneemt nog wel een poging maar strandt al snel, soms zelfs al voordat het schooljaar begint, in het voortgezet onderwijs.

4.2 Verzuim begin jaren tachtig

4.2.1 Verzuim in het primair onderwijs

In 'Woonwagenkinderen en Voortgezet Onderwijs: Deelnota 2' (Timmermans en Peterink, 1983) is per type onderwijs aangegeven in welke mate woonwagen-/zigeunerkinderen het onderwijs ONGEORLOOFD verzuimen. Deze gegevens zijn opgenomen in onderstaande tabel.

Tabel 4.4: Mate van ongeoorloofd verzuim van woonwagen-/zigeunerkinderen in het primair onderwijs

type primair onderwijs	mate verzuim					onbekend
	nooit	< ¼	¼-½	½-¾	>¾	
regulier onderwijs	37%	40%	11%	8%	4%	-
categoraal onderwijs	41%	27%	8%	1%	4%	19%

Ruim eenderde van de woonwagen-/zigeunerkinderen verzuimt het primair onderwijs nooit ongeoorloofd (respectievelijk 37% regulier onderwijs en 41% categoraal onderwijs). Binnen het regulier onderwijs verzuimt bijna een kwart (23%) van de woonwagen-/zigeunerkinderen het onderwijs tussen 25% en 100% van de onderwijstijd ongeoorloofd. Het verzuim op categorale scholen lijkt minder ernstig dan in het regulier onderwijs, maar kan een vertekend beeld opleveren, omdat van bijna een vijfde deel van de leerlingen onbekend is in welke mate zij ongeoorloofd verzuimen.

In het onderzoek is niet nagegaan welke redenen er zijn voor het ongeoorloofd verzuim van woonwagen-/zigeunerkinderen van het primair onderwijs.

4.2.2 Verzuim in het voortgezet onderwijs

Uit tabel 4.5 blijkt dat van de kinderen die gaan deelnemen aan het voortgezet onderwijs, gemiddeld 34% het onderwijs nooit ongeoorloofd verzuimt. Binnen het symbioseonderwijs is het verzuim het minst, daar wordt door 54% van de leerlingen nooit en door 44% van de leerlingen minder dan een kwart van de schooltijd ongeoorloofd verzuimd. Het verzuim is het ernstigst binnen het vormingsonderwijs, daar verzuimt 94% van de leerlingen ongeoorloofd, waarvan 35% meer dan de helft van de tijd.

Tabel 4.5: Mate van ongeoorloofd verzuim in het voortgezet onderwijs begin jaren tachtig (N=291)

verzuim voortgezet onderwijs	nooit	< ¼	¼-½	½-¾	>¾	absoluut
regulier voortgezet onderwijs						
symbiose	34,7%	36,8%	7,8%	8,8%	11,9%	193
ond.	53,7%	43,9%		2,4%		41
voortgezet buitengewoon onderwijs						
ond.	30,4%	30,4%	13,0%	8,7%	17,4%	23
vormingsonderwijs	5,9%	32,4%	26,4%	29,4%	5,9%	34
totaal	33,7%	36,8%	9,3%	10,3%	10,0%	291

In de volgende tabel wordt een overzicht gegeven van de redenen van verzuim in het voortgezet onderwijs.

Tabel 4.6: Reden van ongeoorloofd verzuim in het voortgezet onderwijs (N=291)

reden verzuim	regulier		vormingsond		totaal
	vo	symbiose	vo buo	.	
	%	%	%	%	
n.v.t	34,7%	53,7%	30,4%	5,9%	33,7%
werk in familiebedrijf	3,1%	0,0%	0,0%	2,9%	2,4%
werk in handel	9,8%	0,0%	4,4%	35,3%	11,0%
spijbelen	23,8%	26,8%	17,4%	26,5%	24,1%
hulp in huishouding	13,5%	2,4%	39,1%	23,5%	15,1%
religieuze bijeenkomst	0,0%	17,1%	0,0%	0,0%	2,4%
overig	2,1%	0,0%	8,7%	5,9%	2,7%
onbekend	13,0%	0,0%	0,0%	0,0%	8,6%

In het algemeen blijkt spijbelen de belangrijkste reden van ongeoorloofd verzuim in het voortgezet onderwijs te zijn (24,1%), gevolgd door helpen in de huishouding (15,1%) en werken in de handel c.q. familiebedrijf (13,4%). Verzuim door het bijwonen van een religieuze bijeenkomst is afkomstig van zigeuner kinderen.

Ongeoorloofd verzuim blijkt bij zigeuner kinderen gemiddeld 10,9% hoger te liggen dan bij woonwagenkinderen. Zigeuner kinderen blijken eveneens gemiddeld in ernstiger mate het onderwijs ongeoorloofd te verzuimen dan woonwagenkinderen: 46% van de zigeuner kinderen verzuimt gemiddeld meer dan een kwart van de lessen ongeoorloofd. Voor de woonwagenkinderen bedraagt dit percentage 21%; minder dan de helft. De verzuimpercentages van zigeuner jongens en -meisjes zijn nagenoeg gelijk aan elkaar. Bij de woonwagenkinderen blijken jongens het onderwijs vaker ongeoorloofd te verzuimen dan meisjes. Ook de meer ernstige vormen van ongeoorloofd verzuim blijken zich vaker voor te doen bij jongens dan bij meisjes.

4.3 Voortijdig schoolverlaten begin jaren tachtig

Het is van belang na te gaan hoe lang kinderen in de gekozen vorm van voortgezet onderwijs blijven. Voor bovengenoemde jaren

(schooljaar 1978-1979 tot en met schooljaar 1981-1982) is nagegaan hoeveel leerlingen naar het regulier voortgezet onderwijs gaan en na enige tijd afhaken (tabel 4.7).

Tabel 4.7: Aantal leerlingen in regulier voortgezet onderwijs

leerlingen die diploma kunnen halen	1978-1979		1979-1980		1980-1981		1981-1982	
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
aantal schoolverlaters primair onderwijs	252	100,0%	281	100,0%	320	100,0%	320	100,0%
aantal leerlingen dat start in regulier vo*	28	11,1%	39	13,8%	31	9,7%	45	14,0%
leerlingen die afhaken in 1e schooljaar	-	(4,2%)	-	(11,8%)	-	(22,2%)	20	(43,6%)
leerlingen die afhaken binnen 3 jaar	14	(50,0%)	22	(55,9%)	20	(63,0%)	-	-
leerlingen na 3 jaar in regulier vo	14	5,6%	17	6,1%	11	3,4%	-	-

* correctie 15% in verband met niet gereageerde scholen

De cijfers voor het regulier voortgezet onderwijs (LHNO/IHNO, LTO/ITO, LBO, MAVO) zijn onrustbarend. Van alle schoolverlaters (primair onderwijs) gaat slechts een klein percentage naar het regulier voortgezet onderwijs (resp. 11,1%, 13,8%, 9,7% en 14,0%). Van dit kleine aantal leerlingen haakt respectievelijk 4,2%, 11,8%, 22,2% en 43,6% al in het eerste jaar af. Na drie jaar is in het regulier onderwijs in de schooljaren 1978-1979, 1979-1980 en 1980-1981 respectievelijk 50%, 55,9% en 63% van de leerlingen afgehaakt. (Gegevens uit het laatste schooljaar zijn hiervan niet bekend). Gemiddeld volgt nog slechts 5% van alle leerlingen die het primair onderwijs verlaten na 3 jaar nog een vorm van regulier voortgezet onderwijs en maakt derhalve kans op het behalen van een diploma.

Kijkend naar de afhakers binnen het symbioseonderwijs en het voortgezet buitengewoon onderwijs, heeft dit slechts voor 3 deelnemers (7,3%) respectievelijk 4 leerlingen (17,4%) minder dan een jaar geduurd (Timmermans en Peterink, 1983)

Leerlingen haken in de beginjaren tachtig dus sneller af in reguliere vormen van voortgezet onderwijs. Hieruit kan worden afgeleid dat er behoefte is aan specifieke vormen van vervolgonderwijs, waarbij er extra (individuele) aandacht is voor de leerlingen.

Diploma

Kijkend naar het aantal leerlingen dat in een vorm van onderwijs zit waarbinnen een diploma gehaald kan worden, gaat het om de leerlingen in een vorm van regulier voortgezet onderwijs. We hebben eerder gezien dat een groot percentage van deze leerlingen uitvalt.

Binnen het voortgezet buitengewoon onderwijs, het vormingsonderwijs en in veel gevallen ook het symbioseonderwijs worden de leerlingen niet opgeleid voor een diploma. Van alle woonwagenleerlingen die het lager onderwijs verlaten, is er dus maar een zeer klein deel (gemiddeld 5%, zie tabel 4.7) dat na 3 jaar nog deelneemt aan het voortgezet onderwijs en derhalve in principe de mogelijkheid heeft om een diploma te behalen. Er is niet bekend hoeveel van deze leerlingen ook daadwerkelijk het onderwijs hebben afgesloten met een diploma.

4.4 Doelstellingen en activiteiten begin jaren tachtig

4.4.1 Doelstellingen

In de jaren tachtig is de belangrijkste doelstelling in het primair onderwijs om zoveel mogelijk leerlingen vanuit het categoriaal onderwijs toe te leiden tot en te integreren in het reguliere onderwijs.

Uit onderzoek blijkt dat slechts weinig woonwagen- en zigeunerkinderen doorstromen naar het voortgezet onderwijs. Daarom wordt in deze jaren nagegaan hoe de deelname aan het voortgezet onderwijs gestimuleerd kan worden.

Weigeren van leerlingen

In de beginjaren tachtig blijkt dat woonwagen- en zigeunerkinderen niet vanzelf worden toegelaten op scholen voor voortgezet onderwijs. Kinderen die ervaren dat ze niet welkom zijn op een school zullen sneller geneigd zijn af te haken of niet aan het onderwijs te beginnen.

Slechts 74,5% van de scholen (149) was zonder meer bereid om woonwagen- en zigeunerleerlingen toe te laten, 51 scholen (25,5%) weigerden in eerste instantie de leerlingen. Bij 1,5% (3 scholen) werden leerlingen toegelaten na overleg, bij 20,5% (41 scholen) werden leerlingen pas toegelaten na informatie te hebben ontvangen en overleg te hebben gehad en 3,5% (7 scholen) bleven ook na informatie de leerlingen weigeren.

4.4.2 Activiteiten

Reguliere scholen voor voortgezet onderwijs die rond 1980 woonwagen- of zigeunerkinderen ontvangen, treffen daar, voor de komst van de leerlingen, meestal (55%) geen speciale maatregelen voor. De scholen die dat wel doen leggen wagenbezoek af (34,7%), stellen een speciaal didactisch programma (14,3%) of speciaal inhoudelijk programma (12,2%) op, geven informatie aan medeleerlingen (14,3%) of treffen speciale organisatorische maatregelen.

Bij 24,5% van deze scholen wordt iemand speciaal belast met het onderwijs en/of de coördinatie ervan. Dit is meestal een klassenmentor of leerkracht.

Als leerlingen op school zitten wordt er door 93,3% van de scholen contact onderhouden met de ouders. Dit gebeurt meestal door de (klassen)leerkracht (80,4%). Daarnaast wordt door 87,8%

van de scholen contact opgenomen met de lagere school van de leerling. Dit wordt gedaan door de klassenleerkracht (55,8%), directeur (27,9%) of coördinator ibo/brugklas (23,3%).

4.5 Knelpunten begin jaren tachtig

In 'Woonwagenkinderen en Voortgezet Onderwijs: Deelnota 2' (Timmermans en Peterink, 1983) is bij de scholen voor voortgezet onderwijs nagegaan welke knelpunten zich voordoen bij de deelname van woonwagen- en zigeunerkinderen aan het voortgezet onderwijs.

Als meest belangrijk knelpunt is de afwijzende houding van woonwagenouders en/of -kinderen ten opzichte van deelname aan het voortgezet onderwijs genoemd. Daarnaast doen zich problemen voor met betrekking tot afstand/vervoer, het thuis houden van de kinderen om te helpen en de onbekendheid met het voortgezet onderwijs. Ook problemen van financiële aard en het aangeboden programma worden als knelpunt gezien voor de deelname van woonwagen- en zigeunerkinderen aan het voortgezet onderwijs.

5 ONDERWIJSSITUATIE MEDIO JAREN TACHTIG

5.1 Onderwijsdeelname medio jaren tachtig

5.1.1 Deelname voor- en vroegschoolse activiteiten

Uit 'Integratie van woonwagenkinderen in het basisonderwijs' (Timmermans en Winnubst, 1990) blijkt, dat bijna alle 3-jarigen (96%) binnen het categoriaal onderwijs deelnemen aan voor- en vroegschoolse activiteiten; hetzij op de afdeling zeer jeugdigen van de woonwagencentrumschool, hetzij bij categoriaal peuterwerk. Van de woonwagenkinderen in het regulier onderwijs heeft bijna de helft deelgenomen aan voor- en vroegschoolse activiteiten; voor het merendeel echter in categoriaal verband (de afdeling zeer jeugdigen van de woonwagencentrumschool of categoriaal peuterwerk).

Van de zigeunerleerlingen in het categoriaal onderwijs heeft 53% deelgenomen aan voor- en vroegschoolse activiteiten. Van de zigeunerleerlingen in het regulier onderwijs heeft slechts 30% deelgenomen aan voor- en vroegschoolse activiteiten

Voor zowel het regulier als het categoriaal onderwijs geldt, dat vóór het vierde levensjaar door bijna tweemaal zoveel woonwagenkinderen als zigeunerleerlingen wordt deelgenomen aan voor- en vroegschoolse activiteiten

5.1.2 Deelname primair onderwijs

In 'Integratie van woonwagenkinderen in het basisonderwijs' (Timmermans en Winnubst, 1990) zijn voor de schooljaren 1985-1986 en 1989-1990 aantallen leerlingen vermeld die deelnamen aan regulier dan wel categoriaal onderwijs. Op basis van de responsgegevens is een schatting gemaakt van het totaal aantal leerlingen dat in dit schooljaar deelnam aan het primair onderwijs. Deze cijfers zijn weergegeven in onderstaande tabel.

Tabel 5.1: Aantal woonwagen-/ en zigeunerleerlingen in het categoriaal en regulier onderwijs in 1985-1986 en in 1989-1990

Schooljaar	categoriaal		regulier		totaal
	absoluut	%	absoluut	%	
1985-1986	472	13%	3175	87%	3647
1989-1990	381	10%	3480	90%	3861

De deelname van woonwagen- en zigeunerleerlingen aan het regulier primair onderwijs is -in vergelijking met 1982-1983 (tabel 4.1)- verder toegenomen. Het percentage is in deze periode gestegen van 51% tot 87%. In 1985-1986 (het schooljaar waarin de Wet op het Basisonderwijs is ingevoerd), neemt nog slechts 13% van de woonwagen- en zigeunerleerlingen deel aan categoriaal (primair) onderwijs. In 1989-1990 bedraagt het deelnamepercentage nog 10%.

doorstroming vanuit regulier basisonderwijs vooral plaatsvindt naar lhno/ihno, lto/ito en mavo. Doorstroming vanuit categoriaal basisonderwijs vindt vooral plaats naar symbiose- en vormingsonderwijs. Hieruit blijkt een 'cultuur'verschil tussen regulier en categoriaal onderwijs. Vanuit regulier primair onderwijs worden leerlingen geacht door te stromen naar regulier voortgezet onderwijs. Dat is niet het geval voor leerlingen in het categoriaal onderwijs. Van de kinderen die tussentijds uitstroonden uit het regulier basisonderwijs is \pm 25% verwezen naar het speciaal onderwijs. Van de kinderen die tussentijds uitstroonden uit het categoriaal onderwijs is \pm 4% verwezen naar het speciaal onderwijs. Het lijkt erop dat woonwagencentrumscholen de drempel om leerlingen op te vangen die speciale zorg behoeven, aanzienlijk lager leggen dan reguliere scholen.

Het verschil in 'cultuur' tussen het regulier en categoriaal onderwijs is ook herkenbaar wanneer het de afname van de eindtoets basisonderwijs betreft. In het categoriaal onderwijs wordt deze toets bij 30% van de woonwagenkinderen afgenomen, in het regulier onderwijs bij 70% van de woonwagenkinderen. Opvallend is, dat de eindtoets veel minder vaak wordt afgenomen bij zigeunerkinderen dan bij woonwagenkinderen. Dit geldt zowel voor het categoriaal onderwijs (30% van de woonwagenkinderen en 0% van de zigeunerkinderen) als voor het regulier onderwijs (70% van de woonwagenkinderen en 35% van de zigeunerkinderen).

Meer dan 40% van alle leerkrachten van reguliere scholen is van mening, dat woonwagen- en zigeunerkinderen slechter presteren dan burgerleerlingen op de gebieden taal, rekenen en zaakvakken. Op de genoemde gebieden beoordelen zij de prestaties van woonwagen- en zigeunerkinderen in de bovenbouw slechter in vergelijking met de overige leerlingen op school, dan in de onder- en middenbouw. Daarentegen worden de prestaties op het gebied van de fijne motoriek in de loop der 'bouwen' steeds beter.

5.1.3 *Deelname voortgezet onderwijs*

In 1985 is gestart met 3 specifieke projecten om deelname van woonwagen- en zigeunerkinderen aan het voortgezet onderwijs te stimuleren, de zogenoemde vovwz-projecten. Dit waren 2 projecten voor woonwagenleerlingen en 1 project voor zigeunerleerlingen. Elk project was verbonden aan 1 school. De projecten werden begeleid en geëvalueerd door het Katholiek Pedagogisch Centrum (KPC).

Deelname leerlingen

Project 1: 15 woonwagenleerlingen, waarvan 7 afkomstig uit categoriaal onderwijs, 7 uit basisonderwijs en 1 uit regulier voortgezet onderwijs. Deze school is symbiosepartner van de woonwagencentrumschool.

Project 2: 7 zigeunermeisjes die daarvoor onderwijs in aparte groepen volgden op een basisschool. Deze school is symbiosepartner van genoemde basisschool.

Project 3: 9 woonwagenleerlingen die al onderwijs volgden op deze school voor voortgezet onderwijs.

Alle 3 project scholen zijn scholen voor voorbereidend beroepsonderwijs.

Schooltype - niveau leerlingen

Bij twee projecten volgen de leerlingen onderwijs in een aparte groep met een eigen onderwijsprogramma. Er wordt in de projecten gewerkt met zelf ontwikkeld lesmateriaal omdat bestaand materiaal niet bruikbaar was, omdat dat niet aansloot bij het niveau van de leerlingen in combinatie met de leeftijd. Op de derde project school wilde men de leerlingen geïntegreerd opvangen in het reguliere IBO/LBO onderwijs. Dit bleek echter niet haalbaar, enkele leerlingen volgen een deel van het onderwijs volgens het normale rooster en de rest volgens een speciaal rooster. Daarnaast is voor de andere leerlingen een aantal geplande theorie-uren ingewisseld voor praktijkuren en er is voorzien in remediale hulp, een faalangstreductietraining en huiswerkbegeleiding. Leerlingen werken wel met regulier lesmateriaal aangevuld met mediaal materiaal, maar dat werkt niet tot tevredenheid. De leerlingen zouden beter praktijkgericht kunnen werken met materiaal dat direct resultaat oplevert. De school beschikte hier echter niet over.

5.2 Verzuim medio jaren tachtig

5.2.1 Verzuim in het primair onderwijs

In 'Integratie van woonwagenkinderen in het basisonderwijs' (Timmermans en Winnubst, 1990) is voor de schooljaren tussen 1985-1986 en 1989-1990 nagegaan in welke mate woonwagen- en zigeuner kinderen het onderwijs ONGEORLOOFD verzuimen. Gegevens hierover zijn opgenomen in onderstaande tabel.

Tabel 5.2: Mate van ongeoorloofd verzuim van woonwagen- /zigeuner kinderen in het primair onderwijs

mate van verzuim	categorale scholen		reguliere scholen	
	woonwagenll.	zigeunerll.	woonwagenll.	zigeunerll.
niet	59%	-	30%	23%
nauwelijks	23%	43%	31%	12%
soms	9%	32%	16%	23%
vaak	7%	16%	10%	16%
(bijna)	2%	9%	1%	10%
altijd				
onbekend	-	-	11%	16%

Op categorale scholen komt onder woonwagenleerlingen minder ongeoorloofd verzuim voor dan op reguliere scholen. Het percentage woonwagenleerlingen op categorale scholen dat niet ongeoorloofd verzuimt is bijna twee keer zo hoog als dat in het regulier onderwijs. Daarnaast zijn er minder leerlingen die af

en toe of (bijna) altijd ongeoorloofd verzuimen. Het ongeoorloofd verzuim onder zigeunerleerlingen lijkt daarentegen op categorale scholen ongeveer evenveel voor te komen als op reguliere scholen.

5.2.2 *Verzuim in het voortgezet onderwijs*

Uit 'Evaluatie projecten voortgezet onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen 1985/1986' blijkt dat er bij alle projecten verzuim voorkomt. Alle leerlingen verzuimen ongemeld en de meesten verzuimen zonder toestemming.

Er is een grote variatie in het verzuim. In het eerste en derde projectgebied varieert die tussen de 4 en 63 dagen (31,5%) op jaarbasis. In het tweede projectgebied varieert het verzuim van 48 (24%) tot 119 (59,5%) dagen op jaarbasis.

Het aantal leerlingen met ongeoorloofd (hoog gemiddeld) verzuim is binnen de verschillende projectscholen respectievelijk 5, 4 en 2 leerlingen.

Het aantal leerlingen met ongeoorloofd (laag gemiddeld) verzuim betreft respectievelijk 11, 3 en 7 leerlingen. Daarnaast zijn er 2 leerlingen die volledig verzuimen vanaf half december en vanaf januari.

De redenen voor verzuim werden in het eerste projectjaar nog niet geregistreerd.

5.3 **Voortijdig schoolverlaten medio jaren tachtig**

Er zijn voor deze periode geen gegevens beschikbaar van leerlingen die voortijdig het primair onderwijs verlaten.

In de vowwz-projecten hebben 2 leerlingen het onderwijs in het eerste projectjaar verlaten. Beide leerlingen zijn naar een vormingscentrum gegaan. Daarnaast zijn er twee leerlingen die na enkele maanden het onderwijs absoluut zijn gaan verzuimen.

5.4 **Doelstellingen en activiteiten medio jaren tachtig**

5.4.1 *Doelstellingen*

Voor het primair onderwijs zijn er rond 1985 geen specifieke doelstellingen geregistreerd. Daarom wordt in deze paragraaf alleen een beeld geschetst van de 3 vowwz-projecten.

De uiteindelijke doelstelling van de projecten die in 'Evaluatie projecten voortgezet onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen 1985/1986' is geformuleerd is dat woonwagen- en zigeunerkinderen vanzelfsprekend - zonder dat extra begeleiding noodzakelijk is - en geïntegreerd gaan deelnemen aan het voortgezet onderwijs. Men verwacht dat deze doelstelling pas op lange termijn gerealiseerd kan worden. De doelstelling voor schooljaar 1985-1986 is: leerlingen stimuleren deel te gaan nemen aan het speciale project dat is opgezet, gekoppeld aan een school voor voortgezet onderwijs. Daarbij wordt binnen twee projecten gestreefd naar het opbouwen van een traditie bij de leerlingen om - blijvend - deel te nemen aan het voortgezet onderwijs. Bij het derde project gaat men verder en is de doelstelling om woonwagenjongeren op een reguliere wijze te laten participeren in het voortgezet

onderwijs, met als uiteindelijk doel het behalen van een diploma.

5.4.2 *Activiteiten*

De consultants van de vovwz-projecten hebben een dagboekregistratie bijgehouden, die is verwerkt door het Katholiek Pedagogisch Centrum in 'Evaluatie projecten voortgezet onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen 1985/1986'. Daarin registreren ze welke activiteiten ze binnen onderstaande categorieën hebben uitgevoerd.

Inhoud

Binnen de categorie inhoud gaat het om activiteiten die een bijdrage leveren aan de lessen van de leerlingen. In twee projectgebieden wordt veel tijd besteed aan het aanwezig zijn bij de lessen en het verlenen van assistentie. In het derde gebied wordt alleen assistentie verleent bij de lessen. Bij twee projecten wordt geconstateerd dat een strakke en consequente aanpak van de leerling van belang is. Leerlingen belonen na goede prestatie bleek goed te werken. Daarnaast is het direct ondernemen van actie van belang als zich incidenten voordoen.

De deelname aan extra-curriculaire activiteiten werd door alle 3 projecten als bevorderend voor de motivatie ervaren.

Organisatie

Activiteiten die bevorderen dat leerlingen blijvend deelnemen aan het onderwijs behoren tot de categorie organisatie. Er wordt door twee projecten vooral tijd besteed aan het afleggen van wagenbezoeken, die gepland worden om onderwijs te bespreken met de ouders of omdat zich een incident heeft voorgedaan. Bij het derde project wordt vooral individueel met leerlingen overleg gevoerd.

Het onderhouden van relaties met de woonwagen- en zigeunerouders is van groot belang, waarbij zowel bezoek aan ouders als het bezoek van ouders aan de school relevant is. Alle projecten geven aan dat het van belang is dat alle docenten, ook de niet direct betrokken docenten op de hoogte zijn van het project en begrip hebben voor de specifieke aandacht voor deze kinderen.

Structuur

Binnen deze categorie worden activiteiten ondernomen om een structuur te creëren, waardoor leerlingen blijvend deelnemen aan het onderwijs als de extra begeleiding wegvalt. Er wordt in deze categorie veel overleg gevoerd met lokale instanties en er worden administratieve activiteiten verricht.

Overdracht

Deze activiteit komt nog weinig voor. De oorzaak hiervan is te vinden in niet geplande, maar wel noodzakelijke aanwezigheid en assistentie bij de lessen.

5.5 Knelpunten medio jaren tachtig

In 'Evaluatie projecten voortgezet onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen: algemene eindrapportage schooljaar 1988-1989' (Timmermans en Versteeg, 1989), is verslag gedaan van de knelpunten die zich voordoen binnen de projecten voortgezet onderwijs.

Veel knelpunten hebben te maken met de doelgroepopleerlingen. Leerachterstanden vormen met name een groot knelpunt bij de zigeunerleerlingen, maar komen ook veelvuldig voor bij woonwagenleerlingen. Opvallend is, dat zich veel knelpunten voordoen die te maken hebben met de attitude van woonwagen-/zigeunerleerlingen. Het gaat hierbij onder meer om het gebrek aan motivatie, een problematische werkhouding en het -ondanks pogingen van de consulenten- niet naar school gaan van de leerlingen. Dit uit zich zowel in verzuim als in het voortijdig verlaten van het onderwijs. Ook gedragsproblemen worden als belangrijk knelpunt signaleerd.

Ook met betrekking tot de doelgroepouders doen zich frequent problemen voor. Vooral het gebrek aan betrokkenheid, dat zich onder meer uit in het niet op school komen, wordt als knelpunt ervaren.

Naast bovenstaande knelpunten worden ook vaak de contacten van de ouders met docenten als knelpunt signaleerd. Docenten gaan niet op wagenbezoek en veelal schort het bij hen aan acceptatie van de woonwagen-/zigeunerleerlingen. In de klas doen zich nogal eens ordeproblemen voor. Ten aanzien van de deelname aan voortgezet onderwijs blijkt een belangrijk knelpunt de zuigkracht van het vormingswerk en andere projecten te zijn, die als alternatief voor het regulier onderwijs worden gezien, maar in praktijk slechts opvang voor enkele dagen of dagdelen per week bieden en niet toeleiden tot een diploma. Om de deelname van oudere woonwagen- en zigeunerleerlingen aan het onderwijs (alsnog) te bevorderen, zijn speciale projecten in het leven geroepen en is deelname aan het vormingswerk gestimuleerd. Deze vormen van onderwijs hebben echter tevens een grote aantrekkingskracht op de jongere broertjes en zusjes van deze leerlingen. Dit staat hun deelname aan regulier voortgezet onderwijs in de weg.

6 ONDERWIJSSITUATIE BEGIN JAREN NEGENTIG

6.1 Onderwijsdeelname begin jaren negentig

6.1.1 Deelname voor- en vroegschoolse activiteiten

Uit de gesprekken met owwz-consulenten blijkt dat in deze jaren de deelname aan voor- en vroegschoolse activiteiten vooral bij kinderen uit de steden waar lange tijd een regionaal woonwagencentrum was (met daarbij een opvang zeer jeugdigen of een peuterspeelzaal) hoog is. In de regiogemeenten is de deelname laag. Dat is mede te wijten aan het ontbreken van goede, specifieke voorzieningen. De weg naar de reguliere voorzieningen hebben de woonwagen- en zigeunerouders nog niet gevonden. Ze houden hun kinderen graag zo lang mogelijk thuis. Veel kinderen gaan ook pas op 5-jarige leeftijd naar het primair onderwijs.

6.1.2 Deelname primair onderwijs

Binnen de owwz-projecten vallen in het schooljaar 1991-1992 in totaal 2.852 leerlingen in de leeftijd van het primair onderwijs. In 'Evaluatie Projecten Onderwijs aan Woonwagen- en Zigeunerkinderen: algemene eindrapportage schooljaar 1991-1992' (Timmermans en ter Beek, 1992) zijn de volgende gegevens opgenomen.

Tabel 6.1: Aantal woonwagen-/ en zigeunerkinderen in het categoriaal en regulier onderwijs in 1991-1992

type onderwijs	absoluut	%
regulier basisonderwijs	2.377	83%
categoriaal onderwijs	159	6%
speciaal onderwijs	273	9%
overig/geen onderwijs/onbekend	43	2%
totaal	2.852	100%

N.B. In deze tabel wordt slechts het aantal leerlingen vermeld dat valt onder de 10 projectgebieden. Het is dus niet zo dat er minder leerlingen in het primair onderwijs zitten dan in 1989-1990 (hoofdstuk 5).

In 1991-1992 neemt 6% van de woonwagen-/zigeunerleerlingen binnen de owwz-projecten deel aan categoriaal onderwijs. Aan het regulier basisonderwijs wordt door 83% van de kinderen deelgenomen en aan het speciaal onderwijs door 9% van de kinderen. Aan het lom-onderwijs wordt deelgenomen door 3% van de kinderen en aan het mlk onderwijs door 6%.

6.1.3 Deelname voortgezet onderwijs

In schooljaar 1990-1991 zijn er 10 vovwz-projecten die in totaal 504 leerlingen begeleiden in het voortgezet onderwijs 1e en 2e fase (Algemene eindrapportage OWWZ schooljaar 1990-1991 : evaluatie projecten onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen). Er zijn 8 leerlingen die in de 2e fase van het voortgezet onderwijs participeren, 3 in het mbo/kmbo en 5

in het leerlingwezen. De leerlingen zitten verspreid over 176 scholen.

Tabel 6.2: Aantal leerlingen en aantal scholen per schooltype in 1991

	aantal leerlingen per schooltype in 1991		aantal scholen per schooltype in 1991	
	absoluut	%	absoluut	%
ibo/lbo	260	51,6%	78	44,3%
lbo/mavo	30	6,0%	4	2,3%
mavo	21	4,2%	12	6,8%
vormingswerk	69	13,7%	16	9,1%
speciale projecten	16	3,2%	8	4,6%
vso	40	7,9%	22	12,5%
mavo/havo/vwo	28	5,5%	17	9,7%
mbo/kmbo	4	0,8%	3	1,7%
leerlingwezen	18	3,6%	5	2,8%
overig/onbekend	18	3,6%	11	6,2%
totaal	504	100,0%	176	100,0%

Uit de tabel blijkt dat het grootste gedeelte van de leerlingen deelneemt aan een lagere vorm van voortgezet onderwijs (57,6%). Hierbij moet opgemerkt worden dat veel leerlingen onderwijs volgen aan een i-afdeling. Daarnaast volgt 7,9% een vorm van speciaal onderwijs.

6.2 Verzuim begin jaren negentig

6.2.1 Verzuim in het primair onderwijs

Voor schooljaar 1990-1991 zijn geen gegevens over het verzuim in het primair onderwijs bekend.

6.2.2 Verzuim in het voortgezet onderwijs

In onderstaande tabel worden de verzuimgegevens weergegeven van de 10 vovwz-projecten. Er is een groot verschil in verzuim tussen de projectgebieden. Gemiddeld wordt door 22% van de leerlingen verzuimd, daarvan is 11% ongeoorloofd verzuim. Dat is een grote vooruitgang ten opzicht van de situatie in 1985, toen door alle leerlingen van deze drie projecten werd verzuimd (zie paragraaf 5.3.2).

Tabel 6.3: Mate van verzuim in 1991

ongeorloofd	geoorloofd	ziek	% aanwezigheid
10,6%	2,4%	9,4%	77,6%

Het verzuim van de leerlingen (22,4%) wordt grotendeels veroorzaakt door ongeoorloofd verzuim (10,6%) en ziekte (9,4%). Overigens is er sprake van een grote variatie in verzuim tussen de vovwz-projecten (variërend van 6,9% tot 61,1%).

Het ongeoorloofd verzuim komt meestal voor rekening van een relatief klein aantal leerlingen in de projecten. Redenen voor dit verzuim zijn in 1991 vooral het weglopen/van school wegblijven, problemen in de familie, wegblijven op laatste schooldag in de week en in mindere mate geen zin hebben, ziek melden maar niet echt ziek zijn, gaan werken en gehuwd zijn in het buitenland.

Het geoorloofd verzuim had vooral te maken met ziekte van vader of moeder en met op reis gaan.

6.3 Voortijdig schoolverlaten begin jaren negentig

6.3.1 Voortijdig schoolverlaten in het primair onderwijs

Voor meer leerlingen in het categoriaal onderwijs dan in het regulier onderwijs is basisonderwijs tevens eindonderwijs. Het categoriaal onderwijs biedt in vele gevallen onderwijs voor leerlingen tot 16 jaar.

6.3.2 Voortijdig schoolverlaten in het voortgezet onderwijs

Er zijn voor begin jaren negentig geen gegevens bekend over leerlingen die de school verlaten hebben en of ze dit met of zonder diploma hebben gedaan.

6.4 Doelstellingen en activiteiten begin jaren negentig

6.4.1 Doelstellingen

Centraal staat de optimalisering van de deelname van woonwagen- en zigeunerkinderen aan het voortgezet onderwijs. Daarnaast blijkt het verrichten van activiteiten in het werkveld van het primair onderwijs van belang. Dit vooral in het perspectief van het realiseren van de centrale doelstelling.

6.4.2 Activiteiten

In het schooljaar 1990-1991 hebben de consultants van de projectgebieden een tijdsregistratie bijgehouden en via een doelstellingen- en resultatenlijst aangegeven, welke activiteiten ze binnen de onderstaande categorieën wilden uitvoeren in dit schooljaar en welke daadwerkelijk zijn uitgevoerd (Algemene eindrapportage OWWZ schooljaar 1990-1991).

Inhoud

Binnen de categorie inhoud gaat het om activiteiten die een bijdrage leveren aan de lessen van de leerlingen. Het valt op dat hieraan slechts door 4 van de 10 projecten tijd is besteed. Het gaat hier bij drie projecten slechts om 0,7% tot 8,7%. Bij een vierde project wordt 35,6% van de tijd besteed aan inhoud, waarvan 30,6% van de totaal beschikbare tijd aan de uitvoering van lessen. Het gaat hier om een project voor zigeunerleerlingen. Dit project is ook het enige project dat nog tijd besteedt aan het inrichten van het leslokaal. Andere projecten besteden tijd aan de voorbereiding van lessen (0,7% - 1,7% van de tijd) en uitvoering lessen (5,4% - 7,0% van de tijd).

Organisatie

Activiteiten die bevorderen dat leerlingen blijvend deelnemen aan het onderwijs vallen in de categorie organisatie. Binnen deze categorie wordt door alle projecten tijd besteed. Het gaat hier om gemiddeld 42,2% van de tijd (variërend van 28,4% - 69,8%).

De meeste tijd wordt besteed aan contact met de ouders (gemiddeld 18,1%), contact met project scholen voortgezet onderwijs (gemiddeld 10,2%) en contact met leerlingen (9,2%).

- Ouders

Ten aanzien van de ouders worden de volgende activiteiten ondernomen: organiseren ouderavonden, organiseren open dagen/koffie-ochtend, op wagen/huisbezoek gaan, streven naar vertegenwoordiging ouders in MR, direct contact opnemen met ouders bij incidenten, helpen van ouders bij problemen met betrekking tot schoolbezoek en het streven naar bijscholing van de ouders.

- Project scholen

In alle projecten zijn er bij de project scholen regelmatig besprekingen met de klassendocenten en met de leerlingbegeleiders. Op alle project scholen is een contactpersoon aangesteld. Binnen de project scholen worden door de consulent vaak docenten voorgelicht en activiteiten uitgevoerd ter bevordering van acceptatie van doelgroepleerlingen.

- Doelgroepleerlingen

De consulenten ondernemen verschillende activiteiten ten aanzien van doelgroepleerlingen. Als zich incidenten voordoen wordt meestal direct contact opgenomen met de leerling en bij verzuim wordt altijd direct gereageerd. Voor de leerlingen die dat nodig hebben wordt extra leerlingbegeleiding, remediale hulp of huiswerkbegeleiding georganiseerd. In 3 projecten worden voor alle of de meeste leerlingen de leerachterstanden vastgesteld.

Alle projecten op 1 na houden de vorderingen van de leerlingen bij. Als de leerlingen het project verlaten wordt er meestal nazorg verleend.

Met uitzondering van het zigeunerproject vinden alle lessen geïntegreerd plaats.

Men streeft naar een compleet overzicht van alle doelgroepleerlingen in het projectgebied en 6 projecten ondernemen activiteiten om 12-16-jarigen die geen onderwijs volgen, wel onderwijs te laten volgen.

Als leerlingen in het laatste jaar van de basisschool zitten wordt er zowel contact onderhouden met deze basisscholen als contact opgenomen met leerlingen en ouders om informatie te geven over de toekomstige school en worden leerlingen vaak geïntroduceerd op de project school.

Structuur

Binnen deze categorie worden activiteiten ondernomen om een structuur te creëren, waardoor leerlingen blijvend deelnemen aan het onderwijs als de extra begeleiding wegvalt. Aan deze activiteiten wordt gemiddeld 50,9 % van de tijd besteed (variërend van 30,3% - 70,4% van de tijd).

Binnen dit cluster wordt de meeste tijd besteed aan administratieve en organisatorische werkzaamheden (gemiddeld 15,6%), samenwerking met consultants (gemiddeld 12,5%) en contact met externen (11,6%).

In alle projectgebieden bestaat een regionaal samenwerkingsverband waarin organisaties vertegenwoordigd zijn waarmee de consultant te maken krijgt ten aanzien van de doelgroep leerlingen.

Er wordt door consultants regelmatig overleg gevoerd met scholen voor basisonderwijs, voortgezet onderwijs en vormingsonderwijs. Daarnaast worden in 8 projecten activiteiten ondernomen op het terrein van de aansluiting onderwijs - arbeid. Het gaat hierbij om voorbereiden en laten volgen van stages en het oriënteren op werkgelegenheid.

Er is afstemmingsoverleg met diverse externe organisaties en personen. Er is veel contact met leerplichtambtenaren, gemeenten, welzijnswerk, provinciaal steunpunt, KPC en de schoolbegeleidingsdienst. Daarnaast is er contact met individuele trajectbegeleiders en het GAB (Gewestelijk Arbeidsbureau).

6.5 Knelpunten begin jaren negentig

Uit de evaluatie van de projecten voortgezet onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen in het schooljaar 1991-1992 (Timmermans en ter Beek, 1992) blijkt, dat de meest genoemde knelpunten samenhangen met de woonwagen-/zigeunerleerling en zijn ouders en/of gezinssituatie. Het verzuim van de leerlingen (zich in hoge mate manifesterend in het voortijdig verlaten van het onderwijs) vormt een groot knelpunt, evenals de gedragsproblemen van deze leerlingen binnen het onderwijs. Dit hangt samen met een geringe motivatie van de leerlingen voor het onderwijs. Niet alleen de motivatie van de leerlingen zelf is gering, maar ook die van zijn ouders. Gezinsproblemen hebben een belangrijke impact op de onderwijsdeelname van woonwagen- en zigeunerkinderen en de omgang tussen school en ouders laat te wensen over. Bij een aantal leerlingen vormt het reizen in de schoolperiode een groot probleem evenals het niet aanmelden voor voortgezet onderwijs van woonwagen- en zigeunerleerlingen.

Binnen het onderwijs zelf doen zich ook knelpunten voor. Verwijzing naar het speciaal onderwijs komt in hoge mate voor en scholen zien zichzelf voor didactische problemen gesteld. Het aannamebeleid van scholen laat vaak te wensen over en de overgang tussen primair en voortgezet onderwijs vormt niet

NB

zelden een probleem. Ook de tussentijdse overgang naar een andere school levert vaak een knelpunt op.

Nadat de onderwijsdeelname is beëindigd, vormt de aansluiting op de arbeidsmarkt niet zelden een probleem.

Daarnaast leveren inadequate reacties op het verzuim en het vervoer van leerlingen van en naar school de nodige knelpunten op.

7 ONDERWIJSSITUATIE MEDIO JAREN NEGENTIG

7.1 Onderwijsdeelname medio jaren negentig

De gegevens in dit hoofdstuk zijn (tenzij anders vermeld) gebaseerd op het rapport 'Schoolloopbaangegevens wwz-leerlingen: totaalrapport 1995-1996'. Dit rapport bevat gegevens van 31 van de 36 owwz-projecten.

7.1.1 Deelname voor- en voerschoolse activiteiten

Van alle leerlingen in het primair onderwijs is bekend dat 24% wel heeft deelgenomen aan voerschoolse activiteiten en 20% niet. Van 56% van de leerlingen is niet bekend of ze al dan niet hebben deelgenomen aan voerschoolse activiteiten.

7.1.2 Deelname primair onderwijs

Onderstaande tabel is voor 31 van de 36 projecten vermeld hoeveel leerlingen deelnamen aan regulier dan wel categoriaal onderwijs.

Tabel 7.1: Aantal woonwagen-/en zigeunerkinderen in het categoriaal en regulier onderwijs in 1995-1996

type onderwijs	totaal	
	absoluut	%
regulier basisonderwijs	2.725	85%
categoriaal onderwijs	-	-
speciaal onderwijs	461	14%
geen onderwijs/ onbekend	26	1%
totaal	3.217	100%

In 1995-1996 neemt geen enkel woonwagen- /zigeunerkind nog deel aan categoriaal onderwijs. De laatste categorale scholen zijn in de loop van dit schooljaar opgeheven.

Binnen het primair onderwijs neemt 85% van de woonwagen- en zigeunerkinderen deel aan het regulier basisonderwijs en 14% aan het speciaal basisonderwijs. Aan het lom-onderwijs wordt deelgenomen door ruim 3% van de kinderen en aan het mlk onderwijs door 8%. Bijna 3% van de leerlingen neemt deel aan overige speciaal onderwijs.

In totaal 1% van de leerlingen volgt geen onderwijs (0,16%) of hun onderwijsdeelname is onbekend (0,81%).

Van alle leerlingen in het primair onderwijs in Nederland nam medio jaren negentig ongeveer 5,5% deel aan speciaal onderwijs. Het percentage woonwagen- en zigeunerleerlingen in het speciaal onderwijs is bijna drie keer zo hoog als landelijk. Naar verhouding nemen veel woonwagen- en zigeunerkinderen deel aan het mlk-onderwijs. Evenals voor de landelijke gegevens geldt voor de woonwagen en zigeunerkinderen, dat ongeveer twee keer zoveel jongens als meisjes aan het speciaal onderwijs hebben deelgenomen, namelijk 18% van de jongens en 10% van de meisjes.

7.1.3 *Deelname voortgezet onderwijs**1e fase VO*

In 1995-1996 volgen 1534 leerlingen de eerste fase van het voortgezet onderwijs.

Daarvan zitten de meeste leerlingen in het vbo (43%) of volgen individueel onderwijs (34%). Slechts een kleine groep leerlingen (8%) volgt onderwijs aan mavo, havo of vwo.

Tabel 7.2: Percentuele deelname van woonwagen- en zigeunerleerlingen aan de onderscheiden schooltypen in 1996

Schooltypen	%
gemengde brugklas	8,3%
ivo+ivbo	24,1%
vbo	30,5%
mavo	4,7%
havo	0,6%
vwo	0,1%
overig regulier	2,9%
totaal regulier onderwijs	71,2%
vso-lom	2,2%
vso-mlk	13,3%
overig so	3,7%
totaal speciaal onderwijs	19,2%
onbekend	3,7%
ontheffing	0,6%
geen onderwijs	5,2%
totaal geen onderwijs/ontheffing/ onbekend	9,5%
totaal	99,9%

De deelnamepercentages van woonwagen- zigeunerleerlingen aan verschillende typen voortgezet onderwijs verschillen zeer sterk van de landelijke deelnamepercentages. Woonwagen- en zigeunerkinderen zijn sterk oververtegenwoordigd in iv(b)o en vbo en sterk ondervertegenwoordigd in mavo/havo/vwo.

Speciaal onderwijs

Uit 'Schoolloopbaangegevens wwz-leerlingen: totaalrapport 1995-1996' blijkt dat 19% van leerlingen in het voortgezet onderwijs een vorm van speciaal onderwijs volgde. Dit is veel hoger dan het landelijk gemiddelde van 6%. Opmerkelijk is tevens dat het percentage jongens in het speciaal onderwijs veel hoger is (23%) dan het percentage meisjes (15%).

Het hoge percentage staat in geen verhouding tot het landelijk gemiddelde.

Binnen het speciaal onderwijs wordt door 70% van de woonwagen-/zigeunerleerlingen het vso-mlk gevolgd (tegen 40% landelijk) en 12% bezoekt het vso-lom (tegen 30% landelijk).

Tweede fase voortgezet onderwijs

In 1995-1996 stroomt een toenemend aantal leerlingen vanuit de eerste fase voortgezet onderwijs door naar de tweede fase.

Tabel 7.3: Aantal leerlingen tweede fase vo schooljaar 1995-1996

	nog bezig		totaal
	<16	>16	
leerwerkproject	8	22	30
vormingscentrum	69	107	176
beroepsbegeleidend onderwijs	4	31	35
kmbo	5	32	37
mbo	-	18	18
overig 2e fase	-	1	1
totaal	86	211	297

Uit deze tabel is af te leiden dat een behoorlijk aantal leerlingen (86) al deelneemt aan een vorm van tweede fase onderwijs terwijl zij nog geen 16 jaar zijn.

Het grootste gedeelte van deze leerlingen (80%) zit op het vormingscentrum. Ook bij de leerlingen boven de 16 jaar zit meer dan de helft op deze vorm van onderwijs.

Bij dit onderwijs dient de kanttekening te worden geplaatst, dat het vaak gaat om onderwijs voor enkele dagdelen per week en geen volledig dagonderwijs. Leerlingen kunnen dan ook hooguit deelcertificaten behalen en geen startkwalificatie.

7.2 Verzuim medio jaren negentig

7.2.1 Verzuim in het primair onderwijs

In 1995-1996 is voor 1242 leerlingen in het primair onderwijs aangegeven in welke mate zij het onderwijs hebben verzuimd en om welke redenen.

Onderstaande tabel bevat gegevens over de mate van verzuim.

Tabel 7.4: Gemiddeld aantal dagen per maand dat woonwagen- en zigeunerkinderen in het primair onderwijs hebben verzuimd

Mate van verzuim	aantal leerlingen	
	absoluut	%
geen verzuim	363	29%
1 tot 2 dagen per maand	409	33%
2 tot 4 dagen per maand	243	20%
5 tot 10 dagen per maand	101	8%
meer dan 10 dagen per maand	76	6%
alle dagen	18	1%
onbekend	32	3%
Totaal	1242	100%

Minder dan eenderde van de leerlingen verzuimt het primair onderwijs nooit. Eenderde van de leerlingen verzuimt 1 tot 2

dagen per maand en een vijfde van de leerlingen 2 tot 4 dagen per maand. Van alle leerlingen is 1% weliswaar ingeschreven bij een school voor primair onderwijs, maar deze leerlingen verzuimen alle dagen.

Meisjes verzuimen het onderwijs in het algemeen iets minder dan jongens.

Woonwagenleerlingen verzuimen het primair onderwijs gemiddeld minder dagen per maand dan zigeunerleerlingen. Ongeveer eenderde van de woonwagenkinderen verzuimt het onderwijs niet, versus 6% van de zigeunerleerlingen. Het ernstige verzuim (meer dan 10 dagen per maand) komt veelvuldiger voor bij zigeunerleerlingen (48%) dan bij woonwagenleerlingen (3%).

Per leerling konden in het schoolloopbaansysteem maximaal drie verschillende redenen voor verzuim worden aangegeven in volgorde van prioriteit (1e reden als meest belangrijk; 3e als minst belangrijk). Voor 772 van de 879 leerlingen die het onderwijs een of meer schooldagen per maand hebben verzuimd, zijn een of meer verzuimredenen opgegeven. In totaal zijn 978 redenen opgegeven. Deze zijn weergegeven in onderstaande tabel.

Tabel 7.5: Aantal keren dat een bepaalde reden voor verzuim is opgegeven, uitgesplitst naar het belang van de reden

redenen verzuim	belang van de reden			aantal keren genoemd
	1	2	3	
geoorloofd verzuim:				
- ziekte	473	19	2	494
- religie	1	3	0	4
- reizen	7	4	5	16
- familie-omstandigheden	13	26	3	42
- anders	10	10	1	21
totaal geoorloofd verzuim	504	62	11	577
ongeoorloofd verzuim:				
- onterecht ziek gemeld	71	45	4	120
- werken/handel	2	0	0	2
- spijbelen	19	2	1	22
- thuis houden	138	45	9	192
- onbekend/anders	38	20	7	65
totaal ongeoorloofd verzuim	268	112	21	401

Van de opgegeven verzuimredenen behoort 59% tot geoorloofd verzuim en 41% tot ongeoorloofd verzuim. Ziekte is de meest voorkomende geoorloofde verzuimreden. Het thuis houden en het ten onrechte ziek melden van de leerling zijn de meest voorkomende redenen van ongeoorloofd verzuim.

21 leerlingen bekend dat zij niet bij een school staan ingeschreven. Deze zijn dus al in tabel 7.2 geregistreerd als leerlingen die geen onderwijs volgen. Dat geldt niet voor de 22 overige leerlingen die het voortgezet onderwijs volledig hebben verzuimd. Het aantal leerlingen dat geen onderwijs volgt in dit jaar (zie tabel 7.2) moet derhalve worden opgehoogd met 22 leerlingen. In totaal is het percentage leerlingen dat geen onderwijs volgt, dan geen 5% (zoals genoemd in tabel 7.2), maar 7%.

Tabel 7.6: Gemiddeld aantal dagen per maand dat woonwagen- en zigeunerkinderen in het voortgezet onderwijs hebben verzuimd

mate van verzuim	aantal leerlingen	
	absoluut	%
geen verzuim	133	28%
1-2 dagen per maand	125	26%
2-4 dagen per maand	103	22%
5-10 dagen per maand	39	8%
>10 dagen per maand	23	5%
alle dagen	43	9%
onbekend	11	2%
totaal aantal leerlingen	477	100%

Er konden per leerling maximaal drie verschillende redenen voor verzuim worden aangegeven in volgorde van prioriteit (1e reden als meest belangrijk; 3e als minst belangrijk). Voor 279 van de 332 leerlingen die het onderwijs een of meer schooldagen per maand hebben verzuimd, zijn een of meer verzuimredenen opgegeven. In totaal zijn 401 redenen opgegeven. Deze zijn weergegeven in onderstaande tabel.

Tabel 7.7: Aantal keren dat een bepaalde reden voor verzuim is opgegeven, uitgesplitst naar het belang van de reden

verzuim naar reden	belang van de reden			aantal keren genoemd
	1	2	3	
Geoorloofd verzuim				
- ziekte	155	9	5	169
- religie	0	0	0	0
- reizen	1	2	3	6
- familie-omstandigheden	5	9	8	22
- anders	6	7	1	14
totaal geoorloofd	167	27	17	211
Ongeoorloofd verzuim				
- onterecht ziek gemeld	41	18	6	65
- werken/handel	3	1	0	4
- spijbelen	18	12	2	32
- thuis houden	36	12	5	53
- onbekend/anders	14	19	3	36
- totaal ongeoorloofd	112	62	16	190
schorsing	3	7	2	12

De voornaamste reden van verzuim is ziekte door leerlingen, zowel bij geoorloofd als ongeoorloofd verzuim. Bij de laatste variant is sprake van ziekmelding maar waarvan vermoed wordt dat de leerling niet echt ziek is. 53% van het verzuim was geoorloofd en 47% ongeoorloofd.

7.3 Voortijdig schoolverlaten medio jaren negentig

7.3.1 Voortijdig schoolverlaten in het primair onderwijs

In 1995-1996 zijn 4 leerlingen niet ingeschreven bij een school voor primair onderwijs. Daarnaast is van 18 leerlingen bekend, dat zij weliswaar zijn ingeschreven bij een school, maar het onderwijs alle dagen verzuimen. Het totaal aantal leerlingen in de leeftijd van het primair onderwijs, dat feitelijk geen onderwijs meer volgt, bedraagt derhalve 22. Dit is 0,7% van het totaal aantal leerlingen in de leeftijd van het primair onderwijs. Zij hebben het onderwijs voortijdig verlaten; nog voor het beëindigen van het primair onderwijs.

7.3.2 Voortijdig schoolverlaten in het voortgezet onderwijs

Van 26 leerlingen is bekend dat zij het onderwijs voortijdig hebben verlaten in het schooljaar 1995-1996, 18 leerlingen daarvan zijn verwijderd, voornamelijk door langdurig verzuim. Daarnaast hebben 4 leerlingen ontheffing gekregen van de leerplicht. Van de 26 leerlingen zijn er 3 afkomstig uit het vso, 8 uit het iv(b)o, 8 uit het vbo en 7 uit overige vormen van regulier voortgezet onderwijs. Er is geen enkele leerling die voortijdig mavo/havo/vwo heeft verlaten.

In onderstaande tabel worden de redenen van voortijdig schoolverlaten weergegeven.

Tabel 7.8: Redenen van voortijdig schoolverlaten voortgezet onderwijs, 1995-1996

	vso	iv(b)o	vbo	overig regulier	totaal
verwijdering					
wegens:					
slechte resultaten			3	2	5
privé-omstandigheden	1	1	1	1	4
Incident	1	1			2
slecht gedrag				1	1
langdurig verzuim		3	2	1	6
onthefving					
wegens:					
privé-omstandigheden		1			1
slechte resultaten		1	1	1	3
onhandelbaarheid					
onbekend	1	1	1	1	4
totaal voortijdig schoolverlaters	3	8	8	7	26

Diploma behalen

In het schooljaar 1995-1996 is voor 358 leerlingen die in een examenklas zaten in de eerste fase van het regulier voortgezet onderwijs nagegaan of zij al dan niet hun diploma hebben behaald.

Tabel 7.9: Aantal leerlingen dat diploma gehaald heeft in 1996

schooltype	absoluut	%
ivbo/vbo-a	53	14,8%
vbo-b	58	16,2%
vbo-c/mavo c	28	7,8%
vbo-d/mavo-d	16	4,5%
havo/vwo	3	0,8%
totaal met diploma	158	44,1%
vso (geen officieel diploma)	48	13,4%
geen diploma	152	42,5%
totaal aantal schoolverlaters	358	100%

Uit deze tabel blijkt dat 42,5% van de leerlingen het onderwijs zonder diploma verlaat.

Midden jaren negentig stromen steeds meer leerlingen door naar de tweede fase van het voortgezet onderwijs. Daarbij moet weliswaar opgemerkt worden dat in deze vormen van onderwijs soms al leerlingen zitten voor hun zestiende jaar. In onderstaande tabel is weergegeven hoeveel jongeren de school verlaten in schooljaar 1995-1996 en of ze dit doen met of zonder diploma.

Tabel 7.10: Schoolverlaters tweede fase voortgezet onderwijs schooljaar 1995-1996

schooltype	school verlaten met diploma		school verlaten zonder diploma	
	<16	>16	<16	>16
leerwerkproject	-	-	1	-
vormingscentrum	-	2	8	4
beroepsbegeleidend onderwijs	-	3	-	1
kmbo	-	-	-	3
mbo	-	1	-	-
overig 2e fase	-	-	-	-
totaal	-	6	9	8

7.4 Doelstellingen en activiteiten medio jaren negentig

7.4.1 Doelstellingen

Met de inbedding van de owwz-projecten in het onderwijsvoorrangsbeleid wordt ook het Landelijk Beleidskader OVG van kracht voor de owwz-projecten. De activiteiten op het terrein van het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen binnen het onderwijsvoorrangsbeleid beogen de onderwijsachterstanden van de woonwagen- en zigeunerkinderen te verminderen en de schoolloopbaan te optimaliseren. Om dit te realiseren, worden voor de planperiode 1993-1997 met betrekking tot de OWWZ-projecten de volgende doelstellingen geformuleerd:

- a. Het stimuleren van de deelname aan schoolvoorbereidende activiteiten.
- b. Het terugdringen van het aantal woonwagen- en zigeunerleerlingen in het speciaal onderwijs
- c. Het verbeteren van de leerprestaties in taal en rekenen in het basisonderwijs
- d. Het verbeteren van de taalvaardigheid in het Nederlands
- e. Een meer evenredige doorstroom naar de verschillende soorten van voortgezet onderwijs in vergelijking met niet-doelgroepkinderen
- f. Het verminderen van het schoolverzuim
- g. Het verminderen van het ongediplomeerd schoolverlaten
- h. Het stimuleren van de deelname van woonwagen- en zigeunerleerlingen aan buitenschoolse activiteiten.

Binnen de projecten worden prioriteiten gesteld afhankelijk van de lokale en regionale situatie. Er zijn projecten waar vooral

wordt geïnvesteerd in de voor- en vroegschoolse periode en projecten waar wordt geïnvesteerd in een evenredige deelname aan typen onderwijs binnen het voortgezet onderwijs.

Vanaf 1993 wordt er door de projecten gewerkt met een nieuwe methodiek voor het registreren van projectdoelstellingen en resultaten. In dit hoofdstuk wordt gebruik gemaakt van de gegevens uit schooljaar 1994-1995 voor een weergave van de doelstellingen en resultaten (OWWZ: Projectdoelstellingen en -resultaten voor het schooljaar 1994-1995).

De doelstellingen en resultaten worden niet meer uitgesplitst naar aandacht voor inhoud, organisatie en structuur, maar naar activiteiten voor de verschillende leeftijdscategorieën kinderen (0-4 jaar, 5-12 jaar, 13-16 jaar, 16-18 jaar) en naar de randvoorwaarden voor het werk van de consulent.

Daarbij worden de volgende hoofddoelstellingen nagestreefd door de owwz-projecten.

- Woonwagen- en zigeuner kinderen in de leeftijd van nul tot vier jaar nemen deel aan schoolvoorbereidende activiteiten zodat zij voldoende basisvaardigheden hebben om (succesvol) deel te kunnen nemen aan het basisonderwijs.
- Woonwagen- en zigeunerleerlingen in de leeftijd van 4 tot 12 jaar nemen deel aan het primair onderwijs, waarbij onderwijsachterstanden worden voorkomen of verminderd en de schoolloopbaan wordt geoptimaliseerd.
- Woonwagen- en zigeunerleerlingen in de leeftijd van 12-16 jaar nemen op zodanige wijze deel aan het voortgezet (speciaal) onderwijs, dat zij voldoende zijn gekwalificeerd om een volwaardige plaats in de maatschappij in te kunnen nemen, dan wel deel te nemen aan de tweede fase voortgezet onderwijs.
- De woonwageneigenaren en zigeuners van 16-18 jaar nemen deel aan de tweede fase van het voortgezet onderwijs of worden toegeleid naar de arbeidsmarkt en voorbereid op een volwaardige deelname aan de maatschappij.
- De consulent schept randvoorwaarden en creëert een structuur met (organisaties en) instellingen in de regio waarin de activiteiten met betrekking tot woonwagen- en zigeunerleerlingen op elkaar zijn afgestemd.

Binnen elke categorie worden deelactiviteiten onderscheiden waarbij kan worden aangegeven of de doelstelling wordt behaald en wie werkzaamheden daartoe heeft verricht (consulent, andere instellingen, consulent + andere instelling, niemand).

7.4.2 *Activiteiten*

Over alle projecten heen wilden de consulenten gemiddeld 14% van de tijd besteden aan activiteiten voor 0-4 jarigen, 23% aan 5-12 jarigen, 29% aan 12-16 jarigen en 13% aan de 16-18 jarigen. Aan de randvoorwaarden wilde men gemiddeld 21% van de tijd besteden.

Hieruit blijkt de enorme toename van tijdsinvestering voor het voor- en vroegschoolse onderwijs en het primair onderwijs in vergelijking met een aantal jaren geleden.

Veel knelpunten doen zich nog voor in het voortgezet onderwijs en daaraan willen dan ook de meeste projecten de meeste tijd besteden. Men is er echter van doordrongen dat achterstanden al op jonge leeftijd worden opgelopen en dat het van belang is al zo vroeg mogelijk aandacht te schenken aan het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen. Door de inbedding van owz in het ovg wordt veel meer tijd dan daarvoor besteed aan tweedelijnswork. Het direct contact met de woonwagenbewoners en zigeuners wordt door een aantal organisaties op een laag pitje gezet. Er moet vooral geïnvesteerd worden in overdracht van de deskundigheid aan andere organisaties.

Deelname aan voor- en vroegschoolse educatie

Er wordt veel tijd besteed aan het in kaart brengen van alle 0-4 jarigen in de regio. Slechts een derde van de ouders meldt hun kinderen aan voor schoolvoorbereidende activiteiten en een kwart van de instellingen onderneemt actie om woonwagen- en zigeunerkinderen deel te laten nemen aan schoolvoorbereidende activiteiten. Consulents hebben in deze periode een brugfunctie in het werven van ouders en kinderen voor voor- en vroegschoolse projecten en het stimuleren van instellingen om specifieke trajecten op te zetten voor deze doelgroep omdat ze geen aansluiting kunnen vinden bij reguliere trajecten.

Deelname aan primair onderwijs

In schooljaar 1995-1996 neemt na acties van de consultant, al ruim 80% van de woonwagen- en zigeunerleerlingen op vierjarige leeftijd deel aan het primair onderwijs. Bijna alle scholen zijn bereid om woonwagen- en zigeunerleerlingen te plaatsen. Bij een derde van de scholen onderneemt de consultant activiteiten om de woonwagen- en zigeunerleerlingen adequaat op te laten vangen. Er is niet altijd voorzien in specifieke zorg en bij het opzetten daarvan geeft de consultant advies en ondersteuning. De consultant fungeert vaak als contactpersoon tussen ouders en school, slechts de helft van de scholen betreft ouders zelf bij het onderwijs. Daarentegen is ook slechts de helft van de ouders bij het onderwijs van hun kinderen betrokken.

Bijna alle ouders melden na overleg met en advies van de consultant en/of de school hun kinderen uit groep 8 zelf aan bij een school voor voortgezet onderwijs.

Er is veel (relatief) schoolverzuim in het primair onderwijs en de consultant besteedt veel aandacht aan de aanpak van schoolverzuim in samenwerking met instellingen in de regio.

Er wordt een veel hoger percentage woonwagen- en zigeunerleerlingen verwezen naar het speciaal onderwijs dan gemiddeld voor niet woonwagen- en zigeunerleerlingen het geval is. Veel verwijzingen blijken onterecht. Leerlingen worden al snel verwezen omdat ze als lastig worden ervaren en/of een

leerachterstand hebben. Daarom is er in 1995 een pilotproject uitgevoerd naar de samenwerking van de diverse instanties (scholen voor regulier en speciaal onderwijs, samenwerkingsverband WSNS, schoolbegeleidingsdienst en KPC), om de deelname aan het speciaal onderwijs te verminderen. Dit heeft geleid tot een voorbeeld deezorgplan owwz binnen WSNS. In veel projectgebieden is men met dit deezorgplan aan de slag gegaan om het aantal verwijzingen van kinderen naar het speciaal onderwijs te verminderen.

Deelname aan het voortgezet onderwijs

Van alle woonwagen- en zigeunerleerlingen neem 85% na de basisschoolleeftijd deel aan het voortgezet onderwijs. Bij twintig procent van de scholen worden woonwagen- en zigeunerleerlingen niet geplaatst en moet de consulent bemiddelen als een leerling daar naar school wil. Bij een derde van de scholen is de opvang van woonwagen- en zigeunerleerlingen niet adequaat en probeert de consulent daar verbetering in aan te brengen.

Slechts 40% van de scholen onderneemt activiteiten om de ouderbetrokkenheid te vergroten. Als er activiteiten worden ondernomen komen die voor 80% voor rekening van de consulent en 15% voor rekening van consulent samen met een instelling. Slechts de helft van de ouders is betrokken bij het onderwijs aan hun kind. De consulent fungeert vaak als contactpersoon tussen ouders en school.

Er worden veel activiteiten verricht om leerlingen met een startkwalificatie het onderwijs te laten verlaten. Daarvoor worden allerlei speciale trajecten ontwikkeld in samenwerking met scholen. Slechts 4 op de 10 leerlingen verlaten het voortgezet (speciaal) onderwijs met een diploma.

Het schoolverzuim en voortijdig schoolverlaten is een groot probleem in het voortgezet onderwijs. Samen met allerlei instellingen in de regio probeert de consulent deze problemen aan te pakken.

Tweede fase vo en toeleiding naar de arbeidsmarkt

Zestig procent van de leerlingen van 16-18 jaar nemen deel aan het onderwijs, volgen een beroepsvoorbereidende opleiding of een opleiding op een vormingsinstituut. De meeste activiteiten hiervoor worden uitgevoerd door instellingen samen met de consulent. De consulent moet veel werk verzetten om leerlingen geplaatst te krijgen op scholen, stageplaatsen of werkervaringsprojecten. Een kwart van de instellingen is niet bereid om woonwagen- en zigeunerleerlingen te plaatsen. Meer dan de helft van de leerlingen die in de regio uitvallen kunnen deelnemen aan alternatieve leerroutes of werkgelegenheidsprojecten. Bijna in de helft van de gevallen worden hiertoe activiteiten door de consulent samen met instellingen verricht.

Slechts 30% van de leerlingen die willen werken in loondienst, vindt een plaats op de arbeidsmarkt. Hiertoe worden meestal

activiteiten verricht door de consulent samen met andere instellingen.

Structuur

De consulent scheidt randvoorwaarden en creëert een structuur met (organisaties en) instellingen in de regio waarin de activiteiten met betrekking tot woonwagen- en zigeunerleerlingen op elkaar zijn afgestemd. Daarbij blijkt dat er vaak steeds opnieuw actie moet worden ondernomen naar instellingen om de aandacht voor woonwagen- en zigeunerleerlingen te behouden. Vaak is de deskundigheid bij scholen en instellingen persoonsgebonden en bij vertrek van die persoon moet overdracht door consulent weer opnieuw beginnen. Een probleem is dat slechts 40% van de instellingen die zich (in)direct bezighouden met het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerleerlingen de activiteiten op elkaar afstemt.

7.5 Knelpunten medio jaren negentig

Medio jaren negentig blijkt steeds duidelijker dat de knelpunten die zich voordoen ten aanzien van een optimale deelname van woonwagen- en zigeunerjongeren aan het onderwijs complex van aard zijn. Er is sprake van een lange traditie in wederzijds wantrouwen tussen woonwagenbewoners/zigeuners enerzijds en scholen en instanties die een vertegenwoordiging vormen van de 'burger' maatschappij anderzijds. Ondanks de steeds sterker wordende positie van woonwagen- en zigeunerleerlingen in het onderwijs doen zich nog steeds zodanige knelpunten voor, dat het nodig blijft extra aandacht te besteden aan de onderwijsdeelname van deze jongeren.

Onderstaande samenvatting van de knelpunten uit 'Evaluatie knelpunten: Projecten owwz 1997-1998' (Timmermans, 1998) illustreert dit.

Onderwijsdeelname nog steeds niet zonder problemen

Het deelnemen aan het onderwijs van woonwagen- en zigeunerkinderen verloopt nog steeds niet probleemloos. Als woonwagen- en zigeunerleerlingen worden aangemeld bij een school voor voortgezet onderwijs is een goede begeleiding noodzakelijk. Indien deze ontbreekt is de kans groot dat er problemen ontstaan. Zowel voor het basis- als voortgezet onderwijs geldt, dat het nogal eens voorkomt dat er geen basis van vertrouwen is van de school naar de ouders en vice versa en dat scholen te weinig contact hebben met de ouders. Woonwagen- en zigeunerleerlingen komen de scholen binnen met een achterstand en vele van hen worden doorverwezen naar het speciaal onderwijs. Dit geldt vooral voor de leerlingen in het primair onderwijs. Woonwagen- en zigeunerleerlingen die een startkwalificatie behalen behoren tot de uitzondering. In vele gevallen stromen woonwagen- en zigeunerleerlingen in of na het derde leerjaar voortgezet onderwijs af naar vormingswerk. Vele jongeren die het onderwijs zonder diploma hebben verlaten en

geen werk hebben, hangen rond op het woonwagencentrum en krijgen problemen.

Subcultuur

Het gebrek aan motivatie van woonwagen- en zigeunerkinderen en -ouders om deel te nemen aan het onderwijs lijkt niet (langer) een van de meest belangrijke verklarende factoren te zijn voor een problematische onderwijsdeelname. Veel factoren die de onderwijsdeelname ongunstig beïnvloeden lijken samen te hangen met de subcultuur van woonwagebewoners en (in nog sterkere mate) zigeuners. Gesignaleerd wordt dat vele ouders en kinderen een opvoeding in de eigen normen en waarden belangrijker vinden dan een opleiding in de burgermaatschappij en dat vooral jongens voortijdig afhaken omdat ze met hun vader de handel in gaan. Het zich voordoen van gezinsproblemen is voor woonwagen- en zigeunerkinderen vaak een belangrijke reden om niet naar school te gaan. Inspanningen van consultants om de onderwijsdeelname van woonwagen- en zigeunerleerlingen te stimuleren leggen het vaak af tegen de financiële belangen van geld verdienen en de realiteit dat weinig jongeren een reguliere baan vinden.

Reguliere kaders

Het lijkt of het steeds moeilijker wordt voor woonwagebewoners en zigeuners om aansluiting te vinden bij reguliere kaders; zowel binnen als buiten het onderwijs. Zo is het moeilijk om probleemjongeren geplaatst te krijgen op een school en is een aantal woonwagen- en zigeunerleerlingen niet meer plaatsbaar in het vormingswerk terwijl er geen sprake is van alternatieve leerroutes voor deze jongeren.

De hulpverlening voor woonwagen- en zigeunerleerlingen schiet tekort door het hanteren van strikte procedures en lange wachttijden, waardoor de problemen alleen maar verergeren. Ook de deelname aan de arbeidsmarkt via JWG levert in vele gevallen al snel problemen op en een door woonwagen- en zigeunerjongeren gewenste opleiding via het leerlingensysteem blijkt vaak onmogelijk te zijn omdat ze geen baan kunnen vinden. Vele woonwagebewoners en zigeuners blijken niet, of slechts in uiterste nood een beroep te doen op reguliere instellingen en/of voorzieningen.

Geven scholen en instellingen het op?

Bij scholen en instellingen lijkt de neiging te bestaan zich minder in te spannen voor een goed verloop van de onderwijsdeelname van woonwagen- en zigeunerkinderen. Geconstateerd wordt dat vele scholen 'woonwagenmoe' zijn; dat ze van mening zijn dat de extra tijd en aandacht die wordt geïnvesteerd te weinig resultaten opleveren. Ook instellingen en werkers ervaren het werken met de doelgroep vaak als 'dweilen met de kraan open'. Leerkrachten hebben vaak lage verwachtingen ten aanzien van woonwagen- en zigeunerleerlingen, hetgeen de prestaties

negatief beïnvloedt en vele scholen hebben een negatief verwachtingspatroon ten aanzien van de woonwagen- en zigeunerouders. Als er problemen zijn informeren vele scholen consulenten niet, of pas in een laat stadium en bij verzuim van de leerlingen houden scholen te weinig de vinger aan de pols bij de ouders. Als te lang wordt gewacht met reageren, is het effect dat de woonwagen- en zigeunerleerlingen na enige tijd niet meer naar school willen. De aanpak van verzuim blijkt in vele gevallen een moeizame zaak te zijn, waarbij naast de leerplichtambtenaar vaak ook andere instanties ingeschakeld moeten worden. Gesignaleerd wordt dat voor veel woonwagenbewoners de consulent nog de enige vertrouwde contactpersoon is bij talloze problemen. Wellicht wordt de neiging van scholen en instellingen om hun inspanningen om de onderwijsdeelname van woonwagen- en zigeunerleerlingen te bevorderen op te geven versterkt door de complexiteit van de problematiek. Een goede deelname aan het onderwijs wordt -zoals eerder geconstateerd- negatief beïnvloed door gezinsproblemen. Gezinsproblemen worden steeds complexer van aard en kunnen alleen in onderlinge samenhang goed worden opgelost.

Zorgen over de toekomst

Constaterend dat de onderwijsdeelname van woonwagen- en zigeunerkinderen nog steeds geen vanzelfsprekende zaak is, dat scholen en instellingen 'woonwagenmoe' lijken te worden en dat zich op korte termijn veranderingen gaan voordoen in het beleid met betrekking tot het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen, is het niet verwonderlijk dat het merendeel van de consulenten bezorgd is over de toekomstige deelname van woonwagen- en zigeunerleerlingen aan het onderwijs. Deze bezorgdheid richt zich vooral op de betrokkenheid van gemeenten bij het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerleerlingen en op de uitwerking van gemeentelijk beleid in dit kader. Veel gehoorde zorgen zijn dat gemeenten problemen niet zien of er geen prioriteit aan geven als ze geen klachten horen van de politie, sociale dienst of andere instantie(s) en ook niet bekend zijn met de complexiteit van de woonwagenproblematiek en langs elkaar heen werken. Ook worden specifieke 'woonwagenproblemen' ontkend en misschien ook minder van belang geacht omdat het slechts een relatief kleine doelgroep betreft.

Met betrekking tot de uitwerking van het gemeentelijk beleid zijn consulenten vooral bezorgd over het feit dat de specifieke aandacht voor woonwagen- en zigeunerleerlingen dreigt te verdwijnen omdat vele gemeenten geen doelgroepen meer benoemen en dat daardoor de zorg voor deze kleine groep van leerlingen weggedrukt dreigt te worden door de zorg voor het onderwijs aan de grote groep van allochtonen. Ook is er vaak nog niets bekend over het beleid voor deze doelgroep na 1 augustus 1998 en wordt gevreesd dat het moeilijk wordt een eenduidig beleid in de regio te handhaven, mede omdat er geen of nauwelijks afspraken

zijn gemaakt tussen centrum- en andere gemeenten in de regio. Bovendien richt het gemeentelijk woonwagenebeleid zich in vele gemeenten uitsluitend op de bewoners van wagens terwijl voor vele leerlingen die in een huis zijn gaan wonen geldt dat dezelfde begeleiding nodig is om hun onderwijsdeelname te stimuleren en optimaliseren.

Gezien de aard van hun werk spreekt een groot aantal consulenten de wens uit om ook na 1 augustus 1998 in de gelegenheid te zijn tot onderlinge uitwisseling van werkervaringen.

Aandachtspunten gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid

Door de consulenten worden aandachtspunten genoemd die naar hun mening expliciet dienen te worden betrokken in het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid. In het onderstaande zijn de vaakst genoemde aandachtspunten opgesomd.

- Woonwagene- en zigeunerleerlingen komen het basisonderwijs binnen met een achterstand.
- De leerachterstanden van de woonwagene- en zigeunerleerlingen zijn te groot om zich een plaats te kunnen verwerven in het onderwijs, dan wel om zich daar te kunnen handhaven.
- Woonwagene- en zigeunerleerlingen behalen geen startkwalificatie.
- Woonwagene- en zigeunerleerlingen haken op 14-jarige leeftijd af op het voortgezet onderwijs.
- Woonwagene- en zigeunerjongeren die het onderwijs zonder diploma hebben verlaten en geen werk hebben hangen vaak rond op het woonwagencentrum en krijgen problemen.
- Het is moeilijk probleemjongeren geplaatst te krijgen op een school.
- Woonwagene- en zigeunerleerlingen worden vaak aangemeld bij/verwezen naar het speciaal onderwijs.
- Deelname aan de arbeidsmarkt via JWG levert al snel problemen op.
- Scholen zijn weinig betrokken bij woonwagene- en zigeunerleerlingen en owwz-activiteiten.
- Woonwagene- en zigeunerleerlingen stromen in of na het derde leerjaar voortgezet onderwijs af naar vormingsonderwijs of een alternatief voor vormingsonderwijs.
- Specifieke 'woonwagenproblemen' worden ontkend. Een woonwagenleerling is één van de vele 'achterstandsleerlingen'.
- De betrokkenheid van de gemeente bij de problematiek is vaak gering omdat de doelgroep zo klein is.
- Er is geen samenhang tussen instanties en gemeenten. Daardoor glijpen er leerlingen tussen de mazen van het net.

8 ONDERWIJSSITUATIE AAN HET EINDE VAN DE 20E EEUW

De gegevens in dit hoofdstuk zijn (tenzij anders vermeld) gebaseerd op het rapport 'Schoolloopbaangegevens wvz-leerlingen: totaalrapport 1999-2000'. Dit rapport bevat gegevens van 26 van de 30 owwz-projecten.

8.1 Onderwijsdeelname aan het eind van de 20e eeuw

8.1.1 Deelname voor- en voerschoolse activiteiten

Van alle leerlingen in het primair onderwijs heeft 39% wel deelgenomen aan voerschools onderwijs en 20% niet. Van 42% van de leerlingen is niet bekend of ze al dan niet hebben deelgenomen aan voerschools onderwijs.

8.1.2 Deelname primair onderwijs

De volgende gegevens zijn opgenomen over de deelname van leerlingen aan het primair onderwijs in het schooljaar 1999-2000.

Tabel 8.1: Woonwagen- en zigeunerkinderen in het primair onderwijs in 1999-2000

type onderwijs	totaal	
	absoluut	%
regulier	2.221	84%
basisonderwijs		
speciaal onderwijs	382	14%
geen onderwijs	10	0%
onbekend	28	1%
totaal	2.641	100%

Van de 2.641 leerlingen hebben in het schooljaar 1999-2000 2.221 leerlingen deelgenomen aan regulier basisonderwijs (84%) en 382 leerlingen zaten op scholen voor speciaal onderwijs (14%). Van de leerlingen in het speciaal onderwijs zat ruim de helft (53%) op een school voor mlk, 20% op een school voor lom en 27% zat op een andere vorm van speciaal onderwijs. Daarnaast hebben 10 leerlingen die volgens de consulenten op het primair onderwijs zouden moeten zitten, geen onderwijs gevolgd. Van 28 leerlingen is niet bekend welk type onderwijs zij volgden.

Van alle leerlingen in het primair onderwijs in Nederland heeft in 1999-2000 5% speciaal onderwijs gevolgd. Het percentage van de leerlingen dat onderwijs op een speciale school voor basisonderwijs (sbo) heeft gevolgd, bedraagt in Nederland 3,2%. De overige 1,8% van de leerlingen heeft een andere vorm van speciaal onderwijs gevolgd. Voor cumi-leerlingen bedragen deze percentages respectievelijk 3,3% (sbo) en 2,1% (overig so).

8.1.3 Deelname voortgezet onderwijs

In 1999-2000 hebben in de projectgebieden waarvan de gegevens bekend zijn, 1429 woonwagen- en zigeunerleerlingen deelgenomen aan (de eerste fase van) het voortgezet onderwijs. In dit

schooljaar namen 167 woonwagen- en zigeunerjongeren deel aan een vervolgopleiding (tweede fase voortgezet onderwijs)

Eerste fase voortgezet onderwijs

Aan het regulier voortgezet onderwijs hebben 1012 woonwagen- en zigeunerleerlingen deelgenomen. Daarvan zit de helft in het vbo (505) en 291 volgen individueel onderwijs in het ivo of ivbo. Een relatief klein percentage leerlingen volgt onderwijs aan mavo, havo of vwo.

De deelnamepercentages van woonwagen- en zigeunerleerlingen aan verschillende typen voortgezet onderwijs verschillen zowel van de landelijke deelnamepercentages als van de deelnamepercentages van cumi-leerlingen. Het deelnamepercentage van cumi-leerlingen aan iv(b)o (27,4%) komt sterker overeen met het gemiddelde van woonwagen- en zigeunerleerlingen, dan met het landelijk gemiddelde (8,4%). Het omgekeerde is het geval voor het deelnamepercentage aan vbo, dat voor cumi-leerlingen (13%) sterk overeenkomt met het landelijk gemiddelde (11,8%) en bijna vier keer zo laag is als voor woonwagen- en zigeunerleerlingen. Het percentage cumi-leerlingen dat deelneemt aan mavo, havo, of vwo (24,5%) neemt een middenpositie in tussen het landelijk gemiddelde (41,2%) en het percentage woonwagen- en zigeunerleerlingen (10,5%).

Tabel 8.2: Aantal leerlingen in eerste fase voortgezet onderwijs schooljaar 1999-2000

type onderwijs	totaal	
	absoluut	%
regulier		
basisonderwijs:		
gemengde brugklas	95	
ivo + ivbo	291	
vbo	505	
mavo	81	
havo	20	
vwo	5	
overig	15	
totaal regulier onderwijs	1012	71%
speciaal onderwijs:		
lom	18	
mlk	170	
overig	86	
totaal speciaal onderwijs	274	19%
onbekend	143	10%
onthefving	0	0%
geen onderwijs	0	0%
totaal absoluut	1429	
totaal %		100%

Speciaal onderwijs

In totaal 274 van de 1429 leerlingen volgden een vorm van voortgezet speciaal onderwijs in het schooljaar 1999-2000. De meeste van deze leerlingen (170) namen deel aan het onderwijs voor mlk. Opvallend is dat meer jongens dan meisjes deelnemen aan een vorm van speciaal onderwijs.

Van alle leerlingen van het voortgezet onderwijs in Nederland gaat 4,9% naar het vo/svo. Van deze leerlingen neemt 2,5% deel aan lom/mlk-onderwijs en eveneens 2,5% aan overig voortgezet speciaal onderwijs. Van de cumi-leerlingen in Nederland neemt 10,6% deel aan het vso/svo, waarvan 4,5% aan lom/mlk en 6,1% aan overig vso.

Van 143 leerlingen is niet bekend aan welk type onderwijs zij hebben deelgenomen. Geen enkele leerling heeft in het schooljaar 1999-2000 ontheffing gekregen.

Tweede fase voortgezet onderwijs

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de woonwagen- en zigeunerleerlingen die in het schooljaar 1999-2000 onderwijs in de tweede fase hebben gevolgd.

Wat opvalt is dat er veel leerlingen zijn die gezien hun leeftijd nog niet zouden mogen deelnemen aan deze vormen van onderwijs, maar dat al wel doen. Hiervoor krijgen zij vaak partiële ontheffing van de leerplicht.

Tabel 8.3: Aantal leerlingen in de tweede fase voortgezet onderwijs schooljaar 1999-2000

schooltype	leeftijd		totaal
	<16	>16	
leerwerkproject	9	12	21
vormingscentrum	13	28	41
beroepsbegeleidend onderwijs	5	56	61
kmbo	2	7	9
mbo	4	28	32
volwasseneneducatie	0	2	2
overig	0	1	1
totaal	30	125	167

De meeste leerlingen in de tweede fase volgen beroepsbegeleidend onderwijs (36,5%), gevolgd door onderwijs in een vormingscentrum (25%). Bij het vormingsonderwijs gaat het vaak om onderwijs voor enkele dagen of dagdelen per week.

8.2 Verzuim aan het eind van de 20e eeuw

Bij woonwagen- en zigeunerkinderen is relatief vaak sprake van kortdurend verzuim waar we ons zorgen om zouden moeten maken (van der Ree e.a., 2001). Ouders houden hun kind de woensdagochtend thuis omdat het geen zin heeft om voor een

halve dag naar school te gaan. Of ze houden al eerder of langer weekend en verzuimen op vrijdagmiddag of maandagochtend. Scholen maken van dit verzuim niet altijd melding. Dit is echter van groot belang omdat het verzuim al snel kan oplopen tot 20 dagen op jaarbasis. In die tijd mist het kind veel lestijd, en wordt de achterstand die vaak al aanwezig is alleen maar groter.

Naast het kortdurend verzuim is er bij woonwagen- en zigeunerkinderen sprake van drie complexe vormen van verzuim:

- 1 Verzuim als gevolg van reizen en trekken.
- 2 Verzuim als gevolg van gebrek aan onderwijstraditie bij met name Roma
- 3 Verzuim als gevolg van een dubbelproblematiek (zowel leer- als gedragsproblemen)

In de handreiking 'Als niet kan wat moet, moet wat kan' (van der Ree e.a., 2001) worden deze drie vormen uitgebreid besproken en wordt beschreven wat gedaan kan worden om deze vormen van verzuim te bestrijden.

Met welk type verzuim het onderwijs ook geconfronteerd wordt, het is belangrijk om het verzuim snel en consequent aan te pakken en daarbij te bekijken met welke aanpak zowel het kind als het onderwijs het beste gediend zijn.

8.2.1 Verzuim in het primair onderwijs

In het schoolloopbaanrapport 1999-2000 is voor 405¹ leerlingen in het primair onderwijs aangegeven in welke mate zij het onderwijs hebben verzuimd en met welke reden. Onderstaande tabel geeft de mate van verzuim weer.

Tabel 8.4: Gemiddeld aantal dagen per maand dat woonwagen- en zigeunerkinderen in het primair onderwijs hebben verzuimd

mate verzuim	aantal leerlingen	
	absoluut	%
geen verzuim	142	35,0%
1 tot 2 dagen per maand	171	42,2%
2 tot 4 dagen per maand	58	14,3%
5 tot 10 dagen per maand	14	3,5%
meer dan 10 dagen per maand	12	3,0%
alle dagen	8	2,0%
onbekend	0	0,0%

Ruim eenderde van de leerlingen (35%) heeft niet verzuimd. Verder heeft 42,2% van de leerlingen 1 tot 2 dagen per maand verzuimd.

¹ Verzuimgegevens zijn geregistreerd door 7 projecten. Per project varieert het percentage leerlingen waarvoor deze gegevens zijn opgenomen van 2% tot 100%. De gepresenteerde gegevens mogen dus niet zonder meer als representatief voor de totale groep worden beschouwd.

Van alle leerlingen is 2% weliswaar ingeschreven bij een school voor primair onderwijs, maar deze leerlingen verzuimen alle dagen. Het aantal van 10 leerlingen in tabel 8.1, dat geen onderwijs volgt, dient dus te worden opgehoogd met de 8 leerlingen die het onderwijs geheel verzuimen. Het percentage woonwagen- en zigeunerleerlingen dat geen primair onderwijs volgt bedraagt daarmee 0,7%

Meisjes verzuimen het onderwijs in het algemeen iets minder dan jongens. Als zij het onderwijs verzuimen dan gemiddeld het vaakst tussen 1-2 dagen per maand.

Per leerling konden maximaal drie verschillende redenen voor verzuim worden aangegeven in volgorde van prioriteit. (1e reden als meest belangrijk; 3e als minst belangrijk). Voor 65 van de 405 leerlingen die hebben verzuimd zijn redenen opgegeven.

Tabel 8.5: Aantal keren dat een bepaalde reden voor verzuim is opgegeven, uitgesplitst naar het belang van de reden

reden verzuim	belang van de reden			aantal keren genoemd
	1	2	3	
geoorloofd verzuim:				
- ziekte	25	1	0	26
- religie	0	0	0	0
- reizen	1	0	0	1
- familie-omstandigheden	0	0	1	1
- anders	1	1	0	2
totaal geoorloofd verzuim	27	2	1	30
ongeoorloofd verzuim:				
- onterecht ziek gemeld	19	18	0	37
- werken/handel	0	0	0	0
- spijbelen	0	1	0	1
- thuis houden	15	6	0	21
- onbekend/anders	3	2	1	6
totaal ongeoorloofd verzuim	37	27	1	65

Van de opgegeven verzuimredenen behoren 30 redenen tot geoorloofd verzuim en 65 redenen tot ongeoorloofd verzuim. Ziekte is de meest voorkomende geoorloofde verzuimreden. Het ten onrechte ziek melden en het thuis houden van de leerling zijn de meest voorkomende redenen van ongeoorloofd verzuim.

8.2.2 Verzuim in het voortgezet onderwijs

In het schoolloopbaanrapport over 1999-2000, is van 150² leerlingen het verzuim bekend.

² Verzuimgegevens zijn geregistreerd door 8 projecten. Per project varieert het percentage leerlingen waarvoor deze gegevens zijn opgenomen. De gepresenteerde gegevens mogen dus niet zonder meer als representatief voor de totale groep worden beschouwd.

In tabel 8.6 is vermeld hoeveel schooldagen deze leerlingen in 1999-2000 per maand hebben verzuimd.

Tabel 8.6: Gemiddeld aantal dagen per maand dat woonwagen- en zigeunerkinderen in het voortgezet onderwijs hebben verzuimd

mate van verzuim	aantal leerlingen	
	absoluut	%
geen verzuim	50	33,3%
1-2 dagen per maand	40	26,7%
2-4 dagen per maand	21	14,0%
5-10 dagen per maand	11	7,3%
>10 dagen per maand	18	12,0%
alle dagen	9	6,0%
Onbekend	1	0,6%
totaal aantal leerlingen	150	100%

Eenderde van de leerlingen verzuimt het onderwijs niet. Ruim een kwart verzuimt het onderwijs 1-2 dagen per maand en 9 leerlingen verzuimen het onderwijs alle dagen. Het aantal van 0 leerlingen in tabel 8.2 dat geen onderwijs volgt, bedraagt in werkelijkheid dus 9. Binnen de projecten gaat het om 0,6% van de leerlingen die geen onderwijs volgen.

Ook hier konden per leerling maximaal drie verschillende redenen voor verzuim worden aangegeven in volgorde van prioriteit (1e reden als meest belangrijk; 3e als minst belangrijk). Voor 41 van de 150 leerlingen die het onderwijs een of meer schooldagen per maand hebben verzuimd, zijn een of meer verzuimredenen opgegeven. In totaal zijn 57 redenen opgegeven. Deze zijn weergegeven in onderstaande tabel.

Tabel 8.7: Aantal keren dat een bepaalde reden voor verzuim is opgegeven, uitgesplitst naar het belang van de reden

verzuim naar reden	belang van de reden			aantal keren genoemd
	1	2	3	
Geoorloofd verzuim				
- ziekte	10	1	0	11
- religie	0	0	0	0
- reizen	3	0	0	3
- familie-omstandigheden	0	0	0	0
- anders	2	1	0	3
totaal geoorloofd	15	2	0	17
Ongeoorloofd verzuim				
- onterecht ziek gemeld	14	2	0	16
- werken/handel	1	0	0	1
- spijbelen	5	3	1	9
- thuis houden	3	6	0	9
- onbekend/anders	3	1	0	4
- totaal ongeoorloofd	26	12	1	39
schorsing	0	1	0	1

Van alle 57 opgegeven redenen voor het missen van één of meer dagen door een woonwagen- of zigeunerleerling in het voortgezet onderwijs zijn -naast schorsing- 17 redenen geoorloofd en 39 redenen ongeoorloofd. Als belangrijkste geoorloofde reden is ziekte het vaakst aangegeven. Bij de ongeoorloofde redenen is 'onterecht ziek gemeld' het vaakst genoemd. Daarnaast worden 'spijbelen' en 'thuis houden' relatief vaak genoemd.

8.3 Voortijdig schoolverlaten aan het eind van de 20e eeuw

8.3.1 Voortijdig schoolverlaten in het primair onderwijs

In het schooljaar 1999-2000 zijn 10 leerlingen niet ingeschreven bij een school voor primair onderwijs. Daarnaast is van 8 leerlingen bekend, dat zij weliswaar staan ingeschreven bij een school, maar het onderwijs alle dagen verzuimen. In totaal zijn er dus 18 leerlingen (0,7%) in de leeftijd van het primair onderwijs, die feitelijk geen onderwijs volgen. Zij hebben het onderwijs voortijdig verlaten; nog voor het beëindigen van het primair onderwijs.

8.3.2 Voortijdig schoolverlaten in het voortgezet onderwijs

Van 17 leerlingen is bekend dat zij in het schooljaar 1999-2000 het onderwijs voortijdig hebben verlaten. Zes leerlingen daarvan zijn verwijderd en 11 leerlingen hebben ontheffing gekregen. In onderstaande tabel worden de redenen van voortijdig schoolverlaten weergegeven.

Tabel 8.8: Redenen van voortijdig schoolverlaten voortgezet onderwijs, 1999-2000

	vso	iv(b)o	vbo	mavo/ havo/ vwo	overig regulie r	Totaal
verwijdering						
wegens:						
slechte resultaten	0	1	0	0	0	1
privé-omstandigheden	2	0	0	0	0	2
incident	0	0	1	0	0	1
slecht gedrag	0	1	0	0	0	1
langdurig verzuim	0	0	0	0	1	1
onthefving						
wegens:						
privé-omstandigheden	6	2	0	0	0	8
slechte resultaten	0	1	1	0	0	2
gedrag	1	0	0	0	0	1
totaal	9	5	2	0	1	17
voortijdig schoolverlaters						

Diploma in eerste fase voortgezet onderwijs

Van 170 leerlingen is bekend dat ze in het schooljaar 1999-2000 in een examenklas zaten in de eerste fase van het regulier voortgezet onderwijs. Het merendeel van deze leerlingen (58%) heeft een diploma behaald; een klein aantal leerlingen (6%) niet. Van 61 leerlingen is niet bekend of ze een diploma hebben behaald.

Tabel 8.9: Aantal leerlingen dat diploma gehaald heeft in examenjaar 2000

	iv(b)o	vbo	mavo/havo/vwo	totaal abs.	totaal %
geen diploma	3	6	2	11	6%
wel diploma	19	63	16	98	58%
onbekend	14	33	14	61	36%

Diploma tweede fase voortgezet onderwijs

Er stromen steeds meer leerlingen door naar de tweede fase van het voortgezet onderwijs. Ook hier neemt het aantal leerlingen dat uitstroomt met een diploma toe, maar er zijn helaas ook nog veel leerlingen die het onderwijs voortijdig verlaten zonder diploma (tabel 8.10).

Tabel 8.10: Schoolverlaters in de tweede fase voortgezet onderwijs 1999-2000

	school verlaten met diploma		school verlaten zonder diploma	
	<16	>16	<16	>16
leerwerkproject	0	0	1	0
vormingscentrum	0	1	2	2
beroepsbegeleidend onderwijs	0	2	0	1
kmbo	0	0	0	2
mbo	0	1	0	0
volwasseneneducatie	0	0	0	0
overig	0	0	0	0
totaal	0	4	3	5

Slechts 4 leerlingen hebben dit schooljaar de school verlaten met een diploma op zak, tegenover 8 leerlingen die de school hebben verlaten zonder diploma.

Opvallend is dat 3 leerlingen in de leerplichtige leeftijd het onderwijs hebben verlaten.

8.4 Doelstellingen en activiteiten aan het eind van de 20e eeuw

8.4.1 Doelstellingen

In augustus 1998 is de wet op het Gemeentelijk Onderwijs Achterstandenbeleid (GOA) ingevoerd. De gemeenten kunnen naar eigen inzicht, in overleg met de schoolbesturen, de middelen die zij verkrijgen besteden aan de bestrijding van onderwijsachterstandenbestrijding. De eerste jaren zijn gebruikt als overgangsjaren waarin de lopende owwz-projecten werden opgenomen in het gemeentelijk plan. In de eerste twee jaren zijn vrijwel alle integrale owwz-projecten met behoud van deskundigheid en middelen opgenomen in het GOA-plan, met de kanttekening dat bekeken zou worden of en welke activiteiten gecontinueerd zouden moeten worden binnen GOA.

Gedurende deze twee jaren blijkt, dat veel gemeenten de specifieke aandacht voor het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen op een lager pitje willen zetten. In enkele gemeenten wordt het project per augustus 2002 afgebouwd. Daarnaast krijgen de consulenten soms andere of bredere taken toebedeeld. Hun functie verandert bijvoorbeeld naar aandachtsfunctionaris voor alle risicogroepen binnen een gemeente. Het is steeds lastiger om leerlingen en scholen buiten de kerngemeente te ondersteunen.

De consulenten werken binnen de kaders van het Landelijk Beleidskader GOA.

In de periode tot 2002 zijn daarvoor de volgende doelstellingen van kracht

a. Het stimuleren van de deelname aan voor- en vroegschoolse activiteiten.

- b. Het terugdringen van het aantal woonwagen- en zigeunerleerlingen in het speciaal onderwijs
 - c. Het verbeteren van de leerprestaties in taal en rekenen in het basisonderwijs
 - d. Het verbeteren van de taalvaardigheid in het Nederlands
 - e. Een meer evenredige doorstroom naar verschillende soorten van voortgezet onderwijs in vergelijking met niet-doelgroepkinderen
 - f. Het verminderen van het schoolverzuim
 - g. Het verminderen van het ongediplomeerd schoolverlaten
 - h. Het stimuleren van de deelname van woonwagen- en zigeunerleerlingen aan buitenschoolse activiteiten.
- Uiteindelijk doel is het behalen van een startkwalificatie voor iedere leerling.

8.4.2 *Activiteiten*

Voor- en vroegschoolse educatie

In de periode 1995-2000 is veel aandacht besteed aan de stimulering van de deelname aan voor- en vroegschoolse projecten. Door hieraan deel te nemen wordt het risico op onderwijsachterstanden bij binnenkomst in het primair onderwijs zoveel mogelijk beperkt.

Het bleek vaak niet mogelijk om aan te sluiten bij reguliere activiteiten. Daarom is er vanuit het ministerie van VWS een stimuleringsbeleid opgestart waarmee gemeenten specifieke projecten aan konden vragen voor woonwagen- en zigeunerkinderen. Na een moeizame start waren er in 1998 36 specifieke projecten voor- en vroegschoolse educatie voor woonwagen- en/of zigeunerkinderen. De projecten zijn meestal opgestart door de owwz-consulenten in samenwerking met ovg en de gemeenten. De owwz-consulenten dragen vaak zorg voor de werving van de kinderen. De uitvoering van de projecten gebeurt niet door buurtmoeders maar door paraprofessionals.

Deze projecten hebben vaak een bovenlokaal karakter door de spreiding van de kinderen over verschillende gemeenten. Ouders en kinderen zijn enthousiast over activiteiten als Spel aan de Wagen, Klimrek en Opstapje. Als ouders eenmaal gemotiveerd deelnemen willen ze graag ook aan vervolgbijeenkomsten deelnemen zoals bijvoorbeeld Doorstap. Op dit moment wordt een probleem gesignaleerd door de consulenten omdat veel gemeenten door de nieuwe financieringsvoorwaarden vanuit het ministerie alleen nog instellingsgerichte activiteiten bekostigen, terwijl voor deze doelgroep ook de gezinsgerichte activiteiten van groot belang zijn en goed lopen.

Primair Onderwijs

Bijna alle woonwagen- en zigeunerkinderen nemen deel aan het primair onderwijs. Woonwagen- en zigeunerouders vinden het van belang dat hun kinderen leren lezen, schrijven en rekenen. Het probleem zit niet zozeer in de deelname aan het basisonderwijs als wel in de problemen die de kinderen bij het schoolbezoek

ondervinden. Woonwagenkinderen hebben een achterstand van 1 - 1,5 jaar ten op zichte van hun leeftijdsgenoten. Dit vergroot de weerzin en vermindert de motivatie voor schools leren. Owwz-consulenten besteden veel tijd in de toerusting van leerkrachten om goed met de woonwagen- en zigeunerkinderen om te kunnen gaan. Er wordt en moet nog veel geïnvesteerd worden in leerkrachtvaardigheden, kunnen omgaan met verschillen, gedifferentieerd werken, adaptief onderwijs en het onderkennen van sociaal emotionele problemen. Leerkrachten moeten leren streven naar maximale prestaties van de leerling, waarbij ze rekening houden met het actuele niveau en de leefwereld van het kind.

De consulent fungeert bij probleemsituaties vaak als intermediair tussen ouders en leerlingen aan de ene kant en leerkrachten aan de andere kant. Steeds meer leerkrachten brengen, soms samen met een consulent, een wagenbezoek waardoor er positieve contacten ontstaan met de ouders.

Er worden nog vaak leerlingen ten onrechte verwezen naar het speciaal onderwijs. De owwz-consulenten worden vaak pas laat ingeschakeld als er problemen zijn met een leerling. Door vroegtijdige signalering van problemen wordt de noodzaak van een verwijzing vaak voorkomen.

Het is van belang de woonwagen- en zigeunerkinderen meer te profileren binnen de algemene aandacht voor zorgleerlingen. Consulenten hebben veel geïnvesteerd in netwerken voor zorgleerlingen in de afgelopen jaren.

Een probleem binnen het primair onderwijs is dat de woonwagen- en zigeunerleerlingen niet altijd mee profiteren van de onderwijsachterstandenactiviteiten. Consulenten moeten vaak veel actie ondernemen om leerlingen in deze trajecten mee te kunnen nemen of om specifieke trajecten voor de leerlingen op te kunnen zetten.

Voortgezet onderwijs

De weerstand bij leerlingen en ouders voor deelname aan het voortgezet onderwijs is behoorlijk afgenomen. Steeds meer ouders stimuleren hun kinderen om een diploma te halen. Het feit dat men niet langer zomaar in aanmerking komt voor een uitkering speelt een rol in de motivatie om een diploma te willen halen.

Het voortgezet onderwijs is echter voor veel leerlingen nog een struikelblok.

De owwz-consulenten hebben veel werk verzet om leerlingen en ouders te (blijven) motiveren voor het onderwijs. Door de schaalgrootte van veel scholen voor voortgezet onderwijs kan de extra aandacht die woonwagen- en zigeunerleerlingen nodig hebben op de achtergrond raken. Een leerling heeft met verschillende docenten te maken, dit is voor risicoleerlingen een complicerende factor. De owwz-consulenten houden de vinger aan de pols wat betreft leerprestaties, motivatie, sociaal-emotioneel welbevinden en verzuim.

De achterstand die de leerlingen in het basisonderwijs hebben, werkt door in het voortgezet onderwijs. Bij de overgang van het primair naar het voortgezet onderwijs ontstaan problemen bij toelating. Veel woonwagen- en zigeunerleerlingen zouden gebaat zijn bij een LWOO-indicatie, maar komen hiervoor niet in aanmerking omdat ze redelijk scoren op de IBO-toets. Leerlingen die wel lager scoren komen snel terecht in het ZML-onderwijs, waar ze zich niet thuis voelen en daardoor vaak afhaken.

Consulenten moeten in de meeste gevallen veel investeren om een kind geplaatst te krijgen op een vorm van voortgezet onderwijs die bij het kind past.

Daarnaast zijn er ook steeds meer leerlingen die doorstromen naar hogere vormen van voortgezet onderwijs. Deze leerlingen hebben meestal wel behoefte aan extra begeleiding en ondersteuning. Deze kunnen ze niet vanuit de thuissituatie krijgen, omdat hun ouders geen of weinig onderwijs hebben gevolgd. De consulenten besteden hieraan de nodige aandacht. Als leerlingen eenmaal in de eindexamenklas terecht komen halen ze bijna allemaal hun diploma.

Aansluiting onderwijs - arbeidsmarkt

Vanaf halverwege de jaren negentig is vanuit Arbeidsvoorziening geprobeerd door middel van individuele trajectbegeleiding van woonwagenjongeren de instroom op de arbeidsmarkt te doen toenemen. Zeker waar deze intensieve begeleiding naadloos aansloot op de inzet van de consulenten van de owwz-projecten werden goede resultaten geboekt.

De inzet van Arbeidsvoorziening was echter meestal maar voor enkele jaren. Daarna werd de aanpak geacht te zijn overgenomen. Praktisch gezien betekent dit dat vanwege de beduidend minder intensieve begeleiding de instroom van woonwagen- en zigeunerjongeren weer afnam. Dit betekende voor verschillende owwz-consulenten dat zij zich de laatste jaren weer bezig gingen houden met toeleiding naar de arbeidsmarkt, terwijl dit niet in hun basis takenpakket zit.

Integrale en categorale aanpak

De consulenten besteden aan het einde van de 20e eeuw veel aandacht aan de integrale aanpak. Het is van belang dat er binnen de gemeente samenhang is in de aandacht is voor zowel wonen, werken, welzijn en onderwijs voor woonwagenbewoners en zigeuners. Als er op een van de deelfacetten de zaken niet goed geregeld zijn heeft dat invloed op de andere facetten. Het gemeentelijk beleid richt zich in de meeste plaatsen op decategoralisatie. Dat betekent, dat woonwagenbewoners en zigeuners een beroep moeten doen op de reguliere voorzieningen. Er zijn binnen deze groep echter veel mensen die hun weg naar deze voorzieningen nog niet zelf kunnen vinden. De owwz-consulent is daardoor voor hen vaak een vraagbaak op allerlei terreinen. In de meeste gevallen hebben zij geen enkel ander

aanspreekpunt dan de consulent. Consulenten proberen de woonwagenbewoners en zigeuners te leren om zelf hun weg te vinden naar de reguliere voorzieningen.

8.5 Knelpunten aan het eind van de 20e eeuw

Verdwijnen oormerking

Doordat de oormerking van de onderwijsachterstandsmiddelen voor woonwagen- en zigeunerkinderen is verdwenen en gemeenten hun prioriteiten in hun onderwijsachterstandenbeleid vaak anders invullen, dreigt de aandacht voor deze groep te verdwijnen. In een aantal regio's is dit reeds sinds een aantal jaren het geval; in andere regio's is de kans hierop groot. Dit wordt versterkt door de afschaffing van de woonwagenwet in 1999, waardoor er officieel niet eens meer sprake is van woonwagenleerlingen.

Woonwagen- en zigeunerleerlingen vormen een relatief kleine groep (in vergelijking met bijvoorbeeld leerlingen van allochtone afkomst) die bovendien verspreid over vele scholen onderwijs volgen. Slechts een beperkt deel van deze scholen is geëquipeerd om speciale aandacht te besteden aan leerlingen met achterstanden (zij maken bijvoorbeeld geen deel uit van het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid). Scholen zitten vaak niet te springen om onderwijs aan deze leerlingen te verzorgen en voor ouders heeft onderwijs vaak niet de hoogste prioriteit in het leven.

Leerplicht heeft slechts beperkte mogelijkheden om schoolbezoek af te dwingen en het onder de aandacht brengen en houden van deze leerlingen bij relevante netwerken blijkt vaak moeizaam te verlopen. Het nemen van hun verantwoordelijkheid voor het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen door verschillende instanties is vaak zeer afhankelijk van individuele personen die daar werkzaam zijn. Als deze personen verdwijnen, verdwijnt ook de aandacht voor deze leerlingen.

Specifieke aandachtsfunctionaris

Zowel leerlingen, ouders, scholen, leerplichtambtenaren en andere organisaties hebben in de komende jaren nog een stimulans nodig en znodig ondersteuning om hun aandeel te kunnen leveren in het optimaal laten verlopen van de deelname van woonwagen- en zigeunerkinderen aan het onderwijs. Het beschikken over een speciale aandachtsfunctionaris om de onderwijsdeelname van woonwagen- en zigeunerkinderen te monitoren is dan ook van groot belang.

Discrepantie thuiscultuur-schoolcultuur

De discrepantie tussen de thuiscultuur en schoolcultuur is groot voor woonwagenkinderen, maar bijna onoverbrugbaar voor zigeunerkinderen. Ook de geringe acceptatie door de samenleving bevordert een optimale onderwijsdeelname niet. De problematiek is het meest hardnekkig bij multi-probleem gezinnen, die ook zonder onderwijsproblemen al voldoende moeite hebben om zich te

handhaven in de samenleving. Hulpverlening is moeilijk bereikbaar voor hen.

Knelpunten in het onderwijs

Binnen het onderwijs doen zich verschillende knelpunten voor. Bij een groot aantal woonwagen- en zigeunerkinderen is er sprake van een hoge mate van verzuim. De doorstroom naar beroepsonderwijs (ROC) begint op gang te komen, maar levert tevens vele knelpunten op. De uitval is groot en de problemen zijn vooral bij stages erg groot. Het behalen van een startkwalificatie blijkt voor de meeste woonwagen- en zigeunerkinderen nog niet binnen het bereik te liggen. Vooral op breekpunten, zoals de overgang van primair naar voortgezet onderwijs en van het tweede naar derde leerjaar voortgezet onderwijs, blijkt de onderwijspositie van woonwagen- en zigeunerkinderen zeer kwetsbaar te zijn. En dat geldt ook voor kinderen die het onderwijs relatief goed doorlopen. Kennelijk is voor velen van hen een speciale stimulans nodig, om te blijven deelnemen aan het onderwijs. Deze stimulans wordt nog onvoldoende gevonden binnen bestaande zorgstructuren van scholen en samenwerkingsverbanden.

Leerwegondersteunend onderwijs

Binnen de nieuwe vmbo structuur in het voortgezet onderwijs vormt de deelname aan leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) een knelpunt. Vele woonwagen- en zigeunerkinderen zouden sterk gebaat zijn bij een dergelijke ondersteuning, maar komen daarvoor niet in aanmerking vanwege de aard van hun problematiek. Een consequentie hiervan is dat deze leerlingen vaak worden doorverwezen naar zmlk. En dat levert weer nieuwe problemen op, omdat ouders niet willen dat hun kinderen zmlk onderwijs volgen en de leerlingen daar ook niet thuis horen. Een gedegen uitwerking en implementatie van een achterstandsdidactiek voor woonwagen- en zigeunerkinderen zou in dit opzicht veel knelpunten kunnen wegnemen.

9 TRENDS IN DE ONDERWIJSSITUATIE VAN WOONWAGEN- EN ZIGEUNERKINDEREN

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de trends in de onderwijssituatie van woonwagen- en zigeunerkinderen van de vorige eeuw in het algemeen en de laatste decennia in het bijzonder.

Deze trends worden besproken aan de hand van een aantal onderwerpen op basis van de gegevens in hoofdstukken 4 tot en met 8. Achtereenvolgens wordt ingegaan op de volgende onderwerpen: deelname aan voor- en vroegschoolse educatie (9.1), deelname aan primair onderwijs (9.2), deelname aan voortgezet onderwijs (9.3), aansluiting scholing - arbeid (9.4), verzuim (9.5), voortijdig schoolverlaten (9.6) en knelpunten (9.7).

9.1 Deelname aan voor- en vroegschoolse activiteiten

In de zeventiger en tachtiger jaren namen veel woonwagen- en zigeunerkinderen deel aan voor- en vroegschoolse educatie (VVE). Het betrof echter altijd categorale activiteiten. Na de opheffing van de woonwagencentrumscholen en de afbouw van de categorale voorzieningen voor woonwagenbewoners hebben slechts weinig woonwagen- en zigeunerkinderen deelgenomen aan voor- en vroegschoolse activiteiten.

Vanaf de negentiger jaren is er een nieuwe trend waarneembaar. Het belang van deelname aan vve wordt onderkend, en er is veel aandacht voor het stimuleren van woonwagen- en zigeunerouders om hun kinderen te laten deelnemen aan vve activiteiten. In eerste instantie betreft het vooral activiteiten, die thuis (in de wagen) worden verricht. Er zijn twee redenen waarom eerder voor thuisactiviteiten wordt gekozen dan voor instellingsgerichte activiteiten. Ten eerste is het voor vele woonwagen- en zigeunerouders moeilijk hun jonge kind(eren) aan de zorg van anderen over te laten. Van oudsher houden zij hun jonge kind(eren) zo lang en veel mogelijk in hun eigen buurt. De tweede reden dat meestal gekozen wordt voor thuisactiviteiten is, dat het goed is de ouders te betrekken bij deze activiteiten in de thuissituatie. Woonwagen- en zigeunerouders kennen geen traditie van voorlezen en het ondernemen van andere activiteiten die de (taal)ontwikkeling van hun kind(eren) stimuleert. Daarnaast kunnen in een wagen slechts beperkt activiteiten worden verricht, vanwege de beperkte ruimte. Met behulp van een deskundige kunnen zij leren hoe hiermee om te gaan.

Hoewel de deelname van woonwagen- en zigeunerkinderen aan voor- en vroegschoolse activiteiten de laatste jaren flink toeneemt, blijft deze nog achter bij de rest van de samenleving. Voor deze kinderen is het van belang dat er naast instellingsgerichte programma's ook gezinsgerichte programma's zijn.

9.2 Deelname aan primair onderwijs

Tot aan 1950 namen woonwagen- en zigeunerkinderen niet (of slechts bij hoge uitzondering) deel aan onderwijs. In de drie daarop volgende decennia kwam de onderwijsdeelname langzaam op gang en bezochten de woonwagen- en zigeunerkinderen categorale scholen. De primaire zorg van woonwagencentrumscholen was het naar school krijgen, en op school houden, van de kinderen. Omdat dit veel inspanningen kostte, en er bij de woonwagen- en zigeunerkinderen nog geen sprake was van schoolgewenning, konden de meeste centrumscholen zich niet of nauwelijks focussen op het geven van kwalitatief goed onderwijs.

Zolang de woonwagen- en zigeunerkinderen deelnamen aan categoriaal onderwijs, beperkte het perspectief van onderwijsdeelname zich tot primair onderwijs. Het stond (bijna zonder uitzondering) vast, dat primair onderwijs tevens eindonderwijs was. Zowel voor de school als voor de kinderen en de ouders, had het primair onderwijs dan ook geen functie in het voorbereiden van de kinderen op de deelname aan voortgezet onderwijs.

In de tweede helft van de zeventiger jaren begon een nieuwe fase in de deelname van woonwagen- en zigeunerkinderen aan het onderwijs: de afbouw van de categorale woonwagencentrumscholen en de plaatsing van de woonwagen- en zigeunerkinderen op reguliere scholen voor primair onderwijs. De eerste centrumscholen sloten hun deuren in 1976 en de laatste school ging in 1996 dicht. De overgang van categoriaal naar regulier onderwijs vond dus niet van het ene op het andere jaar plaats, maar spreidde zich uit over een tijdsbestek van twintig jaar. Waar in de ene regio de woonwagen- en zigeunerkinderen voor het eerst naar het regulier primair onderwijs gingen; ging in de andere regio al de derde generatie naar het regulier onderwijs.

Met de overgang van categoriaal naar regulier primair onderwijs, kwam ook de kwestie van buitengewoon / speciaal onderwijs aan de orde. Op de centrumscholen werden alle leerlingen opgevangen; welke problemen of handicaps zij ook met zich meebrachten. Tot 1985 vielen de centrumscholen onder de werking van het Besluit Buitengewoon Onderwijs, en werden zij verondersteld alle leerlingen van deze doelgroep onderwijs te bieden. Voor de reguliere scholen geldt dit niet. De consequenties hiervan weerspiegelen zich in de deelnamecijfers, die een toenemende verwijzing van woonwagen- en zigeunerkinderen naar het speciaal onderwijs te zien geven. Het verwijzingspercentage is in de tweede helft van de negentiger jaren gestabiliseerd op 14%. Ook in de deelname aan het type speciaal onderwijs is deze stabilisering zichtbaar: meer dan de helft van de leerlingen zit op het mlk onderwijs; ongeveer een kwart neemt deel aan lom onderwijs en ongeveer een kwart aan een andere vorm van speciaal onderwijs.

Binnen het regulier primair onderwijs worden de leerachterstanden van woonwagen- en zigeunerkinderen goed zichtbaar. Deze doen zich vooral voor op de gebieden taal, rekenen en zaakvakken. Zorgwekkend is, dat de achterstanden groter worden naarmate de leerlingen in een hogere groep van de basisschool zitten. Dit wordt bevestigd door de PRIMA cohort gegevens, waar uit blijkt dat allochtone leerlingen met een grotere achterstand beginnen aan het basisonderwijs dan woonwagen- en zigeunerkinderen, maar gedurende de basisschool de woonwagen-/zigeunerleerling in termen van prestaties voorbij streeft.

Met het deelnemen van woonwagen- en zigeunerkinderen aan niet-categoriaal primair onderwijs, verdwijnt tevens de vanzelfsprekendheid dat primair onderwijs ook eindonderwijs is. Aan het begin van de negentiger jaren wordt de eindtoets basisonderwijs bij 70% van de leerlingen in het regulier onderwijs afgenomen en bij 30% van de leerlingen in het categoriaal onderwijs. Zowel binnen het regulier als categoriaal onderwijs is een duidelijk verschil in benadering van woonwagen- en zigeunerkinderen merkbaar. Zo wordt in het regulier onderwijs de eindtoets basisonderwijs slechts bij 35% van de zigeunerkinderen afgenomen en in het categoriaal onderwijs bij geen enkele zigeunerleerling.

In de gebieden waar een owwz-consulent werkzaam is, nemen vrijwel alle woonwagen- en zigeunerkinderen aan het eind van de twintigste eeuw deel aan het primair onderwijs. Over de gebieden waar geen consulenten werkzaam zijn, kunnen geen - of slechts uiterst terughoudend - uitspraken worden gedaan, omdat daar geen of slechts beperkt zicht is op de onderwijssituatie van woonwagen- en zigeunerkinderen.

9.3 Deelname aan voortgezet onderwijs

Voortgezet onderwijs is voor woonwagenbewoners en zigeuners een relatief nieuw fenomeen. Toen in de jaren vijftig een schoorvoetend begin werd gemaakt met de deelname van deze bevolkingsgroep aan het onderwijs, ontbrak het perspectief van deelname aan voortgezet onderwijs nog geheel.

Tussen de jaren vijftig en zeventig nam de leeftijd waarop woonwagen- en zigeunerkinderen het onderwijs verlieten weliswaar toe, maar van deelname aan voortgezet onderwijs was (enkele uitzonderingen daargelaten) nog steeds geen sprake. Op sommige woonwagencentrumscholen verlieten de leerlingen het onderwijs op hun twaalfde jaar; op andere scholen konden de leerlingen tot hun veertiende of zestiende blijven.

De eerste schreden op het pad van het voortgezet onderwijs werden in de tweede helft van de jaren zeventig gezet. Vanuit de bekende setting van de woonwagencentrumschool volgde een

aantal leerlingen symbiose onderwijs. Samen met de eigen leerkracht van de centrumschool werd (een beperkt aantal uren per week) een bezoek gebracht aan een school voor voortgezet onderwijs. Meestal een lts (voor de jongens) of een lhno school (voor de meisjes).

De druk op woonwagen- en zigeunerkinderen (en hun ouders) om te gaan deelnemen aan voortgezet onderwijs neemt tegen het eind van de jaren zeventig en aan het begin van de jaren tachtig toe. De bevolkingsgroep zelf reageert in deze periode divers op deze druk.

Voor het grootste deel van de woonwagen- en zigeunerkinderen (zo'n 80%) blijft het primair onderwijs eindonderwijs. Zij nemen aan geen enkele vorm van voortgezet onderwijs deel. Een beperkt aantal leerlingen geeft bij het verlaten van het (met name regulier) primair onderwijs aan, zich te hebben ingeschreven aan een school voor voortgezet onderwijs. Een deel van hen bezoekt deze school ook daadwerkelijk; hoewel dat meestal slechts voor een korte periode is. Een ander deel blijkt zich feitelijk nooit te hebben aangemeld, of na aanmelding nooit op de school te zijn verschenen.

Weer een ander deel zoekt naar een vorm van voortgezet onderwijs die tegemoet kan komen aan de specifieke situatie van woonwagen- en zigeunerkinderen, en vindt die met name in symbiose onderwijs en vormingsonderwijs. Beide vormen lijken op dat moment het meest te bieden voor deze leerlingen, maar leveren tevens grote problemen op. Symbiose onderwijs kan namelijk uitsluitend worden gegeven als leerlingen op een categorale (woonwagencentrum)school zitten, en deelname aan vormingsonderwijs is niet 'legaal' omdat het bestemd is voor leerlingen van 16 jaar en ouder, en niet bedoeld voor de directe instroom van leerlingen uit het primair onderwijs.

In de jaren tachtig en negentig wordt de zoektocht naar voortgezet onderwijs voor woonwagen- en zigeunerkinderen voortgezet. Aanvankelijk lijkt deze tocht vooral het karakter te hebben van een 'mission impossible', omdat de twee belangrijkste partijen (woonwagenbewoners en zigeuners enerzijds en scholen voor voortgezet onderwijs anderzijds) geen van beide enthousiast en gemotiveerd zijn om deze zoektocht tot een goed einde te brengen.

Een belangrijke impuls wordt geleverd vanaf 1985, door het inzetten van speciale consultants, die met name aan het begin van deze periode vooral fungeren als bruggenbouwers tussen kinderen/ouders enerzijds en scholen anderzijds (zie hoofdstuk 3).

Tien jaar later (in 1995/1996) blijken de geboekte resultaten spectaculair te zijn. In de gebieden waar consultants werkzaam zijn, is van 90% van de woonwagen- en zigeunerkinderen bekend, dat ze deelnemen aan voortgezet onderwijs. De meeste van hen (71%) nemen deel aan een vorm van regulier voortgezet onderwijs

en bijna eenvijfde aan een vorm van speciaal onderwijs. Van 6% is bekend dat ze nooit zijn gaan deelnemen aan voortgezet onderwijs.

Vijftien jaar later (1999/2000) is de situatie vergelijkbaar: van 90% van de woonwagen- en zigeunerkinderen is bekend, dat ze deelnemen aan voortgezet onderwijs (71% regulier voortgezet onderwijs en bijna eenvijfde speciaal onderwijs). Van geen enkele leerling is bekend dat ze nooit zijn gaan deelnemen aan voortgezet onderwijs.

In een tijdsbestek van tien jaar is bereikt (en gestabiliseerd), dat:

- het aantal woonwagen- en zigeunerkinderen dat deelneemt aan voortgezet onderwijs, meer dan verdubbeld is (van ± 40% naar minimaal 90%),
- de meeste woonwagen- en zigeunerkinderen deelnemen aan een vorm van regulier voortgezet (speciaal) onderwijs, en nog slechts zelden aan een niet reguliere vorm van voortgezet onderwijs,
- áls leerlingen afhaken, zij dat gemiddeld genomen niet langer al op 13/14 jarige leeftijd doen, maar steeds vaker pas op 16/17 jarige leeftijd.

In kwantitatief opzicht mag geconcludeerd worden, dat de onderwijsdeelname van woonwagen- en zigeunerkinderen niet of nauwelijks onder doet voor die van de rest van Nederland.

Ook in kwalitatief opzicht zijn vele resultaten geboekt waar het de deelname betreft van woonwagen- en zigeunerkinderen aan het voortgezet onderwijs. In dit opzicht echter, is er nog geen sprake van een vergelijkbare situatie met de rest van Nederland. Het zou ook irreëel zijn een vergelijkbare situatie te verwachten; daarvoor is de onderwijstraditie van woonwagenbewoners en zigeuners nog veel te kort. De meeste ouders van de woonwagen- en zigeunerkinderen, die nu -aan het begin van de 21e eeuw- deelnemen aan het voortgezet onderwijs, hebben zelf geen voortgezet onderwijs genoten, en een deel van hen zelfs geen -of slechts beperkt- primair onderwijs!

Op de volgende aspecten is er (nog) sprake van een ongelijke deelnamesituatie van woonwagen- en zigeunerkinderen aan het voortgezet onderwijs in vergelijking met de rest van Nederland:

- een groot percentage van de woonwagen- en zigeunerkinderen wordt verwezen naar het speciaal voortgezet onderwijs (19%). In vergelijking met alle Nederlandse leerlingen (4,9%) is dit percentage bijna vier keer zo hoog. En in vergelijking met de CUMI leerlingen in Nederland (10,9%), is het percentage bijna twee keer zo hoog.
- Er is geen sprake van evenredige deelname aan het voortgezet onderwijs. Integendeel: er is sprake van een omgekeerd evenredige deelname. Waar landelijk de meeste

leerlingen deelnemen aan mavo, havo of vwo, en de minste leerlingen aan (i)vbo, geldt voor woonwagen- en zigeunerkinderen precies het omgekeerde. Wat betreft het ivbo vertoont de deelname van woonwagen- en zigeunerkinderen een grote gelijkens met die van CUMI leerlingen. Deze gelijkens geldt echter niet voor deelname aan vbo (hoger voor woonwagen- en zigeunerkinderen) en aan mavo, havo en vwo (hoger voor CUMI leerlingen).

- Slechts weinig woonwagen- en zigeunerkinderen behalen een startkwalificatie.
- Er zijn nog steeds relatief veel woonwagen-/zigeunerkinderen die vóór hun 16e jaar deelnemen aan een vorm van onderwijs die is bedoeld voor jongeren van 16 jaar en ouder.

9.4 Aansluiting onderwijs - arbeid

Woonwagenbewoners en zigeuners oefenen van oudsher traditionele beroepen uit. Werken in loondienst is uitzondering en werken als zelfstandige is regel. Ook is er sprake van een hoge werkloosheid onder woonwagenbewoners en zigeuners. Vele van hen doen een beroep op een uitkering.

Woonwagenbewoners en zigeuners zijn in hun beroepsuitoefening in het verleden nooit afhankelijk geweest van hun opleiding. Er zijn geen reguliere onderwijstrajecten die opleiden tot beroepen die vaak door hen worden uitgeoefend. Vanuit het perspectief van het opleiden tot een beroep kan dus weinig motivatie worden geput om deel te nemen aan het voortgezet onderwijs.

Tot aan de negentiger jaren speelde de aansluiting onderwijs - arbeid geen rol in het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen. Immers, zolang het perspectief op succesvol (ofwel gediplomeerd) afsluiten van het voortgezet onderwijs niet aan de orde is, is de kwestie van aansluiting van onderwijs op de arbeidsmarkt evenmin aan de orde. In de negentiger jaren echter, behaalden de eerste woonwagen/zigeunerkinderen een diploma voortgezet onderwijs. Voor de gediplomeerden en hun familie betekende het bezit van een (vbo)diploma een toegangsbewijs tot (bijna) elke plek op de arbeidsmarkt. De ervaring, dat dit in de praktijk niet zo is, is niet alleen teleurstellend, maar werkt ook demotiverend voor jongere familieleden. Waarom zouden zij zo hard werken om een diploma te halen als je er toch niet mee aan de slag kunt op de arbeidsmarkt..

De problematiek van het verwerven van een plek op de arbeidsmarkt heeft twee kanten. De ene kant is, dat werkgevers deze jongeren niet gemakkelijk in dienst nemen. De andere kant is, dat woonwagen- en zigeunerjongeren die een plek op de arbeidsmarkt hebben verworven, niet altijd over het gewenste

arbeidsethos blijken te beschikken, waardoor zij deze plek weer verliezen.

In de negentiger jaren zijn er speciale ITB (Individuele Traject Begeleiding) projecten uitgevoerd, om de jongeren toe te leiden tot de arbeidsmarkt en op deze wijze de waarde en het nut van onderwijs goed tot zijn recht te laten komen.

Aan het eind van de jaren negentig heeft een aantal woonwagen- en zigeunerjongeren al een vervolgstap gezet: zij nemen na het voortgezet onderwijs deel aan een vervolgopleiding. Het gaat dan vooral om opleidingen in het kader van beroepsbegeleidend onderwijs en om opleiding op (k)mbo niveau.

Het verwerven van een positie op de arbeidsmarkt lijkt aan het eind van de twintigste eeuw gemakkelijker. Dit hangt mogelijk samen met de krapte op de arbeidsmarkt.

9.5 Verzuim

9.5.1 Primair onderwijs

Aan het eind van de jaren zeventig en begin van de jaren tachtig verzuimt ongeveer eenderde van de woonwagen- en zigeunerkinderen het primair onderwijs nooit ongeoorloofd. Aan het begin van de jaren negentig is een groot verschil zichtbaar in het verzuim van woonwagen- en zigeunerkinderen op reguliere en categorale scholen. Op categorale scholen verzuimt bijna tweederde van de leerlingen het onderwijs nooit ongeoorloofd; op reguliere scholen verzuimt ruim tweederde van de leerlingen het onderwijs wel ongeoorloofd.

In de negentiger jaren komt verzuim in het primair onderwijs nog steeds voor bij ongeveer tweederde van de woonwagen- en zigeunerkinderen. Een deel van het verzuim is geoorloofd, een ander deel ongeoorloofd. Naast het thuishouden van de leerlingen levert het ten onrechte ziek melden van woonwagen- en zigeunerkinderen een belangrijk aandeel in het ongeoorloofd verzuim.

9.5.2 Voortgezet onderwijs

Ook van de beperkte groep leerlingen die aan het eind van de zeventiger en begin van de tachtiger jaren het voortgezet onderwijs bezoekt, blijkt ongeveer eenderde het onderwijs nooit te verzuimen. Verzuim komt het minst voor bij leerlingen die het voortgezet buitengewoon onderwijs bezoeken, en het meest bij leerlingen die naar het vormingsonderwijs gaan. Spijbelen vormt de meest voorkomende reden van verzuim. Bij zigeunerkinderen ligt het verzuim hoger dan bij woonwagenkinderen. Ook blijkt het verzuim van zigeunerleerlingen ernstigere vormen aan te nemen dan dat van woonwagenkinderen.

Binnen alle bestaande projecten vovwz komt aan het begin van de negentiger jaren ongeoorloofd verzuim voor. De mate en ernst van het verzuim variëren.

In de negentiger jaren verzuimt ongeveer eenderde van de woonwagen- en zigeunerkinderen het onderwijs nooit. De overige leerlingen verzuimen deels geoorloofd en deels ongeoorloofd te zijn. Evenals in het primair onderwijs zijn in het voortgezet onderwijs het ten onrechte ziek melden van de leerling en het thuis houden van de leerling belangrijke redenen voor ongeoorloofd verzuim.

9.6 Voortijdig schoolverlaten

Eerder is reeds beschreven, dat woonwagen- en zigeunerkinderen aan het eind van de jaren zeventig en begin van de jaren tachtig de eerste schreden zetten op het pad van het voortgezet onderwijs. Het betreft nog slechts een beperkte groep woonwagen- en zigeunerkinderen, waarvan voor de meesten slechts een korte loopbaan in het voortgezet onderwijs is weg gelegd. Vele leerlingen verlaten in deze periode het voortgezet onderwijs al binnen een jaar en binnen drie jaar heeft de helft tot tweederde van de leerlingen het voortgezet onderwijs voortijdig verlaten. Voortijdig schoolverlaten komt vooral voor in het regulier onderwijs en slechts incidenteel in het categoriaal onderwijs / symbioseonderwijs en het voortgezet buitengewoon onderwijs. Het is niet bekend hoeveel woonwagen- en zigeunerleerlingen aan het eind van de zeventiger en begin van de tachtiger jaren een diploma behalen. Een simpele rekensom leert, dat in deze periode, minder dan 6% van de woonwagen- en zigeunerkinderen in het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs zit.

Binnen de owz projecten blijkt halverwege de negentiger jaren ruim een half procent van de woonwagen- en zigeunerkinderen het onderwijs, op jonge leeftijd, voortijdig te verlaten: nog voordat zij het primair onderwijs hebben afgerond. Ook aan het eind van de negentiger jaren is dit het geval.

Van de leerlingen tussen de 12 en 16 jaar, verlaat halverwege de negentiger jaren ongeveer 2% het onderwijs voortijdig. Ongeveer tweederde van deze leerlingen is van school verwijderd om uiteenlopende redenen, waarvan langdurig verzuim, slechte resultaten en privé redenen de meeste belangrijke zijn. De overige leerlingen hebben ontheffing van de leerplicht gekregen.

Aan het eind van de negentiger jaren heeft ruim 1% van de leerlingen tussen 12 en 16 jaar het onderwijs voortijdig verlaten. De verhouding tussen de leerlingen die van school zijn verwijderd en die ontheffing hebben gekregen van de leerplicht, ligt precies andersom in vergelijking met het midden van de negentiger jaren: ongeveer eenderde van hen is verwijderd en ongeveer tweederde heeft ontheffing van de leerplicht gekregen. De meest belangrijke reden om ontheffing te verlenen is gelegen in de privé omstandigheden van de leerlingen.

Van alle woonwagen- en zigeunerkinderen, die medio negentiger jaren in een examenklas van het voortgezet onderwijs zitten, verlaat ongeveer de helft de school met een diploma en de andere helft zonder diploma. In 2000 is van 58% van de leerlingen die in dat schooljaar in een examenklas zitten bekend, dat zij een diploma hebben behaald.

9.7 Knelpunten

Aan het eind van de zeventiger en begin van de tachtiger jaren zijn er verschillende knelpunten die de deelname van woonwagen- en zigeunerkinderen aan het voortgezet onderwijs in de weg staan. Vooral de afwijzende houding van woonwagenouders en - kinderen ten opzichte van deelname aan het voortgezet onderwijs vormt een groot knelpunt. De onbekendheid met het voortgezet onderwijs is in deze periode groot en ouders zijn gewend dat hun kinderen op deze leeftijd thuis blijven en helpen in de huishouding (meisjes) of bij het werk van vader (jongens). Ook doen zich problemen voor met betrekking tot afstand tussen wagen en school en vervoer hiertussen.

In de tweede helft van de tachtiger jaren wordt niet alleen melding gemaakt van de knelpunten die door de doelgroep zelf worden ervaren, maar ook van knelpunten die door scholen worden ervaren. Gebrek aan motivatie van de leerlingen, gecombineerd met gedragsproblemen blijken voor grote problemen op scholen te zorgen. Het ontbreken van betrokkenheid bij de ouders van de leerlingen biedt weinig ondersteuning bij het oplossen van deze problemen. Wederzijds onbegrip tussen de doelgroep enerzijds en medewerkers van scholen anderzijds blijkt bij de onderwijsdeelname keer op keer parten te spelen.

Ook aan het begin van de negentiger jaren zetten deze problemen zich voort. Daarnaast doet zich een nieuwe dimensie in de knelpunten voor. Voor het eerst wordt gesproken over de belangrijke impact van gezinsproblemen op de onderwijsdeelname van woonwagen- en zigeunerkinderen. Ook wordt de eerder gesignaleerde problematiek met betrekking tot de omgang tussen school en ouders in deze periode verder geëxpliciteerd. Een ander (relatief nieuw) knelpunt heeft te maken met het reizen van de leerlingen in de schoolperiode.

Scholen zien zichzelf in deze periode steeds meer voor didactische problemen geplaatst en er is sprake van een hoge mate van verwijzing van de leerlingen naar het speciaal onderwijs. Het aanmelden van woonwagen- en zigeunerkinderen bij een school levert ook steeds vaker een probleem op.

Medio negentiger jaren blijkt steeds duidelijker dat de knelpunten die zich voordoen ten aanzien van een optimale deelname van woonwagen- en zigeunerjongeren aan het onderwijs complex van aard zijn. Het zijn geen knelpunten die door simpele ingrepen op te lossen zijn, en ze zijn terug te voeren op een diepgewortelde historie.

Het is niet langer de motivatie van woonwagen- en zigeunerkinderen en hun ouders, die het belangrijkste knelpunt vormen voor een goede onderwijsdeelname. Het zijn vooral de discrepanties tussen de eigen subcultuur en de cultuur van de 'burgermaatschappij' en de moeite die het woonwagenbewoners en zigeuners kost om aansluiting te vinden bij de reguliere kaders, die een goede onderwijsdeelname in de weg staan. In deze periode wordt een grote bezorgdheid uitgesproken over de toekomst van woonwagen- en zigeunerkinderen in het onderwijs. Als gevolg van allerlei factoren lijkt de aandacht voor de onderwijsdeelname van deze groep steeds verder uit het gezichtsveld te verdwijnen. Juist in deze periode, dat het duidelijk is dat goede resultaten zijn bereikt, maar dat deze nog lang niet ideaal zijn en bovendien zeer 'fragiel', wordt het als uiterst zorgwekkend beschouwd dat deze ontwikkelingen zich voordoen.

Ook aan het eind van de 20e eeuw zijn de zorgen over de onderwijssteekomst van woonwagen- en zigeunerkinderen groot. Door het verdwijnen van de oormerking van middelen en het groter wordend aantal gemeenten dat aandacht voor het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen niet meer als een van de hoogste prioriteiten beschouwt, dreigen de met veel inspanning tot stand gekomen resultaten teniet te worden gedaan.

10 VERKLARINGEN VOOR DE ONDERWIJSTRENDS

In hoofdstuk 9 is geconcludeerd, dat de afgelopen decennia spectaculaire resultaten zijn bereikt op het terrein van onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen. Daarnaast is vastgesteld, dat er, hoe spectaculair deze resultaten ook mogen zijn, nog veel dient te worden geïnvesteerd om te bereiken, dat de onderwijsachterstanden van woonwagen- en zigeunerkinderen tot een acceptabel niveau zijn terug gebracht.

Naast de historische achtergronden - die al eerder zijn besproken - zijn er andere factoren die de huidige onderwijssituatie van woonwagen- en zigeunerkinderen verklaren. Deze verklaringen, die in dit hoofdstuk nader worden uitgewerkt, vormen tevens een aangrijpingspunt voor het formuleren en uitvoeren van toekomstig beleid. Hierop wordt nader ingegaan in hoofdstuk 11.

In dit hoofdstuk wordt de huidige onderwijssituatie van woonwagen- en zigeunerkinderen verklaard vanuit de maatschappelijke context, cultuurverschillen, verschillen tussen woonwagenbewoners onderling, verschillen tussen woonwagenbewoners en zigeuners en vanuit speciale beleidsimpulsen op het terrein van onderwijs.

10.1 Maatschappelijke context

Uit eerdere hoofdstukken is gebleken, dat de afgelopen eeuw veel beleid is gemaakt en uitgevoerd voor en over woonwagenbewoners. Aan het begin van de eeuw (1918) kwam er een speciale wet op woonwagens en woonschepen en aan het eind van de eeuw werd deze wet, die inmiddels verschillende wijzigingen had doorgemaakt, weer afgeschaft (1999). Het beleid was aanvankelijk gericht op het concentreren van de bevolkingsgroep in grote regionale 'kampen' en later op het uiteen halen van deze kampen en oprichten van kleine, lokale woonwagencentra, verspreid over het hele land. In termen van voorzieningen is dezelfde ontwikkeling doorgemaakt: van geen voorzieningen naar categorale voorzieningen en van categorale voorzieningen naar gebruikmaking van reguliere voorzieningen.

Door woonwagenbewoners en zigeuners is het gevoerde beleid steeds ervaren als iets dat hen is opgelegd, en waarbij besluitvorming heeft plaatsgevonden over hen en niet met hen. Dit heeft geresulteerd in een diepgeworteld wantrouwen ten opzichte van de overheid en instanties die de overheid representeren; maar ook ten opzichte van de 'burger'samenleving. Dit wantrouwen heeft zich onder meer gemanifesteerd in de vorm van verzet. Verzet tegen alle maatregelen die door, of via, de overheid zijn opgelegd. Het is dan niet aan de orde of deze maatregelen goed (of goed bedoeld) of slecht zijn; het is de actie die een reactie oproept. Onderwijs in het algemeen en scholen in het bijzonder, zijn representanten van de overheid en de burgersamenleving. Na jaren van isolement en afwijzing hebben woonwagenbewoners en

zigeuners geleerd zich te handhaven in de maatschappij zonder hulp van onderwijs. De eerste kennismaking met onderwijs is voor woonwagenbewoners en zigeuners een gedwongen kennismaking geweest. Het was een van de dingen die hen werd opgelegd. En dus leverde het verzet op. Pas na lange tijd komt er langzaam een overgang van gedwongen naar vrijwillige educatie. In grote lijnen kan worden gesteld dat onderwijs de woonwagenbewoners en zigeuners in eerste instantie werd 'aangedaan'. Decennia later wordt onderwijs steeds meer 'gedoogd' door woonwagenbewoners en zigeuners. Een aantal van hen begint nu onderwijs te 'genieten', maar velen bevinden zich nog niet in die fase.

10.2 Cultuurverschillen

In het bovenstaande is de maatschappelijk context als verklaring voor de huidige onderwijssituatie van woonwagen- en zigeunerkinderen besproken. Beargumenteerd is, dat vele besluiten zijn genomen over woonwagenbewoners en zigeuners, maar nauwelijks of geen besluiten *met* hen. De effecten hiervan strekken zich ook uit tot de situatie van deelname aan het onderwijs.

Voor woonwagenbewoners en zigeuners betekent 'klaar' zijn met onderwijs iets anders dan voor de overheid en/of burgersamenleving. Het beschikken over een startkwalificatie heeft voor de overheid en/of burgersamenleving een heel andere betekenis dan voor woonwagenbewoners en zigeuners. Waar de burgersamenleving zeer hoge verwachtingen heeft van de rol van het onderwijs ten aanzien van het vervullen van een adequate rol in de samenleving, geldt dat voor woonwagenbewoners en zigeuners niet of in veel mindere mate. Voor hen geldt bovendien, dat hun traditionele arbeidsmarkt niet of nauwelijks erkenning krijgt binnen de burgersamenleving, en het onderwijs dan ook niet gericht is op het adequaat functioneren binnen deze arbeidsmarkt. Het leren van vader op zoon speelt in dat kader een grotere rol dan het leren op school. In dit perspectief krijgt ook 'voortijdig schoolverlaten' een geheel andere betekenis in de ogen van de burgersamenleving dan in de ogen van woonwagenbewoners en zigeuners. Samenvattend kan worden gesteld, dat het onderwijs woonwagenbewoners en zigeuners benadert vanuit het eigen referentiekader, vanuit de eigen waarden en normen van wat belangrijk wordt geacht. Dat referentiekader is anders voor woonwagenbewoners en zigeuners.

Ook andere cultuurverschillen maken het accepteren van onderwijs door woonwagenbewoners en zigeuners er niet eenvoudiger op. Waar onderwijs vooral gericht is op vooruitgang, zijn woonwagenbewoners en zigeuners juist veel behoudender van aard. De school vraagt van woonwagen- en zigeunerkinderen dingen die ingaan tegen hun thuiscultuur. De meer individualistische cultuur van de school is in strijd met

de meer gezamenlijke cultuur van woonwagenbewoners en zigeuners. Grote aandacht voor technologische ontwikkelingen (school) is in strijd met de grote waarde die wordt gehecht aan de 'dicht bij de natuur' cultuur van woonwagenbewoners en zigeuners. De school wordt niet zelden beschouwd als een instantie die het kind 'afpakt' van de ouders: het tast de onderlinge verbondenheid van gezin en familie aan en verwijderd het kind van de tradities en regels die gelden binnen de eigen wereld en van de arbeid(er)smarkt van de ouders. Dit verklaart de vaak defensieve houding van woonwagenbewoners en zigeuners ten opzichte van het onderwijs. De angst voor het onbekende en onvoorspelbare maakt daar zonder twijfel deel van uit.

10.3 Groepen woonwagenbewoners

In grote lijnen kunnen de woonwagenbewoners in drie categorieën worden ingedeeld. Elke categorie representeert ongeveer eenderde van de woonwagenbevolking.

- De bovenlaag. Deze woonwagenbewoners hebben vertrouwen in hun eigen kracht. Onderwijs is voor hen alleen van belang voor zover het hen helpt bij hun dagelijks functioneren. Zo is rekenen van belang, maar vele andere vakken niet.
- De middenlaag. Deze woonwagenbewoners twijfelen aan hun eigen kracht. Ze hebben ook twijfels over het nut van onderwijs. Soms oordelen ze positief over onderwijs; andere keren negatief. Zij kunnen de effectiviteit van onderwijs voor hun dagelijks functioneren moeilijk inschatten.
- De onderlaag. Deze woonwagenbewoners hebben geen vertrouwen in hun eigen kracht en ook geen vertrouwen in het onderwijs en de 'snelle, technische' wereld.

Ook binnen het onderwijs kan ruwweg een driedeling worden aangebracht. Gemiddeld representeert ook hier elke categorie ongeveer eenderde van de woonwagenleerlingen.

In de ene regio vallen meer woonwagen-/zigeunerkinderen binnen een bepaalde categorie dan in een andere regio. In grote lijnen is er sprake van de volgende driedeling:

- Leerlingen die weinig problemen ondervinden in hun onderwijsdeelname. Zij functioneren goed binnen de reguliere kaders. Ondersteuning is vooral nodig op momenten die een 'breekpunt' kunnen opleveren, zoals de overgang van primair naar voortgezet onderwijs en de overgang van klas 2 naar 3 in het voortgezet onderwijs.
- Leerlingen die leer- en/of gedragsproblemen vertonen. Een aantal van hen kan binnen de zorgstructuur van de school worden opgevangen; voor een aantal van hen is externe begeleiding nodig.
- Leerlingen die binnen het reguliere onderwijs niet of nauwelijks kunnen functioneren en met zware problemen kampen. Vaak betreft het leerlingen die afkomstig zijn uit multi-probleem gezinnen. Kinderen binnen deze gezinnen worden vaak geconfronteerd met een crimineel

milieu, variërend van fraude, drugsproblematiek, katvangers tot afpersing.

10.4 Verschillen tussen woonwagenbewoners en Sinti en Roma (zigeuners)

Zoals er verschillen zijn tussen woonwagenbewoners onderling, zijn er ook verschillen tussen woonwagenbewoners enerzijds en Sinti en Roma (zigeuners) anderzijds. En ook binnen deze groepen doen zich verschillen voor.

In zijn algemeenheid kan worden vastgesteld, dat de problematiek van de deelname aan het onderwijs voor Sinti ernstiger van aard is dan voor woonwagenbewoners. Zij hebben naast een achterstandproblematiek ook een taalprobleem omdat Nederlands voor hen een tweede taal is.

De problematiek van Roma is in het algemeen nog ernstiger van aard dan van Sinti. Binnen de groep van de Roma moet bovendien onderscheid worden gemaakt tussen de groep die al jaren in Nederland is en de asielzoekende Roma die nog steeds binnenkomen. Voor de Roma geldt dat ze vaak in slechte woonomstandigheden verkeren en niet of nauwelijks aanspreekbaar zijn in het Nederlands.

10.5 Speciale beleidsimpulsen onderwijs

De rijksoverheid treft sedert lange tijd speciale maatregelen om onderwijsachterstanden te bestrijden. Tussen medio tachtiger en begin negentiger jaren zijn er specifieke maatregelen getroffen voor woonwagen- en zigeunerkinderen. Door de aanstelling van consultants die regionaal werkzaam zijn, heeft de onderwijsdeelname van woonwagen- en zigeunerkinderen in deze jaren een belangrijke positieve ontwikkeling doorgemaakt.

Aan het begin van de negentiger jaren is de aandacht voor het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen ondergebracht bij het OnderwijsVoorrangBeleid (OVV). Positief aan deze ontwikkeling is geweest, dat bij de werkzaamheden voor woonwagen- en zigeunerkinderen in hogere mate geprofiteerd kon worden van de knowhow en ervaringen die zijn opgedaan bij andere achterstandsgroepen. Minder positief is, dat de aandacht binnen OVV vooral uitging naar de grote groep van allochtone leerlingen in het algemeen en naar de scholen waar zich een hoge concentratie van achterstandsleerlingen bevond in het bijzonder. Dit waren vaak andere scholen dan die waar woonwagen- en zigeunerkinderen onderwijs kregen. Doordat de gelden voor het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen echter geoormerkt waren, was er in ieder geval de garantie dat aandacht voor het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen op een bepaald niveau gehandhaafd bleef.

Sedert 1998 is de aandacht voor het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen onder de werking gebracht van het Gemeentelijk Onderwijs Achterstandenbeleid (GOA). Vanaf datzelfde moment zijn de gelden voor het onderwijs aan woonwagen- en

zigeunerkinderen toegekend aan centrumgemeenten en is de oormerking van deze gelden vervallen. Er zijn reeds gemeenten die het besluit hebben genomen de gelden die oorspronkelijk bedoeld waren voor de bestrijding van onderwijsachterstanden van woonwagen- en zigeunerkinderen, voor andere doeleinden te gebruiken.

Vanaf 1 augustus 2002 (de nieuwe LBK planperiode) worden de oorspronkelijke owwz gelden niet meer toegekend aan een beperkt aantal centrumgemeenten. Volgens een nieuwe bekostigingssystematiek worden de GOA gelden toegekend aan afzonderlijke gemeenten. Deze bekostigingssystematiek is gebaseerd op de school- leerlinggewichten die zijn vastgesteld op 1 oktober 2000. De gewogen woonwagen- en zigeunerkinderen leveren dus een direct aandeel in het toegekende budget. Dit aandeel is echter niet geoormerkt en er is derhalve geen verplichting om het te besteden aan de bestrijding van onderwijsachterstanden bij woonwagen- en zigeunerkinderen. Doordat iedere gemeente nu een eigen budget krijgt, neemt de versnippering toe en is een grotere inspanning nodig om een specifieke aandachtsfunctionaris voor het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen te behouden. De administratieve overhead wordt bovendien groter, omdat plannen en evaluaties bij afzonderlijke gemeenten moeten worden ingediend.

Deze huidige stand van zaken baart grote zorgen voor de toekomst. De huidige deelnamesituatie van woonwagen- en zigeunerkinderen aan het onderwijs kent immers slechts een korte traditie en is derhalve zeer 'fragiel'. Bovendien is de situatie nog niet vergelijkbaar met de rest van de samenleving. Het verdwijnen van specifieke aandacht zal naar verwachting leiden tot een terugval in de deelname van woonwagen- en zigeunerkinderen aan het onderwijs. Voor de bevolkingsgroep betekent dit tevens dat zij voor het functioneren in de samenleving terug zullen (moeten) grijpen naar een andere basis dan een gevolgde opleiding.

11 AANBEVELINGEN

In dit hoofdstuk worden aanbevelingen geformuleerd voor toekomstig beleid op het terrein van het bestrijden van onderwijsachterstanden van woonwagen- en zigeunerkinderen. Allereerst wordt in paragraaf 11.1 ingegaan op de uitgangspunten die - naar het oordeel van de opstellers van dit rapport - als richtsnoer zouden moeten dienen voor het toekomstige beleid. Deze uitgangspunten worden aan het eind van de paragraaf samengevat in de formulering van de hoofdaanbeveling van dit rapport.

Vervolgens worden meer concrete aanbevelingen geformuleerd. In paragraaf 11.2 worden deze aanbevelingen gepositioneerd binnen het kader van het LBK 2002-2006. Daarna (11.3) volgen aanbevelingen voor landelijk beleid. Het hoofdstuk wordt afgesloten (11.4) met een opsomming van alle aanbevelingen die in dit hoofdstuk zijn geformuleerd.

11.1 Uitgangspunten en hoofdaanbeveling voor toekomstig beleid

Uit de voorgaande hoofdstukken blijkt, dat enerzijds veel resultaten zijn bereikt op het terrein van het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen, maar anderzijds nog veel werk verzet moet worden om zorg te dragen voor een optimale deelname. De ontwikkelingen van de laatste decennia hebben bewezen dat het reëel is te verwachten dat een optimale(re) onderwijsdeelname voor deze kinderen in de toekomst is weggelegd.

Een belangrijk punt van zorg echter is, dat de aandacht voor het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen op (te) korte termijn verdwijnt, waardoor de opwaartse trend in de onderwijsdeelname van woonwagen- en zigeunerkinderen wordt omgezet in een neerwaartse spiraal. Als deze zorg realiteit blijkt te worden, heeft dit ernstige gevolgen voor de maatschappelijke positie van woonwagenbewoners en zigeuners en voor de wederzijdse relatie tussen hen en de burgermaatschappij.

Aan het begin van de 21e eeuw staan we tevens aan het begin van het doorbreken van het eerder genoemde diepgewortelde wederzijdse wantrouwen tussen deze bevolkingsgroep en de burgermaatschappij. Als blijkt dat het prille vertrouwen wordt geschaad, zal de terugval groot zijn. Niet alleen op het gebied van de onderwijsdeelname, maar ook op andere terreinen die de maatschappelijke positie van deze bevolkingsgroep reflecteren. Pogingen om in de toekomst opnieuw te werken aan de versterking van de onderwijsdeelname zullen daardoor steeds moeizamer en met een geringere kans op succes verlopen.

Het realiteitsgehalte van de zorg, dat de aandacht voor het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen op (te) korte termijn verdwijnt, is hoog. De ontwikkelingen van de afgelopen jaren in het land onderstrepen dit. Het verdwijnen van de

oormerking van de gelden voor de owwz-projecten heeft er toe geleid dat een aantal projecten inmiddels is opgeheven. Ook de toekomst ziet er op dit punt niet rooskleurig uit. Het vragen van aandacht voor een relatief kleine groep wordt vaak als overdreven beschouwd. De grote spreiding van deze leerlingen over scholen leidt er toe dat ze vaak buiten de faciliteiten vallen, zowel voor de scholen (die de drempel van het schoolgewicht vaak niet halen) als voor de gemeenten (die daardoor bijvoorbeeld hun drempel voor de toekenning van een goa budget niet halen). Door de toekenning van gemeentelijke budgetten wordt de regionale inzet van consultants ernstig bemoeilijkt. Daar waar er mogelijkheden zijn om te komen tot regionale bundeling, kost het vaak veel moeite en tijd om deze te realiseren. Tijd die eigenlijk besteed zou moeten worden aan het ondersteunen van de onderwijsdeelname van woonwagen- en zigeunerkinderen.

In het onderwijsachterstandenbeleid in Nederland is het doelgroepenbeleid afgeschaft. Een terechte ontwikkeling, omdat niet het behoren tot een doelgroep bepalend moet zijn voor het verlenen van ondersteuning, maar het hebben van achterstanden. Voor woonwagenbewoners en zigeuners lijkt een tijdelijke uitzonderingspositie echter op zijn plaats. In dit rapport zijn vele argumenten gegeven die pleiten voor een dergelijke tijdelijke uitzonderingspositie. Argumenten die samenhangen met de historische ontwikkelingen in de onderwijsdeelname van woonwagenbewoners en zigeuners, met de maatschappelijke positie van deze bevolkingsgroep, met de relatie tussen deze bevolkingsgroep en de burgermaatschappij, met het gegeven dat deze bevolkingsgroep tussen de mazen van het net van het beleidsprincipe (afschaffing van het doelgroepenbeleid) blijkt te glijpen. En vooral ook argumenten, die waarschuwen voor de risico's, die verbonden zijn aan het verlaten van het pad van de zorgvuldig ingezette opwaartse trend in de onderwijsdeelname van woonwagen- en zigeunerkinderen.

Hoofdaanbeveling

Het verdient aanbeveling om woonwagenbewoners en zigeuners als doelgroep in het vizier te blijven houden bij het opzetten en uitvoeren van beleid op het terrein van de bestrijding van onderwijsachterstanden.

11.2 Aanbevelingen voor toekomstig beleid in het kader van het LBK 2002-2006

In het LBK 2002-2006 zijn vijf hoofddoelstellingen geformuleerd voor het bestrijden van onderwijsachterstanden. Het betreft doelstellingen op het terrein van:

1. deelname aan voor- en voerschoolse educatie
2. ondersteuning van de schoolloopbaan
3. bestrijding van voortijdig schoolverlaten
4. beheersing van de Nederlandse taal
5. aanpak onderwijskansenbeleid.

Deze doelstellingen zijn volledig van toepassing op de groep van woonwagen- en zigeunerkinderen. Onderstaande aanbevelingen worden dan ook in het kader van deze doelstellingen geformuleerd.

11.2.1 Deelname aan voor- en vroegschoolse educatie

Deelname aan voor- en vroegschoolse educatie is nog niet vanzelfsprekend voor woonwagen- en zigeunerkinderen. Bovendien is er vaak geen rijk thuisklimaat waarin kinderen gestimuleerd worden om te lezen en te leren spelen met allerlei ontwikkelingsmateriaal.

Aanbeveling

Het verdient aanbeveling om binnen het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid de deelname aan zowel gezinsgerichte als instellingsgerichte programma's te stimuleren.

Aanbeveling

Het verdient aanbeveling om specifieke trajecten te financieren voor woonwagen- en zigeunerkinderen in gemeenten waar geen specifieke voorzieningen zijn voor voor- en vroegschoolse educatie.

11.2.2 Ondersteuning schoolloopbaan

Achterstandsdidactiek.

Leerkrachten geven regelmatig aan dat woonwagen- en zigeunerkinderen gedragsproblemen vertonen. Deze gedragsproblemen blijken echter vaak signalen te zijn van deze leerlingen, waarmee zij aangeven dat ze zich niet prettig voelen op school en/of zich onbegrepen voelen. Door leerkrachten worden deze signalen vaak niet als zodanig (h)erkend.

Aanbeveling

Het verdient aanbeveling om leerkrachten te scholen in het omgaan met de specifieke sociaal emotionele problemen van woonwagen- en zigeunerkinderen.

Aanbeveling

Het verdient aanbeveling om een pilot op te zetten waarin een speciale didactiek wordt uitgewerkt voor woonwagen- en zigeunerkinderen. Er vindt een transfer plaats van de resultaten van deze pilot naar andere risicoleerlingen.

Inzetten van gewichtenmiddelen.

Scholen ontvangen voor het onderwijs dat zij aan woonwagen- en zigeunerkinderen verzorgen extra formatie. Dat is op dit moment de wegingsfactor 0,7.

In vergelijking met andere doelgroepen blijkt de problematiek van woonwagenkinderen veel zwaarder te zijn en veel aandacht te vragen van de school. Dit geldt in versterkte mate voor de problematiek van zigeunerkinderen.

Aanbeveling

Het verdient aanbeveling om scholen te informeren over en te ondersteunen bij de wijze waarop de gewichtenmiddelen het meest effectief kunnen worden ingezet.

Integraal beleid

Er is bij woonwagen- en zigeunerleerlingen sprake van een 'algehele achterstandsproblematiek', waarbij niet alleen de taalachtergrond maar ook de gehele gezins- en opvoedingssituatie is betrokken. Deze kinderen zijn gebaat bij het verbeteren van de zorgcapaciteit van de school en de daarmee samenhangende aandacht voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van de leerlingen. Het beleid moet voor deze leerlingen dan ook niet alleen gericht zijn op het onderwijs op school, maar ook op maatschappelijke, sociaal-emotionele en pedagogische factoren in en rond de school. Zoals geformuleerd in het LBK 2002-2006, dient er sprake te zijn van integraal beleid.

Dat betekent dat een totaalpakket van maatregelen moet worden getroffen vanuit verschillende beleidsterreinen (onderwijs, welzijn, werkgelegenheid et cetera) die vanuit verschillende ministeries (OcenW, VWS, BiZa) worden aangestuurd. Dit sluit nauw aan bij de werkzaamheden die door de owwz consultants in de praktijk worden uitgevoerd.

Aanbeveling

Het verdient aanbeveling om een of enkele pilots uit te voeren waarin de principes van integraal beleid nader worden uitgewerkt. Er vindt overdracht plaats van de re resultaten van deze pilot(s) naar andere achterstandsleerlingen. In de pilot(s) dient nauw te worden samengewerkt tussen ouders, leerlingen, onderwijsinstellingen, gemeente(n) en andere relevante betrokkenen. Deze pilot(s) hebben tevens tot doel dat samen met de doelgroep wordt gewerkt aan adequaat beleid, en niet zonder hen.

11.2.3 Bestrijding van voortijdig schoolverlaten

Nog steeds verlaten veel woonwagen- en zigeunerleerlingen voortijdig het onderwijs. Het is noodzakelijk dat er adequate zorgtrajecten bestaan waarbinnen leerlingen vroegtijdig kunnen worden gesignaleerd en begeleid. Docenten en leerlingbegeleiders in het primair en voortgezet onderwijs moeten op de hoogte zijn van de achtergrond van woonwagen- en zigeunerleerlingen en hoe zij deze leerlingen binnen het onderwijs kunnen houden. De owwz-consulenten zijn daarbij een ondersteuning waarop zij in de komende periode nog een beroep moeten kunnen doen. De zorgtrajecten dienen te worden ingebed in de bestaande zorgstructuur binnen het primair onderwijs (samenwerkingsverbanden 'weer samen naar school') en het voortgezet onderwijs (samenwerkingsverbanden vo/svo).

Aanbeveling

Het verdient aanbeveling om een project op te zetten en uit te voeren waarbinnen adequate zorgtrajecten worden ontwikkeld die

ingebied (kunnen) worden in de bestaande zorgstructuren binnen het primair en voortgezet onderwijs (wsns en vo/svo).

LWOO en praktijkonderwijs

Veel leerlingen haken af doordat opleidingen zo theoretisch zijn. Woonwagen- en zigeunerkinderen zijn heel pragmatisch ingesteld en doen het goed in opleidingen waarin veel praktijkvakken zitten. Veel van de aangeboden theorie wordt ervaren als onnodige ballast. Vaak blijkt ook dat ze het voor hun latere werk niet nodig hebben. Voor veel woonwagen- en zigeunerleerlingen zou LWOO of praktijkonderwijs adequate ondersteuning kunnen bieden bij de deelname aan het voortgezet onderwijs. Echter, door de criteria die worden gehanteerd voor de indicering van leerlingen (primair cognitieve problematiek) komen ze vaak niet terecht bij LWOO of praktijkonderwijs, waardoor ze vaak in een vicieuze cirkel belanden van geen adequate opvang en afhaken.

Aanbeveling

Het verdient aanbeveling om te zoeken naar adequate vormen van opvang van woonwagen- en zigeunerleerlingen, die het niet redden binnen het reguliere onderwijskader. Van de resultaten hiervan kan gebruik worden gemaakt ten behoeve van andere risicoleerlingen.

11.2.4 *Beheersing van de Nederlandse taal*

Nog steeds verlaat een groot aantal woonwagen- en zigeunerkinderen, de basisschool zonder voldoende functionele competentie in de Nederlandse taal. Het is hen niet gelukt in de basisschooltijd het basispakket van (taal)kennis en (taal)vaardigheden te verwerven, dat nodig is voor het met succes volgen van voortgezet onderwijs en voor een succesvolle participatie in de samenleving. Deze leerlingen komen verhoudingsgewijs vaker op de lagere vormen van het voortgezet onderwijs terecht en er is sprake van meer voortijdig schoolverlaten.

Het is van belang aandacht te besteden aan het verschil tussen de schooltaal en de thuistaal van woonwagen- en zigeunerkinderen. Door de kloof tussen deze twee talen, komen de kinderen met een achterstand het onderwijs binnen.

Aanbeveling

Het verdient aanbeveling om binnen het nieuwe meerjarenplan Taalbeleid specifieke trajecten voor woonwagen- en zigeunerleerlingen een plaats te geven.

11.2.5 *aanpak onderwijskansenbeleid*

Uit de analyse van knelpunten kan een groot aantal aandachtspunten worden afgeleid voor het gemeentelijk onderwijsachterstanden- en onderwijskansenbeleid. In het onderstaande wordt beschreven welke acties gemeenten kunnen ondernemen om de gesignaleerde knelpunten op te lossen.

- Allereerst is het van belang dat gemeenten *op de hoogte* zijn van de problematiek van het onderwijs aan woonwagen-

en zigeunerkinderen. Daarmee kan worden voorkomen dat specifieke 'woonwagenproblemen' worden ontkend, en dat een woonwagenleerling wordt beschouwd als een van de vele achterstandsleerlingen. De betrokkenheid van de gemeente bij de problematiek is vaak gering omdat de doelgroep zo klein is en de informatie erover zo beperkt. Het is van belang dat er een landelijk contactpunt is waar gemeenten informatie kunnen verkrijgen en met vragen terecht kunnen.

- Omdat woonwagen- en zigeunerleerlingen verspreid over gemeenten en scholen onderwijs volgen, is het van belang dat gemeenten *samenwerken*. Daardoor kan het gesignaleerde knelpunt dat er geen samenhang is tussen instanties en gemeenten worden opgelost, en wordt de kans dat leerlingen tussen de mazen van het net slippen steeds kleiner. Doordat de woonwagen- en zigeunerleerlingen verspreid over vele gemeenten onderwijs volgen kan samenwerking leiden tot bundeling van zorg en middelen.
- De problematiek van het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerleerlingen kent veel raakvlakken met jeugdbeleid. Een koppeling van de beleidsgebieden *onderwijs en integraal jeugdbeleid* is dan ook gewenst. Zo kan vanuit verschillende invalshoeken aandacht worden besteed aan knelpunten zoals: het op 14-jarige leeftijd afhaken in het voortgezet onderwijs; het zonder diploma verlaten van het onderwijs en 'rondhangen' op het woonwagencentrum en het knelpunt dat deelname aan de arbeidsmarkt via WIW al snel problemen oplevert;
- Hiermee samenhangend verdient het aanbeveling dat gemeenten in hun beleid samenwerking zoeken met de *samenwerkingsverbanden wsns en vo/svo* waarin de scholen in hun gemeente participeren. In dit verband kan aandacht worden besteed aan knelpunten zoals voortijdig schoolverlaten; het plaatsen van probleemleerlingen op een school en het feit dat woonwagen- en zigeunerleerlingen geen startkwalificatie behalen.
- Een andere actie die gemeenten kunnen ondernemen is het vragen van specifieke aandacht voor de problematiek van het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen door de *schoolbegeleidingsdienst(en)*. Hierdoor kan expliciet worden gewerkt aan de oplossing van knelpunten zoals het feit dat woonwagen- en zigeunerkinderen het basisonderwijs binnenkomen met een achterstand; dat de leerachterstanden van de woonwagen- en zigeunerleerlingen te groot zijn om zich een plaats te kunnen verwerven in het onderwijs, dan wel om zich daar te kunnen handhaven; dat een groot aantal woonwagen- en zigeunerleerlingen wordt verwezen naar het speciaal onderwijs en dat scholen weinig betrokken zijn bij woonwagen- en zigeunerleerlingen en owwz-activiteiten;
- Ook verdient het aanbeveling dat gemeenten de problematiek van het onderwijs aan woonwagen- en

zigeunerleerlingen speciaal onder de aandacht brengen van het *RMC en de leerplichtambtenaar*. Hierdoor kan speciale aandacht worden besteed aan de problematiek van het verzuim en het voortijdig en ongediplomeerd verlaten van het onderwijs.

Aanbeveling

Het verdient aanbeveling dat gemeenten acties ondernemen om de onderwijsachterstanden van woonwagen- en zigeunerleerlingen te bestrijden. Deze acties zijn in het bovenstaande geformuleerd.

11.3 Aanbevelingen voor landelijk beleid

Naast de aanbevelingen die reeds in het kader van het LBK 2002-2006 - in paragraaf 11.2 - zijn geformuleerd, worden in deze paragraaf een aantal additionele aanbevelingen voor de landelijke overheid geformuleerd.

11.3.1 Landelijke ondersteuning owwz

De deskundigheid over het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen is op een aantal plaatsen verdwenen. Het is van belang dat scholen, onderwijsvoorzieningen, ouders, leerlingen, gemeenten en andere instanties die (in)direct met het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen te maken hebben met hun vragen ergens terecht kunnen.

Daarbij kan de landelijke ondersteuning owwz een belangrijke rol in vervullen. Hiermee is er een centraal punt waar mensen met vragen terecht kunnen.

Dit geldt ook voor consultants owwz, die gebruik kunnen maken van het centraal punt om hun deskundigheid op peil te houden. Daarnaast is het van belang dat owwz-consultanten of aandachtsfunctionarissen voor risicogroepen praktijkinformatie kunnen uitwisselen via netwerken. Een vertegenwoordiger van de landelijke ondersteuning kan deelnemen aan deze netwerken en ervoor zorg dragen dat de informatie landelijk wordt verspreid en dat knelpunten worden gesignaleerd bij de overheid.

Aanbeveling

Het verdient aanbeveling om de activiteiten van het landelijk informatiepunt voor het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen te continueren.

11.3.2 Veel gewogen leerlingen - geen middelen

Met de nieuwe verdelingssystematiek van de GOA-middelen is het er voor veel woonwagen- en zigeunerkinderen niet beter op geworden. Voorheen konden zij een beroep doen op een regionale voorziening, het owwz-project dat gevestigd was in de centrumgemeente.

Deze gemeente ontving hiervoor ook centraal de middelen. Met de nieuwe verdeling zouden alle gemeenten met gewogen leerlingen de beschikking krijgen over middelen om die in te zetten voor de bestrijding van onderwijsachterstanden. Veel woonwagen- en zigeunerkinderen wonen in kleine of middelgrote gemeenten en zijn in het kader van de deconcentratie verspreid over verschillende scholen. Dit betekent dat er binnen een gemeente

weliswaar 25 zigeunerkinderen kunnen wonen met grote leerachterstanden, maar doordat deze verspreid zijn over meer scholen, komen deze scholen door de kortingsregeling niet aan het minimum gewicht dat nodig is voor toekenning van middelen. Deze leerlingen dragen om deze reden dan ook niet bij aan het GOA-budget van gemeenten.

Aanbeveling

Het verdient aanbeveling om een oplossing te zoeken voor de veelvuldig voorkomende situaties, waarin woonwagen- en zigeunerkinderen verspreid over scholen deelnemen aan onderwijs, waardoor er voor scholen en / of gemeenten geen middelen beschikbaar zijn, terwijl er wel sprake is van een problematiek die de inzet van extra middelen vereist. Zowel scholen als gemeenten moeten in staat worden gesteld ook in deze gevallen activiteiten te kunnen ondernemen om de onderwijsachterstanden te bestrijden.

11.3.3 Speciale aandacht voor Roma en Sinti

Het onderwijs aan woonwagenkinderen is de laatste jaren flink verbeterd. Het onderwijs aan Roma en Sinti kinderen staat echter nog niet of nauwelijks in de kinderschoenen. Vanuit de Landelijke Sinti-organisatie, Sintiwerk en diverse zelforganisaties wordt het onderwijs de laatste jaren gestimuleerd. Voor de Roma is de situatie vaak nog veel slechter. Ondanks vele inspanningen loopt het onderwijs aan deze groep nog zeer moeizaam. Er zijn groepen Roma die nog veel rondtrekken en waarvan kinderen amper of nog nooit onderwijs hebben genoten. De ouders zelf zijn vaak analfabeet en spreken geen Nederlands. Daarnaast is er in Nederland een groeiende groep asielzoekende Roma, die vaak neerstrijken bij familie op een kampje en nergens geregistreerd staan. Leerplichtige kinderen worden vaak 'per toeval' ontdekt. Er is bij deze groepen absoluut geen sprake van een onderwijstraditie. Er moeten vele drempels worden overwonnen om deze kinderen al in een speciaal traject te plaatsen, dat op termijn zou kunnen leiden tot instroom in het reguliere onderwijs.

Aanbeveling

Het verdient aanbeveling om speciale projecten op te zetten en uit te voeren voor zowel Sinti als Roma waarmee impulsen gegeven kunnen worden om de deelname aan het onderwijs op gang te brengen. Bij de Sinti gaat het daarbij vaak om speciale onderwijstrajecten die aansluiten bij hun wensen en behoeften, en dan alleen voor die leerlingen die niet kunnen instromen in het reguliere onderwijs. Bij de Roma gaat het vaak zelfs in eerste instantie om schoolgewenningsprojecten, waarbij ook NT2 onderwijs een rol speelt.

11.3.4 Monitoring

De schoolloopbanen van de woonwagen- en zigeunerkinderen worden al jarenlang gevolgd door de owwz-projecten en verwerkt tot jaarlijkse landelijke rapportages door KPC Groep. Mede hierdoor is er een goed beeld van de schoolloopbanen en de problemen

daarbinnen. Op basis daarvan kunnen beleidsaanbevelingen naar zowel het lokale als landelijke beleid worden gedaan.

Aanbeveling

Het verdient aanbeveling om de monitoring van de schoolloopbanen van woonwagen- en zigeunerkinderen ook in de toekomst te blijven uitvoeren. Vanuit de landelijke ondersteuning owwz moeten deze gegevens daarom ook in de komende jaren worden verzameld en verwerkt.

11.3.5 Rol van gemeenten

Zoals in paragraaf 11.2.5 aangegeven, is het aan te bevelen dat gemeenten in het kader van GOA acties ondernemen om de deelname van woonwagen- en zigeunerkinderen aan het onderwijs te bevorderen. Het is van belang dat gemeenten kennis hebben van de problematiek en van de mogelijkheden die zij hebben om op adequate wijze de LBK doelstellingen voor deze bevolkingsgroep te realiseren.

Aanbeveling

Het verdient aanbeveling om de problematiek van het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen op systematische wijze onder de aandacht te brengen van gemeenten. Dit kan bijvoorbeeld worden gerealiseerd in een samenwerkingsproject tussen de VNG en KPC Groep.

11.4 Overzicht van aanbevelingen

In het onderstaande wordt een overzicht gegeven van alle aanbevelingen die in dit hoofdstuk zijn gedaan.

Hoofdaanbeveling

Het verdient aanbeveling om woonwagenbewoners en zigeuners als doelgroep in het vizier te blijven houden bij het opzetten en uitvoeren van beleid op het terrein van de bestrijding van onderwijsachterstanden.

Aanbeveling 1

Het verdient aanbeveling om binnen het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid de deelname aan zowel gezinsgerichte als instellingsgerichte programma's te stimuleren.

Aanbeveling 2

Het verdient aanbeveling om specifieke trajecten te financieren voor kinderen in gemeenten waar geen specifieke voorzieningen zijn voor voor- en vroegschoolse educatie.

Aanbeveling 3

Het verdient aanbeveling om leerkrachten te scholen in het omgaan met de specifieke sociaal emotionele problemen van woonwagen- en zigeunerkinderen.

Aanbeveling 4

Het verdient aanbeveling om een pilot op te zetten waarin een speciale didactiek wordt uitgewerkt voor woonwagen- en zigeunerkinderen. Er vindt een transfer plaats van de resultaten van deze pilot naar andere risicoleerlingen.

Aanbeveling 5

Het verdient aanbeveling om scholen te informeren over en te ondersteunen bij de wijze waarop de gewichtenmiddelen het meest effectief kunnen worden ingezet.

Aanbeveling 6

Het verdient aanbeveling om een of enkele pilots uit te voeren waarin de principes van integraal beleid nader worden uitgewerkt. Er vindt overdracht plaats van de re resultaten van deze pilot(s) naar andere achterstandsleerlingen. In de pilot(s) dient nauw te worden samengewerkt tussen ouders, leerlingen, onderwijsinstellingen, gemeente(n) en andere relevante betrokkenen. Deze pilot(s) hebben tevens tot doel dat samen met de doelgroep wordt gewerkt aan adequaat beleid, en niet zonder hen.

Aanbeveling 7

Het verdient aanbeveling om een project op te zetten en uit te voeren waarbinnen adequate zorgtrajecten worden ontwikkeld die ingebed (kunnen) worden in de bestaande zorgstructuren binnen het primair en voortgezet onderwijs (wsns en vo/svo).

Aanbeveling 8

Het verdient aanbeveling om te zoeken naar adequate vormen van opvang van woonwagen- en zigeunerleerlingen, die het niet redden binnen het reguliere onderwijskader. Van de resultaten hiervan kan gebruik worden gemaakt ten behoeve van andere risicoleerlingen.

Aanbeveling 9

Het verdient aanbeveling om binnen het nieuwe meerjarenplan Taalbeleid specifieke trajecten voor woonwagen- en zigeunerleerlingen een plaats te geven.

Aanbeveling 10

Het verdient aanbeveling dat gemeenten acties ondernemen om de onderwijsachterstanden van woonwagen- en zigeunerleerlingen te bestrijden. Deze acties zijn in paragraaf 11.2.5 geformuleerd.

Aanbeveling 11

Het verdient aanbeveling om de activiteiten van het landelijk informatiepunt voor het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen te continueren.

Aanbeveling 12

Het verdient aanbeveling om een oplossing te zoeken voor de veelvuldig voorkomende situaties, waarin woonwagen- en zigeunerkinderen verspreid over scholen deelnemen aan onderwijs, waardoor er voor scholen en / of gemeenten geen middelen beschikbaar zijn, terwijl er wel sprake is van een problematiek die de inzet van extra middelen vereist. Zowel scholen als gemeenten moeten in staat worden gesteld ook in deze gevallen activiteiten te kunnen ondernemen om de onderwijsachterstanden te bestrijden.

Aanbeveling 13

Het verdient aanbeveling om speciale projecten op te zetten en uit te voeren voor zowel Sinti als Roma waarmee impulsen gegeven kunnen worden om de deelname aan het onderwijs op gang te brengen. Bij de Sinti gaat het daarbij vaak om speciale onderwijstrajecten die aansluiten bij hun wensen en behoeften, en dan alleen voor die leerlingen die niet kunnen instromen in het reguliere onderwijs. Bij de Roma gaat het vaak zelfs in eerste instantie om schoolgewenningsprojecten, waarbij ook NT2 onderwijs een rol speelt.

Aanbeveling 14

Het verdient aanbeveling om de monitoring van de schoolloopbanen van woonwagen- en zigeunerkinderen ook in de toekomst te blijven uitvoeren. Vanuit de landelijke ondersteuning owvz moeten deze gegevens daarom ook in de komende jaren worden verzameld en verwerkt.

Aanbeveling 15

Het verdient aanbeveling om de problematiek van het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen op systematische wijze onder de aandacht te brengen van gemeenten. Dit kan bijvoorbeeld worden gerealiseerd in een samenwerkingsproject tussen de VNG en KPC Groep.

12 LITERATUURLIJST

Hutjens, H., H. Wilmink & M. Heidweiller (1989)
Onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen. Taken voor begeleiding, opleiding en nascholing. 's-Hertogenbosch : Vereniging de Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra (VSLPC).

Peterink, G. & R. Timmermans (1982)
Woonwagenkinderen en voortgezet onderwijs. Deelnota 1: probleemstelling. 's-Hertogenbosch : Vereniging de Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra (VSLPC).

Sietaram, K. (1968)
Opvoeding van en onderwijs aan woonwagenkinderen. Utrecht : Pedagogisch Instituut Rijksuniversiteit Utrecht.

Timmermans, R. & G. Peterink (1983)
Woonwagenkinderen en voortgezet onderwijs. Deelnota 2: een onderzoek naar de deelname aan het voortgezet onderwijs. 's-Hertogenbosch : Vereniging de Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra (VSLPC).

Timmermans, R. & J. Poels (1985)
Woonwagenkinderen en voortgezet onderwijs. Deelnota 3: het stimuleren en begeleiden van de deelname aan het (voortgezet) onderwijs. 's-Hertogenbosch : Vereniging de Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra (VSLPC).

Timmermans, R & C. Winnubst (1990)
Integratie van woonwagenkinderen in het basisonderwijs. 's-Hertogenbosch : Katholiek Pedagogisch Centrum.

Evaluatie projecten owwz

Evaluatie projecten voortgezet onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen
1985/1986. - 's-Hertogenbosch : Vereniging de Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra (VSLPC), 1986.

Evaluatie projecten voortgezet onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen
1986/1987 / A. Louwyck, G. Peterink, R. Timmermans . - 's-Hertogenbosch : Vereniging de Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra (VSLPC), 1987.

Evaluatie projecten voortgezet onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen

1987/1988 / A. Louwyck, G. Peterink, R. Timmermans . - 's-Hertogenbosch : Vereniging de Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra (VSLPC), 1989.

Evaluatie-projecten voortgezet onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen :
algemene rapportage schooljaar 1988/1989 / R. Timmermans, m.m.v. T. Versteeg .
- 's-Hertogenbosch : Vereniging de Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra (VSLPC), 1989.

Evaluatie projecten voortgezet onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen :
tussentijdse rapportage augustus - december 1989 / R. Timmermans, i.s.m. S. Peterink, Th. Versteeg . - 's-Hertogenbosch : Vereniging de Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra (VSLPC), 1989.

Evaluatie projecten voortgezet onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen :
tussentijdse rapportage augustus 1989 t/m maart 1990 / R. Timmermans . - 's-Hertogenbosch : Vereniging de Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra (VSLPC), 1990.

Evaluatie projecten voortgezet onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen :
algemene eindrapportage 1989/1990 / R. Timmermans . - 's-Hertogenbosch : Vereniging de Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra (VSLPC), 1990.

Evaluatie projecten voortgezet onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen :
tussentijdse rapportage augustus - december 1990 / R. Timmermans . - 's-Hertogenbosch : Vereniging de Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra (VSLPC), 1991

Evaluatie projecten voortgezet onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen :
tussentijdse rapportage augustus 1990 - maart 1991 / R. Timmermans . - 's-Hertogenbosch : Vereniging de Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra (VSLPC), 1991.

Algemene eindrapportage OWWZ schooljaar 1990-1991 : evaluatie
projecten
onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen / R. Timmermans . -
-
's-Hertogenbosch : VSLPC, 1991.

Evaluatie projecten onderwijs aan woonwagen- en
zigeunerkinderen : tussentijdse
rapportage augustus 1991 - december 1991 / R. Timmermans . -
's-Hertogenbosch :
VSLPC, 1992.

Evaluatie projecten onderwijs aan woonwagen- en
zigeunerkinderen : tussentijdse
rapportage augustus 1991 - april 1992 / R. Timmermans, C.
Winnubst . -
's-Hertogenbosch : VSLPC, 1992.

Evaluatie projecten onderwijs aan woonwagen- en
zigeunerkinderen : algemene
eindrapportage schooljaar 1991-1992 / R. Timmermans, A. Ter
Beek . -
's-Hertogenbosch : VSLPC, 1992.

Evaluatie projecten onderwijs aan woonwagen- en
zigeunerkinderen : tussentijdse
rapportage augustus 1992 - december 1992 . - 's-Hertogenbosch :
KPC.

Evaluatie projecten onderwijs aan woonwagen- en
zigeunerkinderen : algemene
eindrapportage schooljaar 1992-1993 / R. Timmermans, H.
Swinkels . -
's-Hertogenbosch : KPC, 1993.

Evaluatie projecten onderwijs aan woonwagen- en
zigeunerkinderen : samenvatting
eindrapportage schooljaar 1992-1993 / R. Timmermans, H.
Swinkels . -
's-Hertogenbosch : KPC, 1993.

Evaluatie projecten onderwijs aan woonwagen- en
zigeunerkinderen : tussentijdse
rapportage augustus 1993 - december 1993 / R. Timmermans, H.
Swinkels . -
's-Hertogenbosch : KPC, 1994.

Evaluatie projecten onderwijs aan woonwagen- en
zigeunerkinderen : samenvatting
eindrapportage schooljaar 1993-1994 / R. Timmermans, H.
Swinkels . -
's-Hertogenbosch : KPC, 1994.

Evaluatie van de projecten onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen :
samenvattend rapport 1994-1995 / H. Swinkels-Kuijlaars . - 's-Hertogenbosch :
KPC, 1996.

Schoolloopbaangegevens

Schoolloopbaangegevens van woonwagen- en zigeunerkinderen 1994-1995 :
totaalrapport / R. Timmermans, A. Ros . - 's-Hertogenbosch :
KPC Groep, 1995.

Schoolloopbaangegevens wwz-leerlingen : totaalrapport 1995-1996
. -
's-Hertogenbosch : KPC Groep, 1997.

Schoolloopbaangegevens wwz-leerlingen : totaalrapport 1996-1997
/ R. Timmermans
. - 's-Hertogenbosch : KPC Groep, 1997.

Schoolloopbaangegevens wwz-leerlingen : totaalrapport 1997-1998
/ R. Timmermans, L. van den Hengel . - 's-Hertogenbosch : KPC
Groep, 1998.

Schoolloopbaangegevens wwz-leerlingen : totaalrapport 1998-1999
/ R. Timmermans, E. van Hoogdalem . - 's-Hertogenbosch : KPC
Groep, 1999.

Schoolloopbaangegevens wwz-leerlingen : totaalrapport 1999-2000
/ R. Timmermans, M. Kalee . - 's-Hertogenbosch : KPC Groep,
2000.

Projectdoelstellingen en -resultaten

OWWZ : Projectdoelstellingen voor het schooljaar 1993/1994 . -
's-Hertogenbosch
: KPC, 1993.

OWWZ : Projectdoelstellingen en -resultaten 1994-1995 / H.
Swinkels . - 's-Hertogenbosch : KPC, 1995.

OWWZ : Projectdoelstellingen voor het schooljaar 1995/1996 . -
's-Hertogenbosch
: KPC, 1996.

OWWZ : Projectdoelstellingen voor het schooljaar 1996/1997 . -
's-Hertogenbosch
: KPC, 1997.

Overzicht knelpunten OWWZ-projecten 1993-1994 . - 's-Hertogenbosch : KPC, 1995.

Evaluatie knelpunten projecten OWWZ 1994-1995 . - 's-Hertogenbosch : KPC, 1995.

Overzicht knelpunten OWWZ-projecten maart 1996 . - 's-Hertogenbosch : KPC, 1996.

Evaluatie knelpunten projecten OWWZ 1995-1996 . - 's-Hertogenbosch : KPC, 1996.

Evaluatie knelpunten projecten OWWZ 1996-1997 / R. Timmermans .
-
's-Hertogenbosch : KPC, 1997.

Overzicht knelpunten OWWZ-projecten februari 1997 / R. Timmermans . -
's-Hertogenbosch : KPC, 1997.

Overzicht knelpunten OWWZ-projecten 1997-1998 . - 's-Hertogenbosch : KPC, 1998.

Evaluatie knelpunten projecten OWWZ 1997-1998 / R. Timmermans .
-
's-Hertogenbosch : KPC, 1998.

Individuele trajectbegeleiding

Evaluatie individuele trajectbegeleiding Arnhem : tussentijdse rapportage
april-december 1989 / S. Peterink . - 's-Hertogenbosch :
Vereniging de
Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra (VSLPC), 1990.

Evaluatie projecten individuele trajectbegeleiding :
tussentijdse rapportage
augustus t/m december 1990 / R. Timmermans . - 's-Hertogenbosch
: KPC, 1991.

Evaluatie projecten individuele trajectbegeleiding :
eindrapportage schooljaar
1990/1991 / R. Timmermans . - 's-Hertogenbosch : KPC, 1991.